J

GEOGRAFIA
Kroleſtwa Polskiego
y
Wielkiego Xięſtwa Litewskiego,
tudzież
innych Prowincyi do nich należących.
Przetłumaczona z Niemieckiego
J. Mći. Pana D. Antoniego Fryderyka
Büſchinga.

w Lipsku y w Dreznie 1768.
a znayduie ſię w Warſzawie, u Michała Grela,
Kommiſſarza y Bibliopoli J. K. Mći.

Katalog rożnych Ksiąg, ktore się w Grelowey Księgarni Nadworney zawſze znayduią.

Abhandlungen der Warſchauer Chymiſch=Phiſikaliſchen Geſellſchaft, erſten Bandes 1ſtes Stück, 8. wird fortgeſetzt.

Abregé chronol. de l'hiſtoire de Pologne, gr 8. 1763 *złotych 6*

Arytmetyka czyli Nauka o Rachunkach ſpoſobem łatwym &c. 8. 1766 *zł. 2.*

Comödien, 8. 1761 *zł. 2½*

Comeni Orbis ſenſual. pictus quadrilinguis, 8. Norimb. 1760 opr. *zł. 9*

Comenii, J. A. Orbis ſenſualium iam quidem non pictus, attamen quadrilinguis et emen-

ctatus, h. e. omnium fundamentalium in mundo rerum & vita actionum nomenclatura, latina, gallica, polonica et germanica cum titulorum indicibus, atque vocabulorum Dictionariolis, 8.

Cycerona, M. T. o Powinnościach wszech stanow ludzi, księgi troie i tegoż Cycerona księgi o Starości, 4. 766 opr. zł. 7

Nouveau grand Dictionnaire de Danet, françois-latin et polonois, 2 Vol. Fol. 743 opr. zł. 60

Dictionnaire françois-allemand et polonois par Mich. Abr. Trotz, 3 Vol. gr 8. opr. Czerw. złotych 5

Discours politiques de Mr. David Hume trad. de l' Anglois par l' Abbé le Blanc, 2 Vol. gr 8. broché zł. 11

Discours sur l' histoire ancienne pour faciliter aux jeunes personnes l' intelligence des auteurs anciens et modernes &c. 8. 795 zł. 4½

Dzieie

Dzieie Krolestwa Polskiego krotko lat porządkiem opisanie, na ięzyk Polski przełożone, poprawione i przydatkiem Panowania Augusta III. pomnożone, 8. 766

na podleyszym pap. opr. zł. 6

na przednieyszym pap. opr. zł. 9

Dzieie Rzeczypospolitey Rzymskiey, 8. sub prelo.

Epicteti enchiridion græc. et latin. cum scholiis græcis nunc primum e Biblioth. regia Dresdens. vulgatis cum novis animadv. Heynii, 8. 756 zł. 3½

Esprit de Sully, 768 8.

Etrennes mignones utiles et curieuses.

Filozofia chrześciańska o początkach praw Naturalnych przez X. Sam. Chróścikowskiego Sch. Piar. 8. 766 zł. 3½

Geografia Krolestwa polskiego przez P. Bischinga, 8. 768 opraw. zł. 3½

O Gospodarstwie ziemiańskim, czyli rolnictwie

w powszechnośći, a osobliwie o rolnictwie Polskim przez P. Generala Rieule, 8. 767 zł. 2. gr. 15.

Chr. G. Gramatyka frankuska, 8. 766 zł. 1½

Gramatyka niemiecka podług reguł Pana Gottscheda, 8. 766 opr. zł. 3

Grammatica germanica ex Gottschedianis libris collecta in usum Polonæ juventutis, 8. 765 opr. zł. 2

Nova Methodus discendi linguam Gallicam, 8. 765 opr. zł. 4

Krotka Informacya o Wiadomościach extraordynaryynych i o Aukcyach, to iest: o dwoch publicznych ustanowionych Prawach, ktore podaią sposoby prowadzenia Handlu w ludnych bardzo Miastach, 4. 1 gr.

Książka dla Mlodzi, albo wyobrazenie ogolne y definicye rzeczy, w ktorych dzieci powinny byc cwiczone, Po Polsku y po Francusku, 8.

La

La Laïs philosophe, 8. Bouil. 761 zł. 2

Magazyn dziecinny czyli rozmowy między mądrą ochmistrzyną i damami zacznego urodzenia wychowaniu iey powierzonemi. Przez Panni le Prince de Beaumont, IV Tomes, 8. 1768

Manuel du droit & des usages de Pologne pendant l' interregne, trad. du latin de Mgr. le Comte Zaluski Ev. de Kiovie. Par Duclos, 8. zł. $1\frac{1}{4}$

Manuale iuris publ. Poloniæ, 8. 764 zł. 1. gr. 15.

le Meme livre en lubin, 8.

Médecine universelle ou traité de l' origine des maladies & de l' usage de la Poudre purgative par Ailhaud, 8. 764 gratis.

Monetæ enchiridion polonicum, 8. 763 opr. zł. 5.

Observationes clinicæ ad ductum medicationum in nosocomio generali Warsaviensi, Fasc. I. & II. 8. zł. 1. gr. 15

Oeuvres de Mr. François de la Mothe le Vayer, 14 Vol. gr 8. opr. Czerw. zł. 8

le Philosophe Indien ou l' art de vivre heureux dans la Societé, gr 8. 761. broché zł. 1½

Prawo pospolite Krolestwa polskiego przez Gottf. Lengnicha, 2 T. 8. 761 opraw. zł. 14

Prècis du systéme de M. M. Ailhaud sur l' origine de la guérison des maladies, 8. 1766 gratis.

Principes de tout Gouvernement, II Tomes, 768 8.

Przyiaciel białychgłow, 8. broché zł. 2

*Przypadki Szwedzkiey hrabiny G*** przez Pana Gelerta, 8. 755 opraw. zł. 3*

Przypadki Telemaka, z Kopersztt, 8. 1750 opr. zł. 9

Pufendorf Sam. de officio hominis et civis ad

usum

usum Nobilis Academiæ Militaris a Ser. Rege et Republica recenter fundatæ cura Francisci Josephi Lomkau, 4. 767 zł. 4½

Recueil de Pieces de Theatre qui ont été representées sur le Theatre electorale, à Dresde, VI Vol. 8. *broché* zł. 34

Reflexions sur l'esprit, 8. 767 1½ fl.

Richesse de l'état, 4. 2 gr.

Rozmowa miedzy Piotrem wielkim Carem Moskiewskim i Karolem XII. Krolem Szwedzkim, o chwale woiennikow, przez Pana Vattela, 12. 1 gr.

Salustiusza o Woynach z Katyliną y Jugurtha, 8. 767 *opr.* zł. 5.

Senecæ, L. Ann. Flores; singulari judicio ex operibus illius selecti, 8. 761 zł. 3.

Sposoby latwe uprawienia Pioli czyli przepis Szczęsliwego Gospodarowania, 8. zł. 1.

Tysiąc

Tyſiąc nocy y iedna, Awantury arabſkie, I y II Tom. 8. będzie contynuow. zł. 5.

Zbior krotki herbow Polſkich, oraz wſławionych cnotą i naukami Polakow, przez Ben. Chmielowſkiego, 8. 763 opr. zł. 5.

Zycia prywatne Rzymianow, przez Pana d' Arnaya, 8. 1768.

Przestroga Bibliopoli.

A że przy wydaniu roznego Gatunku Ksiąg, nie zawsze tak, iak być powinno, Wyrażenie tychże, ale iak ich dostać można, wyciąga, czasem potrzeba położyć, a ztąd ten nieuchronny Błąd w każdey Geografii nayczęściey wynika, iż to nie iest iednego Człowieka doskonałą y bez omylenia się Pracą.

A że Geografia J. Mći. P. Byszinga iuż piątey Edicyi oprocz innych w Niemieckim Języku naydoskonalszą być sądzę; rezolwowałem się tak chwalebną pracę przetłumaczywszy

czywszy do druku podać, y dla tym lepszego Początku służenia miłey Oyczyznie Polszcze, zalećić.

Lubom wniey znayduiące się Errata sobie życzył poprawić, to mi przećię łaskawy Czytelniku wybaczyć raczysz, iż dla nie wystarczaiącego czasu, temuż zadosyć nieczynię; ale przeczytawszy tę Geografią Polską, sam uznasz iż to przetłumaczenie tylko być pragnę okazyą dalszey pracy moiey tym doskonalszey Patriotyczney. Wczym Kochaiących Nauk y Oyczyzny upraszam zdania swoie do mnie łaskawie adressować, ia zaś z tym większą Ochotą Autorowi Origiału takowego kommunikować deklaruię.

Intro-

Introdukcyia.

§. I.

Naydawnieyſzych mapp Kroleſtwa Polſkiego niewſpominaiąc, miedzy nowſzymi, Dahlberga w Puffendorffa Rebus geſtis Caroli Guſtavi, Vaſſeura, Homanna ad mentem Starovolſcy 1739, Allarda, y de l'Isle dotąd naylepſze były, aż poki Tobiaſz Meyer Mappam Geographicam regni Poloniae ex noviſſimis, quotquot ſunt mappis ſpecialibus compoſitam, & ad leges, Stereographicae proiectionis reuocatam, R. 1750, u Sukceſſorow Homannowych nie wydał; ktora bez wątpienia wſzyſtkie inne celuie, chociaż nie wiele mieyſc w ſobie zawiera. W Polſzcze ſamey obiecano wydać Zebranie oſobnych mapp Polſkich, albo Atlas Polſki; ale to ieſzcze do ſkutku nieprzyſzło. Wydał takoż Meyer, u tychże Sukceſſorow Homannowych 1749 barzo dobrą mappę W. X. Littewſkiego z abryſſu X. Piotra Niepreckiego. Soc. Jeſu.

§. 2. Rzecz to ieſzcze nieieſt pewna, że całe Kroleſtwo y Narod, Jmie ſwoie bierze, od Słowa Pole: ktore (podług niektorych zdania) ma znaczyć Rowninę, albo Krainę całą, wielkie rowniny maiącą. Wielkie te Państwo, (kraie do niego należące zaiedno biorąc,) ku Połnocy y wſchodowi graniczy z Państwem Moſkiewſkim y Krolewſtwem Pruſkim; ku Południowi z Państwem Tureckim, Siedmigrodzką Ziemią, y Węgrami; ku Zachodowi z Państwem niemieckim: Ku Połnocy y Zachodowi Morze Baltyckie także ie podlewa. Podług tych granic, wielkość całego Kroleſtwa, na 13400 Geograficznych mil kwadratowych wynośić może.

§. 3. Powietrze nieco ieſt zimne, ale zdrowe. Kray wſzędzie prawie rowny, y mało ma gor. Na wierzchach gor Karpatſkich, ktore Polſkę od Węgier dzielą, barzo ieſt zimno. Częſto ſnieg w pośrzod lata pada, a na niektorych mieyſcach nigdy nietopnieie. Bieſciadzkie Gory kontinuacyią ſą Karpatſkich: Nayznacznieyſze zaś ſą naſtępuiące: Babia gora, Pilſko dziesięć mil od Krakowa, Paſierbiec w Wojewodztwie Krakowſkim, Wawel, Kamienista gora pod Krakowem, Łyſa

Gora

Gora w Wojewodztwie Sendomirſkim, y Chełm w Sieradzkim. Kray ten obfituie w żyżne pola, y ztąd wielki ma doſtatek zboża; iako też corocznie koło 4000 Statkow, ktore z więkſzey częśći zbożem ſą ładowne, na Wiśle do Gdańſka płynie. Na Podolu, Wołyniu, Ukrainie, y Ruſi, rodzi ſię barzo wiele zboża, bez wielkiey uprawy y gnoienia. W Wielkiey y Małey Polſzcze więcey trzeba łożyć pracy na uprawę roli; lecz za to też niezchodzi na obfitych żniwach. Litwa rowna z Podolem; a na Zmuydzi, oprocz zboża, wiele rośnie lnu, y konopi. Polſkie Pruſy takož ſą barzo urodzayne. Paſtwiſka mieyſcami wyborne. Na Podolu trawa tak ieſt wyſoka, że czaſem rogow, wołow w niey paſących śię widzieć niemożna. Urodzay kraiu, y doſtatek żywnośći, ztąd można poznać, że od 1701. aż do 1718. rozmaite woyſka uſtawicznie w Polſzcze byli, a przecie nigdy na żywnośći niezchodziło. Iednakowoż Podrożni barzo częſto w Goſcińcach wieyſkich nic doſtać nie mogą, ale wſzyſtko, czego potrzebuią, w Miaſtach ſkupiwſzy z ſobą wozić muſzą, czego przyczyną ieſt zła płaca podrożnych Kraiowych; zkąd pochodzi, że Goſpodarze takich Gośćińcow, nioco śię nieſtaraią, obawiaiąc śię ſtraty wſzyſtkiego.

Pod Gdańſkiem y Malborgiem znayduią śię darnie do palenia, (Torfy) ale ubodzy tylko Ludzie ich zażywaią. Kreta znachodzi śię na wielu mieyſcach: Inſzych zaś Ziemi Malarſkich, iako to piękney glinki żołtey, Bramrotu, ſwiatłey y ciemney Okry, wielki ieſt doſtatek. Na marmurze y alabaſtrze nieſchodzi. Belemnity, Agaty, Kalcedony, Krwawniki, Onikſy, Opale, Jaſpiſy, piękne Kryſztały gorne, Ametyſty, Granaty, Topaſy, Szafiry znayduią śię; a na gorach Karpatſkich Rubiny: Tamże, iako też niedaleko miaſta Baligrodu, y w okolicy wioſki Suſzczan w Wojewodztwie Kjiowſkim, Dyamenty, ktore Czeſkim wyrownaią. Ieſt też ſztelo kamienne y Talk. Itałun y Saletra w wielkiey liczbie ſię preparuie, y do Gdańſka poſyła: Znayduie śię też nieco Koperwaſu, Naphty, y Aſphaltu: Burſztynu zaś na rożnych mieyſcach w Ziemi, więcey iednak w Morzu. Ziemia czarna ktora miaſto węgli do palenia ſłuży, ieſt wprawdzie podle Tenczyna, y pod miaſtem Dobrzynem nad Wisłą, ale iey nikt niepotrzebuie. W Wojewodztwie Krakowſkim nieprzebrane ſą Zupy Solne, z ktorych ſol na kſztałt wielkich kamieni wyrąbywana bywa. Dwoiaka ieſt Sol, zwłaſzcza czarniawo-ſzara, a nieprzezroczyſta,

roczysta, y biała, a przezroczysta, ktorą Krysztalową Solą nazywaią. Przy opisaniu miast Wieliczki y Bochni, obszernie o tym mowić będę. Na Rusi, niedaleko Lwowa, y w Haliczu są Zrzodła solne, z ktorych wod, sol warzona bywa. Te, częścią do szlachty, częścią do Krolewskich Dobr Samborza, należą.

Antymonium albo Spiszgłas znayduie się w gorach karpatskich, ale go nieszukaią; Ile zaś w Polszcze potrzebuią, z Węgier przywożą. Zywego Srebra iest dostatek, ktore z gory Zimna woda nazwaney 6. mil od Krakowa; tudziesz z gor, podle miasteczka Bialigrodu w Woiewodztwie Ruskim, leżących, pewnymi czasami w Roku, samo przez się z Ziemie wypływa; Pod Tustanem na Rusi bywa kopane; y znayduie się ieszcze w Babiey gorze za Krakowem. Galmeyu kamienia iest dostatek; Mosiądz takoż robią, do ktorego miedź z Węgier sprowadzaią. Zelaza iest moc wielka. Naysławnieysze y naylepsze gory kruszcowe, w ktorych ustawicznie robią, znayduią się w konskich dobrach Małachowskiego, tak podle miasta tegoż Imienia, iako też podle Stomborgowa, niedaleko Odrowąsu, gdzie nie tylko wiele iest kuźni Zelaznych, y dwie wielkie

kuty, ale też wiele Rzemieśnikow, iako to Słosarzow, Miecznikow, Puszkarzow, &c. W Konskich piękne Pistolety y Fuzye robią. Koło Stalu niewiele pracuią. Cyny iest mało, ale ołowiu wiele, tak pod Olkuszem, iako też na innych wielu mieyscach, osobliwie niedaleko kielcow, przy gorze Rabsztyn, pod miasteczkiem Lagow, w gorach karpatskich &c. Na Podolu znayduie się na polach wiele ołowianego kruszcu, ktory chłopi topią, y Panom swoim, za cenę naznaczoną, oddaią. Ołow Polski iest iednak Kruższy iak Niemiecki. Gleyty Wiele robią y do Gdanska posyłaią. Miedziane gory teraz w cale zaniedbane. Złoto y Srebro iest wprawdzie, ale niedbalstwo Obywatelow, niedostatek Ludzi dobrze się znaiących na kruszcach, y takich Osob, ktorzyby kosztow, do założenia y utrzymania gor kruszcowych, dodawali, iako też przyczyny niektore Polityczne, niepozwalaią ich używania. Dla tego tez piękne gory Srebrne Krolewskie w Olkuszu ustały. Znayduią się wszystkie prawie rodzaie Kamieni, naywięcey iednak w Xiążęcych Dobrach Radziwiłowskich, w okolicach wśi Nalibohow y Piaseczny. Drzewo w kamień obrocone na wielu mieyscach widzieć można, osobliwie w Chełmskim,

pod

pod Gdanſkiem w Biſkupiey gorze, pod Tomaſzowem, y Szczebrzeſzynem na Czerwoney Ruſi: Obywatele ogień nim krzeſzą. Niedaleko Lwowa ieſt las, nazwany kamienny, gdzie wiele barzo korzeni, y pniow w kamień śię obrociło. Wykopywaią czaſem z Ziemi, wielkie kośći y rogi; Znayduią też wiele Rzymſkich monet Srebrnych, ktorych liczba niemała w tym wieku na Wołyniu śię pokazała.

Zioła wſzyſtkie w Polſzcze znaleść można, oprocz tych, ktore gruntu barzo gorącego potrzebuią. Polſka Manna, ktorey mocno zażywaią rośnie w zielu pewnym, y ma kſztałt proſy. Ludzie wieyſcy ią zbieraią, na łąkach y błotniſtych mieyſcach od 20. Czerwca, aż do końca Lipca. Polſkie Kermeſowe iagody z ziela Czerwca, muſzą bydź w Czerwcu zbierane, kiedy ieſzcze nie ſą wcale doyzrzałe; Ponieważ w Lipcu pokazuią śię w nich robaczki, ktore po ſobie zoſtawuią pęcherzyki, z ktorych żadna tinctura, ani do farb, ani do lekarſtwa, robiona bydź niemoże. Wielka ich moc rośćie na Ukrainie, pod Warſzawą y Krakowem, y wiele ich przed tym do Genuy y Florencyi wywożono, ale teraz iuz o nie

 więcey

więcey śię nieſtaraią. Winna macica na rożnych mieyſcach dość dobrze śię udaie, ale obywatele nie barzo śię ſtaraią o uprawę wina. Ieſt takoż w tym kraiu wiele Jedliny, Choiny, Buku, y Dębow: Miodu y woſku doſtatek.

Pożytek z obory ieſt znaczny. Polſkie woły, ktorych przed tym corocznie 80 albo 90000 Sztuk wypędzano, dość ſą ſławne. Koni, mocnych, pięknych, y lekkich, doſtatek wielki. Ieſt też wiele Owiec y Koz; Jako y rożney Zwierzyny. W Polſzcze nie tylko takie dzikie Zwierzęta śię znayduią, ktore y w inſzych ſą Okolicach, ale też takowe, ktorych w innych ſtronach rzadko, albo wcale nigdy widzieć nie można. Dzikich Swiń wielkie ieſt mnoſtwo Loſi w Polſzcze, Litwie, Pruſiech, Kurlandyi, wielką moc widzieć można: Mięſo ich ieſt dobre y ſmakowite, ſkur zaś dla Żołnierzy zażywaią. Zwierze te, tak wielkie ieſt, iak nayrośieyſzy Koń, ma Sierść, Nogi y Kopyta, Jelenim podobne, głowę niby końſką iednakowoż z Rogami, Uſzy zaś Ośle; może barzo prędko biegać y pływać. Polne Barany za Bracławem w Puſzczach widzieć śię daią, ieden Rog tylko maiące. Zubr Wołowi ieſt podobny, ale grubſzy: w Litwie śię

chowa.

chowa. Rosomak, ktory ma głowę niby kocią, Ciało y ogon Lisiemu podobny, wielkośći Psa dużego, przebywa w Pusz-czach miedzy Litwą y Moskwą. Wilk wiele szkody czyni. Kozy Skalne są na Karpatskich Gorach; a Suhak Zwierze dzikiey Kozie podobne, na Podolu. Przez Niedzwiedzie Polacy zarabiaią Pieniądze, każąc im w Cudzych kraiach tańcowac. Tur widziany bywa w Mazowszu, ale teraz barzo rzadko. Lisy, Ostrowidzie, Wiewiorki, Kuny, Zaiące, Bobry, Wydry, w wielkiey liczbie śię znayduią. Sarny często od Wilkow bywaią iedzione. Dzikie Konie są na Ukrainie. Jelenie, Daniele y Zbiki, rzadko śię widzą. Dzikiego y Domowego Ptastwa wyliczyć niepodobna.

Znayduią śię w Polszcze rożne dziwne Wody, iako to: ktore śię same z siebie zapalaią, na ktorych Smoła pływa, ktore Zelazo w Miedź obracaią y ktore kamienią: Wody solne, y inne osobliwsze Zrzodła. W woiewodztwie Ruskim, we Wsiach Kopiec, Jasien, y Stobnik, niedaleko Miasta Drohobycza, Jamy bywaią kopane, y Wodą ktora z pewney Ziemi kroplami wypływa, a Kipiączka śię zowie, napełnione; Kiedy tę Wodę długo mie-

ſzaią, tedy śię Smoła oddziela, ktorą Obywatele Wozy ſmaruią. Wiele Zrzodeł y innych wod, maią w ſobie Koperwas, Wapno, Saletrę a oſobliwie Siarkę. Lecz Obywatele wſzyſtkiego tego nieużywaią.

W wielkiey Polſzcze ieſt wiele Jezior, miedzy ktorymi inſze barzo ſą rybne. Nayprzednieyſze ze wſzyſtkich ieſt Gopło, w Wojewodztwie Brzeſkim Kuiawſkim, ktore 5 mil ma w dłuż, a poł mile w ſzerz. W inſzych Prowincyach ieſt wiele wielkich Stawow. Miedzy Rzekami naſtępuiące 8. Uwagi ſą naygodnieyſze:

1) Dzwina zaczyna śię na Ruſi, idzie przez Litwę y do Morza Baltyckiego wpada.

2) Niemen początek ſwoy bierze w Wojewodztwie Nowogrodzkim, a płynie przez Litwę y Pruſy do Kurlandſkiego Haffu.

3) Wiſła, poczyna śię w Szląſku w Xięſtwie Teſzen, na początku Gor Karpatſkich, idzie przez Polſkę a pod Gdanſkiem w Morze Baltyckie; Drugimi zaś dwoma Odnogami Nogat y Stara Wisła nazwanymi, do Friſz-Haffu wpada, W Polſzcze y Pruſiech wiele innych Rzek z nią śię łączy.

łączy. Szerokać ona ieſt wprawdzie, ale coraz mielſza.

4) Warta, ktora w Wojewodztwie Krakowſkim początek ſwoy bierze, y za Kyſtrynem z Odrą śię łączy.

5) Dnieſtr, wynika z iednego Jeziora, niedaleko Gor Karpatſkich, płynie miedzy Polſką y Mołdawą do Morza Czarnego.

6) Bug, zaczyna śię na Wołyniu, y złączywſzy śię z Narwą w Wiſłę wpada.

7) Dnieper wynika z Budzinſkich Gor na Ruſi, a wpada w Czarne Morze, upłynąwſzy 40. dni drogi, albo 200 Mil.

8) Przypeć na Czerwoney Ruſi w Wojewodztwie Chełminſkim pod Włodawą z Jeziora pewnego początek ſwoy bierze y wpada do Dniepra.

§. 4. Polſka wielką Moc miaſt liczy, ale ktore poſpolicie barzo zle ſą zabudowane. O liczbie Obywatelow Polſkiey y Litwy nic pewnego powiedzieć niemogę, ponieważ mi ſchodzi na doſtateczney tego wiadomośći. Iednakowoż naypodobnieyſze do Wiary widzi śię mi bydź Zdanie Pierwſzego Konſyliarza Konſyſtorza Berlinſkiego Im. X. Süſsmilcha, ktory

ten

ten Kray na 12. milionow Ludzi ſzacuie. Miedzy tymi ieſt barzo wiele Niemcow, a więcey ieſzcze Zydow: Tych oſtatnich ieſt kilka milionow Duſz; Y to ieſt rzecz uwagi godna, że oni naywięcey Gośćińcow trzymaią, oſobliwie w Małey Polſzcze y Wielkim Xięſtwie Litewſkim. Pogłowne, ktore oni corok płacą wynoſi w Polſzcze na 220000, a w Litwie na 120000 Złotych Polſkich Polacy, iako Obywatele Kroleſtwa, częſcią ſą Szlachta, częſcią Mieſzczanie, częſcią Chłopi, ktorzy, zawſze prawie, Niewolnikami ſą Szlachty Panow ſwoich. Szlachta ieſt barzo liczna, ale z więkſzey częſci uboga. Nayprzednieyſze Familie mocno ſą bogate, y wiele ubogich ſzlachty w Służbę ſwoią przyimuią, ktorzy za Chłopcow, Sługi, Podſtaroſcich, Podſkarbich, Marſzałkow, y pod inſzymi Imionami ſłużą. Polacy barzo śię ſtaraią o Tytuły, do ktorych, y na Dzieci ſpadaiących, okazyą podaią, Urzędy Ziemſkie, w z naczney liczbie w każdym Wojewodztwie y Powiecie. Ogołem mowiąc Szlachta Polſka, ma wiele y wielkie Przywileię y Prerogatywy: y zawołana Wolność Polſka Szlachcie tylko ieſt przyzwoita. Oni maią w Mocy ſwoiey Zywot y Smierć Chłopow właſnych, ktorzy dla tego w wielkiml uboſtwie,

y

y nikczemney żyią niewoli. Każdy z nich iest iednowładnym Panem nad Dobrami swoimi, na ktore Krol żadnych niemoże wkładać podatkow, y ktore od Leży Zołnierskich są wolne. Jesli się zdarzy, że Cudzoziemiec umrze w Dobrach iakiego Szlachcica, a żadnego niezostawi Sukcessora, tedy wszystkie iego Rzeczy spadaią na Pana owych Dobr. Lecz, kiedy Szlachcic iaki bez Dziedzica umiera, tedy Krol niemoże Dobr iego puścić komu innemu, poty, aż poki należący iego z osmego Pokolenia będą żyli. Kiedy szlachcic umieraiąc, żadnego po sobie niezostawuie Sukcessora, ani należącego, na ten czas Krol może iego Dobra, nie dla siebie wprawdzie zatrzymać, ale ie, innemu iakiemu, dobrze zasłużonemu Szlachcicowi puścić. Domy Szlacheckie ucieczką są dla tych, ktorzy iakąkolwiek popełnili Zbrodnię, ponieważ lubo się godzi ich arestować; Jednakowoż nikogo ztamtąd gwałtem brać nie można. Sędziowie Mieyscy także, nie mogą Dobr y Poddanych Szlacheckich arestować. Szlachta, y Poddani ich niepłacą żadnego cła, od Bydła, Zboża y t. d. ktore oni na Przedaż przywożą Każdy z nich ma Wolność w Dobrach swoich Zupy Solne, oraz Kruszcowe Gory otwierać. Zadna Zwierzchność,

rzchność, ba Krol ſam, niemoże żadnego Szlachcica, bez Przypozwu y przekonania do więzienia wſadzić: Chyba żeby był złodźieiem takim, ktoregoby inſi złodzieie trzy razy wydali, albo żeby nad inſzą iaką Zbrodnią był zchwytany, albo też żeby Rękoymię ſtawić niemogł, lub niechciał. Duchowne y Swieckie Urzędy poſiadać, Szlachta tylko ma Prawo: Jako też im iedynie wolno, Dobra Ziemſkie w Dziedziczney trzymać Poſſeſſyi. Iednakowoż Mieſzczanie Miaſt Torunia, Krakowa, Wilna, Lwowa, y Lublina, maią ten Przywiley, że mogą mieć ſwoie Dobra. Każdy Szlachcic bez rożnicy ma Prawo Budowania Domow y Kamienic w Miaſtach, ale na ten czas muſi śię poddać Prawom Mieyſkim: Kiedy zaś ktory Mieyſkiey chwyci śię Profesſyi, tedy wſzyſtkię ſwoie Prawa Szlacheckie traci. Każdy z nich ma Prawo obierania Krola ſpolnie z drugimi: ba, co więkſza, każdy ma Prawo do Tronu, byleby tylko od SpołBraci ſwoich, przez wolne Głoſy do niego był wynieſiony. Szlacheckie Dobra maią ſobie wyznaczone ſole Suchedniowe z Zup wſzelkich. Do tych, y tym podobnych wielkich Przywileiow, Stan Szlachecki przyſzedł, częſcią przez ſzczodrobliwość ſwoich Krolow, częſcią też przez

Zwyczay.

Zwyczay. Szlachcic Starożytny ma wielkie prerogatywy nad świeżo-nobilitowanym. Sprawy Szlacheckie tak prywatne iako tez cywilne, częścią w Grodach, Trybunałach &c. decyduią się. Kiedy zaś Szlachcic, ma Sprawę z Dobrami Krolewskimi, ta bywa sądzona od Komissyi na to wyznaczoney.

§.5. Język Polski, iest Dyalektem Języka Słowiańskiego. Język Niemiecki w Polszcze w wielkim iest używaniu; Jako też Narod Niemiecki wielce się Polakom zasłużył: On albowiem im pokazał drogę gustu dobrego w Naukach, Rzemiosłach, y Handlu, wiele Miast pobudował, y do wielkiey ie doskonałości przyprowadził. Kazimierz Wielki o to się barzo starał, aby wielu Niemcow, pod nadzieią znacznych Pozytkow, do Kraiu sprowadził; ustąpił im nayżyżnieyszych Mieysc, y pozwolił własnych ich Praw używania. Łacinski Język nawet miedzy Pospolstwem iest we zwyczaiu; Ale Polacy barzo mało się staraią o dobry Akcent, y czystość tego Języka.

§.6. Co sięReligii tycze w Konstytucyach na Seymie Pacificationis 1736. ułożonych, na nowo utwierdzono, że żaden niemoże bydź obranym Krolem Polskim, ktoryby niebył

niebył wiary Rzymſkiey Katolickiey. Co śię też y o Krolowey rozumieć muſi. Krol Polſki dla oſobliwſzego zaſzczytu Orthodoxus albo Prawowiernym śię nazywa. Wtedy też pierwſzy raz Religia Rzymſka Katolicka, za panuiącą y iedynie tylko Prawowierną uznana była. W Polſzcze ſą 2. Arcy-Biſkupſtwa Rzymſkie Katolickie, 15 Biſkupſtw, 246 publicznych Kollegiow, 30 Opactw, 581 Męſkich, 117 Panieńſkich Klaſztorow. Prowincya Polſka XX. Jezuitow złożona ieſt z 26 Kollegiow, iednego Domu Profeſow, y iednego Nowicyatu, 11 Rezydencyi, y 36 Misſy, do czego wſzyſtkiego 1144 Oſob należy. Litewſka Prowincya zaś, złożona ieſt z 21 Kollegium, zawieraiąc przytym Akademią Wileńſką 2 Domow Profeſow, y 3 Nowicyatow, 8 Rezydencyi y 61 Miſſy, ogołem z 1086 Oſob. Dobra y Dochody Duchowieńſtwa Katolickiego ſą barzo wielkie; ponieważ one prawie $\frac{2}{3}$ Dobr wſzyſtkich w Polſzcze wynoſzą, rachuiąc te do tego, na ktore oni pieniędzy pożyczyli, y w Zaſtawie trzymaią. Takim ſpoſobem krol ze wſzyſtkimi Swieckimi Stanami, więcey nieposiadaią, iak tylko trzecią część Dobr w Państwie śię znayduiących. Sama Dziesięcina, ktorą Duchowieńſtwo odbiera, odciągnąwſzy wſzyſtkie wydatki,

piątą

piątą część Dochodow wszystkich Dobr Państwa całego, wynosi. A oprocz tego, ma ieszcze inne swoie niezliczone pożytki. W zwyż pomienionych Konstytucyiach 1736. obiecanoć wprawdzie Dissidentom (pod ktorym Imieniem teraz, rozumieią się Ewangelicy oboyga wyznania y Grecy) podług dawnieyszych Confederacyi pozwierzchowny pokoy, ale w rzeczy samey, iedynie tylko podług R. 1717, y podczas bezkrolewia, po Smierci Augusta II, ułożonych Konstytucyi, postanowiono, że, niebędą mogli iuż więcey, iak przedtym Urzędow y Godności Publicznych posiadać, ani wolnego mieć Exercitium Religionis; iedynie im tylko waruiąc, bespieczeństwo ich Dobr, Substancyi y Osob; tudziesz, że ci wszyscy miedzy Dissidentami, ktorzy z Szlacheckich pochodzą Familii, tym zaszczytem zawsze się będą mogli chlubić. Zkąd pochodzi, że oni wszyscy mocno zewsząd bywaią uciskani. Niektorzy Grecy złączyli się z Kościołem Rzymskim Katolickim, a nazywaią się Unici, drudzy zaś trwaią, w swoiey dawnieyszey wierze, y zowią się Disunici. Do tamtych należą tytularny Arcy-Biskup Kijowski, y Metropolita całey Rusi, ktory z inszych Probostw y Biskupstw swoie ma dochody,

Biſkup Włodzimierſki, Biſkup Lucki, Arcy-Biſkup Potocki, Arcy-Biſkup Smoleńſki, Biſkup Lwowſki, Przemyſki, Chełmſki, y Pinſki, 15 Opatow, 110 Klaſztorow męſkich Zakonu S. Bazylego, y 2. Klaſztory Panieńſkie. Ci zawſze bywaią obierani z Zakonu S. Bazylego; Jako też im nadane ſą rżone Przywileie, przy złączeniu śię ich z Kosciołem Rzymſkim Katolickim. Ieſt też we Lwowie ieden z Kosciołem Katolickim złączony Arcy-Biſkup Ormiańſki; a w Polſzcze znayduie śię 16 Parafii Ormiańſkich. Arianow (tak tu nazywaią Socynianow) Kwakrow, Mennonitow y Anabaptiſtow niecierpią. Proteſtanci ſtarali ſię po kilka razy utrzymać wolność w Religii, podług wſpomnionych iuż Konſtytucyi; ku ktoremu celowi y zagraniczne Potencyie ſwoie wnoſili Inſtancyie, ale przecie Proteſtanci bez żadnego ſkutku, iedynie obietnicami muſieli śię kontentować. Kośćiołow wiele im poodbierano y zburzono; Co śię też ieſzcze y teraz czaſem trafia. Teraz maią ieſzcze w Wielkiey Polſzcze Lutheranie 87, a Ewangelicy 10 kosciołow; w Małey Polſzcze Lutheranie 4, a Ewangelicy 7; w Wielkim Xięſtwie Litewſkim Lutheranie 5, a Ewangelicy 30 Kosciołow; a tak Lutheranie ogołem 96;

Ewan-

Ewangelicy zaś 47 Kosciołow. Luterſkie Presbyterium złożone ieſt z Ewangelickiey Szlachty, albo Starſzych Zgromadzenia, y z Kſięży. Swieccy Patronowie Kościołow, powoływaią Nauczycielow, Miniſterium zaś, mieyſca tego, na ktorym ieſt Seniorſtwo Generalne, examinuie ich y ordynuie. Nayprzednieyſza Duchowna Oſoba przedtym Superintendentem śię nazywała, teraz zaś Seniorem Generalnym. Przy obieraniu iego, prezyduie Senior Generalny Swiecki, ktory ieſt zawſze z Stanu Szlacheckiego; a przytym, podług prawa, muſieliby też bydź przytomni wſzyſcy Seniorowie Powiatowi: Ci też własnie ſą Candidatami do Seniorſtwa Generalnego; Ale do tego poſpolicie obierani bywaią takowi, ktorzy na nayſpoſobnieyſzych ſą mieyſcach, iako to: w Leſznie, w Wſchowie, Zdunach &c. Ewangelicy maią także Seniora Generalnego, y poſpolicie 3 Duchownych Seniorow.

§. 7. Zaraz po wprowadzeniu wiary Chrześciańſkiey w Polſkę, Obywatele wzieli guſt nieiakiś do Nauk y Umieiętności, ktory w nich wzbudziło Duchowienſtwo zagraniczne, barzo częſto tu przyieżdżaiące. Za czaſow Bolesława

 Chro-

Chrobrego zaczęto w Krasomowstwie się ćwiczyć. Od Zygmunta I. aż do Władysława IV. umieiętności naybarziey w Polszcze kwitneły, potym nieco były zaniedbane, teraz zaś znowu gorę brać poczynaią. Teraz się staraią o czystość Łacinskiego y Polskiego Języka, wprowadzaią nowszą Philozofią, uczą Matematyki, y Fizyki, usiłuią poprawić Dzieie Oyczyste, a starożytnych dobrych Autorow znaiomość y do używania sposobność sprawić, do czego, przednia Załuskiego Biblioteka w Warszawie znączną iest pomocą. Zaczynaią też teraz uczyć Greckiego Języka, y barziey się staraią utrzymywać Korrespondencyią z Uczonymi za Granicą. Polska liczy teraz miedzy swoich uczonych Ludźi, wielu Xiążąt, Hrabiow, y innych Osob znacznieyszych; Czego się nauczyć można, z Jana Dan. Janockiego, Dykcyonarza teraz żyiących uczonych Polskich; Oraz ztąd ich imiona y zasługi poznać. Ze w Polszcze tak wiele niedrukuią iak w inszych Kraiach, pochodzi to z niedostatku takowych Osob, ktoreby na Nakład kosztow nie żałowali; zchodźi przytym na szczodrobliwych Dobrodźieiach, y dobrze ułożonych Drukarniach.

§. 8. W Polszcze nie ma żadnych Manufaktur y Fabrik *) ale wszystkie surowe towary z Kraiu wywożone bywaią. Intolerancya w wierze, barzo iest szkodliwa w rzemiosłach; Dla czego też kray ten ubożeie codziennie, chociaż z przyrodzenia barzo iest dobry. Handel Polski bliski iest zupełnego upadku. Wywożą wprawdzie Polacy rożne zboża, Len, Konopie, Siemię, Chmiel, Miod, Wosk, Łoy, Skory wołowe, Juchty, Smołę, Popioły, Drzewa Masztowe, Tarcice, drzewo do budowania, Woły, Konie, y inne Producta Kraiowe: Lecz, w zaiem przywożą do Kraiu, wiele Wina, Korzeni, Sukien, iedwabnych y innych bogatych materyi, przedniego płotna, Pereł, Kleynotow, Srebra, Miedźi, Mosiądzu, Stalu, Futra, y inszych towarow.

§. 9. Wszyscy Dzieiopisowie Polscy upewniaią że Narod ten, ktory teraz w tym Kraiu mieszka, niebył tam z początku, ale

*) *Co teraz wcale odmieniono, ponieważ za sławnego Panowania teraźnieyszego Nayiaśnieyszego Krola I. M. niektore Manufaktury i Fabriki w Kraiu są ułożone. Także i Intolerancya teraz przestawa. Ten §. iako też i innę daley przydźię barzo odmienić.*

ale że z inſzych ſtron tu przyſzedł Wielu ich w tym śię też zgadza, że on z Sarmacyi wyſzedtſzy, nad Wiſłą oſiadł; Sarmacya zaś była barzo obſzerna, y wiele Narodow w niey mieſzkało: Z ktorey tedy Strony Sarmacyi dawnieysi Polacy wyſzli? Naylepiey tego z Imienia Polacy dowieść można. Miedzy Sarmackimi Narodami wzmianka śię dzieie Lazow, Narodu tak nazwanego, ktory Procopius y Agatias barzo obſzernie opiſuie, y ktory nad morzem Czarnym w dawnym Colchis mieſzkał. Od niego, podług rozumienia Im. P. Lengnicha pochodzą y nazywaią śię Polacy, to ieſt, Potomſtwo Lazow. Zdaie śię także, że imie Lazow odmieniło śię w Lecha, o ktorym zmyślonym Krolu mowią, że on Polakow w Cudze zaprowadził kraie. Ci tedy Lazowie, ktorży śię z ſwoimi Sąſiadami Czechami, a może też ieſzcze y z innymi Sarmatami złączyli, w ſzoſtym wieku, przez Dnieper, Dnieſter y Dunay do Pannonii wkroczyli; a daley z tamtąd poſzedłſzy, Czechowie nad Elbą, gdzie teraz Czechy leżą, Lazowie zaś nad Wartą w teraznieyſzey Wielkiey Polſzcze oſiedli; Co wſzyſtko, że śię przed rokiem 550 po Narodzeniu Chryſtuſowym działo, rzeczą do wiary ieſt podobną. Lazowie

y

y Czechowie, z innymi Sarmatami tak barzo śię zmieſzali, że nawet ich Imienia niebyło ſłychać, z tey przyczyny że wſzyſcy bez roznicy Słowakami śię nazywali, ktore Imię wſzoſtym wieku śię poczeło y we zwyczay weſzło. Potym uczyniono roznośc miedzy Narodami Słowianſkimi, y każdemu z nich oſobne dano Nazwiſko. Miedzy tymi ſą Licykawſcy Słowacy, o ktoych Korwey, Dzieiopis dzieśiątego wieku wzmiankę czyni, y przez ktorych, (co ieſt naypodobnieyſza do wiary) Lazowie muſzą bydź rozumieni. Ich Krol Miſka, ieſt Polſki Mieſzko, ktory u nowych Dzieiopiſow Mieczyſławem śię zowie, y pierwſzym tego Imienia będąc, nad Ludem ſwoim panował. Tę ſą, podług zdania P. Lengnicha, przodkowie Polſcy. O czym na końcu Jego Dzieiow Polſkich obſzerniey czytać można. Wſzyſtko, to, co śię o Lechu, iako Autorze Narodu y Kroleſtwa Polſkiego, y o Jego Potomſtwie aż do Piaſta, piſze, rzeczą ieſt zawikłaną, baieczną, y fałſzywą. Piaſt, ktory około roku 840. z Rolnika, Krolem całego Narodu miał zoſtać, dla tego naybarziey uwagi ieſt godny, że Jego Potomſtwo przez wiele wiekow, w Polſzcze y w Szląſku kwitneło, y, ponieważ aż do dziśieyſzego dnia ieſzcze, wſzyſcy

Narodowi Krolowie, albo też Narodowi Kandidaci do Korony, Piastami śię nazywaią. Mieczysław I. czwarty od Piasta, y iego Prawnuk, miał Panowanie swoie zacząć 964. On nie tylko sam wiarę Chrześćiańską przyiął, ale też y lud swoy do tego namowił. Jego Syn y Następca Bolesław I. wźiął godnośćKrolewską, ktorego tytułu Jego Następcy Mieczysław II. Każimierz I y Bolesław II. także używali; z ostatnim iednak miał ustać, y niepierwey aż od Przemysława, ku koncowi 13tego wieku, znowu miał bydź przywrocony. Bolesław III ieden z naydzielnieyszych Krolow, 1138. podzielił cały Kray, miedzy 4 Synow swoich, piątego albo naymłodszego od tego wyłączywszy. Ten podźiał przyczyną był wielu niesnasek y niepokoiu. Wzwyż wspomniony Przemysław, Xiążę Wielko Polski, wziął znowu na śię Godność Krolewską 1295. Władysław Łokietek 1309. całę Polską pod swoią odebrał Possesyą, ktora też od tego czasu, pod iednym zawsze zostawała Krolem. Jego Syn, iedynak, Kazimierz Wielki, Czerwoną Ruś, zawoiował, y Polską ią uczynił Prowincyią nadał Zydom wielkie Przywileie, a 1370. Linią Piastow zakonczył. On w Polszcze postanowił Prawa, Sądy, Porządek; on naywięcey miast,

miaſt, Zamkow y innych budynkow powyſtawiał. Po nim naſtąpił Węgierſki Krol Ludwig; a po iego Smierci, druga Corka iego Jadwiga 1384. panowanie obięła; O nią śię mocno ſtarał Jagieło, Wielkie Xiąże Litewſkie, y 1386. przyiąwſzy wiarę Chrześćiańſką, przy chrzcie Władyſławem śię nazwał, y z Krolową w Małżeńſtwo wſtąpił; A potym będąc ukoronowanym nową Linią Krolewſką zaczął, ktora Jagiełońſka śię nazywa, y aż do 1572. na Tronie Polſkim panowała. On do Korony przyłączył Wielkie Xięſtwo Litewſkie, Zmuydź podbił pod moc ſwoią y Krzyżakow, 1410 w ſtraſzney Tannenberſkiey potyczce, zwyciężył. Jego drugi Syn, Kazimierz IV, wźiął pod obronę ſwoią, tę część Pruſſow, ktore teraz Polſkimi śię nazywaią, drugą zaś część Krzyżacy Lennym prawem od niego trzymać muſieli. Za panowania naymłodſzego Syna iego, Margrabia Albrecht 1525. z Miſtrza Wielkiego Krzyżackiego, zoſtał Xiążęciem Pruſkim, y lennym prawem też Xięſtwo otrzymał od Krola y Kroleſtwa Polſkiego. Syn iego Zygmunt Auguſt, Kurlandią uczynił lennośćią Polſką y dał ią prawem lennym Gotardowi Kettlerowi; On, złączenie śię Wielkiego Xięſtwa Litewſkiego z Koroną 1569. zupełnie do

ſkutku przyprowadził; Inflanty poddały śię Polakom, a Wołyń, Podole, Podlaſze y Kyow z Polſką śię złączyli; Znim uſtała 1572 męſka Jagiełonſka Linia. Potym nad Kraiem tym panowali Krolowie z rożnych Domow. Henryk Xiąże Andegawſki, Syn Krola Francuzkiego Henryka II. pod pewnymi kondycyiami 1573. Koronę Polſką otrzymał: Prawa także niektore były poſtanowione, podług ktorych Krol y naſtępcy Iego rządzić mieli. Po uyśćiu Iego z Polſkiey do Francyi, 1575. Panowanie mu odebrane było, a oddane Stefanowi Batoremu Xiążęciu Siedmigrodzkiemu, ktory 1578, 2 wielkie Trybunały w Lublinie y Piotrkowie założył; a żeby dłużey był pożył, zapewnieby był rozſzerzył Sławę y moc Pańſtwa: ale Smierć go zaprędko zaſkoczyła. Zygmunt III, Krolewicz Szwedzki, urodzony z Katarzyny, Sioſtry Krola Polſkiego Zygmunta Auguſta, utracił Inflanty, ktore ſobie podbił Guſtaw Adolf Krol Szwedzki. Syn iego Władyſław IV. pokoy w Pańſtwie utwierdziwſzy, z wielką ſławą panował. On chciał poſtanowić nowy Order, pod Nazwiſkiem Kawalerow Niepokalaney P. Maryi, ale to do ſkutku nieprzyſzło: On także poczty liſtowne 1647. założył. Po iego Smierci nieſpokoyne barzo y nieſzczęſliwe

ſzczęſliwe naſtąpiło Bezkrolewie, ponieważ Kozacy oderwawſzy śię od Krolestwa, wielkie y niebeſpieczne w nim ſprawili zamieſzanie. Ian Kazimierz 1649. nowoobrany Krol, a Brat przeſzłego, mocno był nieſzczęsliwy przeciwko Szwedom, ktorym też w pokoiu Oliwſkim 1660 Inflantow uſtąpić muſiał; Potym 1668. złożywſzy panowanie, do Francyi śię przenioſł. On był oſtatnim z Familii Jagełonſkiey Linii Białogłowſkiey. Papież nadał mu tytuł Prawowiernego. Po nim naſtąpił Michał Tomaſz Wiſzniowiecki, Pan mocno uczony, ale przytym Szlachcic, bez żadnych Dobr y Doſtoieńſtwa. Tego naſtępcą zoſtał 1674. Marſzałek y Hetman Wielki Koronny, Jan III. Sobieſki, ktory przez zwycięſtwo nad Turkami pod Chocimem otrzymane, drogę ſobie do tronu utorował: On wielką był pomocą do znieſienia oblężenia Wiedenſkiego: On zawarł pokoy 1686. z Janem y Piotrem Carami Moſkiewſkimi, według ktorego Mostasa wielką część Xięſtwa Kyowſkiego y Smolenſkiego, uſtąpił. Po ſmierci iego 1696. Auguſt II. Elektor Saſki obrany był za Krola, ktory przez Karlowicki pokoy, Fortecę Kamieniecką Polſzcze przywrocił; Podług pokoiu zaś Ranſtadſkiego 1706. muſiał Staniſławowi

ſławowi Leſzczynſkiemu Koronę uſtąpić, ktorą on iednak po przegraney Szwedzkiey pod Pułtawą odebrał. On poſtanowił Order Kawalerow Białego Orła, y umarł 1733. Syn iego Fryderik Auguſt III. miał także ſprzeczkę o Koronę z Staniſławem Leſzczynſkim, przy ktorey śię on iednak 1734, za pomocą woyſka Moſkiewſkiego, utrzymał: Staniſław zaś Lotaryngią muſiał śię kontentować.

§ 10. Tytuł Krolewſki ieſt: Krol Polſki, wielkie Xiąże Litewſkie, Ruſkie, Pruſkie, Mazowieckie, Zmuydźkie, Kyowſkie, Wołynſkie, Podolſkie, Podlaſkie, Inflantſkie, Smolenſkie, Siewierſkie, y Czernichowſkie &c. Herb Kroleſtwa ieſt, Orzeł Srebrny w Czerwonym polu, dla Polſkiey, y Iezdziec Srebrny w Czerwonym Polu, dla Litwy. Order Kawalerow Białego Orła, ktory Krol Auguſt II. 1705. odnowił, y ktory śię na błękitney wſtędze nośi, ma za znak, Krzyż przezroczyſty czerwono ſmelcowany, z białym brzegiem, miedzy końcami zaś ſą 4 płomienie. Na iedney ſtronie ieſt biały Orzeł Polſki, ktory na pierſiach ma Krzyż biały, y miecze Elektorſkie: Na drugiey zaś ſtronie we ſrzodku Imie Krolewſkie A. R. z tym napiſem, Pro fide, rege & lege.

lege. Nad Krzyżem ieſt Korona Diamentami ſadzona.

§. 11. Polſka niegdyś była Kroleſtwem dziedzicznym; potym, przed wſtąpieniem na Tron nowego Krola, ogłoſzenie onegoż od Stanow, w używaniu było; Krolowie zaś, nie tylko, iedynie przez zezwolenie Narodu, ale też przez Prawo Dziedziczne, Sukceſſorami, Kroleſtwa Polſkiego, y Państw do niego należących, nazywali śię. Zygmunt Auguſt oſtatnim był, ktory tego tytułu używał. Po ſmierci iego poſtanowione było prawo, ażeby żaden Krol, za życia ſwego Naſtępcy po ſobie nie naznaczał, ani obierał; do Elekcyi Seymu niezwoływał, albo iakim kolwiek innym ſpoſobem Sukceſſora po ſobie zoſtawić, uſiłował: Ale, żeby wiecznymi czaſy, po ſmierci Krolewſkiey, Elekcyia nowego Krola, wolnym głoſom wſzyſtkich Stanow Kroleſtwa, zoſtawiona była; Czego też y teraz przeſtrzegaią. Takim tedy ſpoſobem, Polſka zoſtała Kroleſtwem Elekcyinym. Mieyſce Elekcyi, ieſt pod Wolą niedaleko Warſzawy, na wolnym placu, wałem y rowem otoczonym. Pole te ma trzy Bramy, iedną ku Wſchodowi dla wielkiey Polſkiey, drugą ku Południowi dla małey Polſkiey, a trze-

 cią

cią ku Zachodowi dla Litwy. Dla wygody zgromadzonego Senatu, budaią, Szopę. Posłowie zaś, osobno się zgromadzaią a Insi z Stanu Szlacheckiego, daley stoią w Namiotach swoich. Prawo do Elekcyi Krola maią Duchowni y Swieccy Senatorowie, całe Rycerstwo, ktore posłow swoich posyła; wolno iednak iest każdemu Szlachcicowi osobiście się stawić; Miasta, Krakow, Poznań, Wilno, Lwow y Warszawa, ale te z Szlachtą zawsze się zgadzaią; y trzy wielkie miasta Pruskie, Toruń, Elbląg y Gdansk. Na Elekcyi nikomu nie wolno się znaydować, tylko temu, ktory iest Katolikiem. Obrany Krol, musi na Pacta Conuenta od Stanow w Polskim iezyku podane, a od 1370 we zwyczay wprowadzone, sam, albo przez Posła swoiego przysiądz; po ktorey wykonaney przysiędze, za Krola bywa obwołany, y w Krakowskin Katedralnym Kościele, od Arcy Biskupa Gnieznienskiego, koronowany. Polska z Wielkim Xięstwem Litewskim, taką iest Rzeczą pospolitą w ktorey Krola wprawdzie uznaią za głowę, wszystką zaś władzę Senat z Stanem Rycerskim w swoich ma ręku; albo, iak się wprzysłowiu mowi: Penes regem Majestas, penes Senatum Autoritas, penes Ordinem Equestrem libertas. Bez rady

y

y zezwolenia Stanow Kroleſtwa, Krol niemoże woyny prowadzić, woyſka zaciągać, pokoiu zawrzeć, przymierza publicznego z nikim uczynić. Poſłow wrzeczach ważneyſzych poſyłać, cła nowego ani żadnych innych podatkow nakładać, Monety bić, Prawa ſtanowić, Sądow uſtanowiać, Disput Religii śię tyczących roz ſądzać, nic z dobr Krolewſkich oddalić, ani inney iakiey ſprawy poważney, ktora całego Publicum śię tycze, przed śię brać y decydować. Od tego upodobania iedynie dependuiące, nayznacznieyſze ieſt prawo rozdawania Godnośći y Krolewſzczyzn: Lecz, niewolno mu, bez zezwolenia Stanow, Tytułow powiękſzyć lub pomnieyſzyć, iedney Oſobie wiele Urzędow powierzać, albo komu honor nadany odebrać Oſobliwie zaś w Urzędach Duchownych to trzeba uważać, że Krol Arcy-Biſkupow y Biſkupow nominuie, Papież zaś nominowanych potwierdza. Krol nie ma mocy, więcey iak 12 Opactw, y 1 Proboſtwo konferować; Wſzyſcy inni Opaci od Mnichow bywaią obierani, a od Papieża konfirmowani. Krol teraz żadney korzyśći niema z Dobr Krolewſkich, ponieważ ie rozdawać muſi Oſobom prywatnym, a co te płacić muſz to nie Krolowi, ale Rzeczypoſpolitey śię doſtaie.

doſtaie. Należą zaś do nich Staroſtwa, bez y z Jurysdikcyią, Tenuty albo Dzierzawy z ſwoimi Wſiami, y Woytowſtwa, do ktorych pola, Łąki, młyny &c. ſą przyłączone. Inne Prawa Krolewſkie ſą że on naybarziey muſi śię ſtarać o Dobro Rzeczy poſpolitey, y o tym ſpolnie z Stanami naradzać śię: że Seymy Ordynaryine y Extraordynaryine zwoływa, y na nich prezyduie: że prawa bez niego nie mogą bydź ſtanowione, ale pod Jego Imieniem publikowane bydź muſzą: że on ieſt oſobliwſzym Obrońcą Praw y wſzyſtkich poddanych: że Sądy w Imieniu Iego śię odprawuią: że ſtare Przywileie potwierdza, y nowe nadaie, że Szlachecki Tytuł konferuie, ale nie Szlacheckie prawa, ktorych nadanie dependuie od zezwolenia Stanow: że śię on, oprocz Seymow, z Miniſtrami przy Dworze iego rezyduiącemi, naradza: że w mnieyſzych ſprawach Poſłow poſyła: że on, kiedy ieſt przytomny, nad całym woyſkiem ma Komendę: że Poſpolite Ruſzenie nakazuie: y inne niektore tym podobne prerogatywy.

§. 12. Senat Polſki złożony ieſt z 146 Oſob; ktore iako Senatorowie żadnych niemaią dochodow. Wſzyſcy ci od Krola

bywaią

bywaią ſtanowieni, oprocz Staroſty Zmuydzkiego, y Woiewodow Witepſkiego y Potockiego, ktorzy od Szlachty tych Prowincyi bywaią obierani. Senatorowie dzielą ſię na 5. rzędow, ale wſzyſcy iednakowe maią prawa, zwłaſzcza: Duchowni Senatorowie, Woiewodowie, więkſi Kaſztelanowie, mnieyſi Kaſztelanowie, y Miniſtrowie. Należą tedy do nich 1) Dwa Arcy-Biſkupi, mianowicie Gnieznienſki, w Wielkiey Polſzcze, y Lwowſki, na Ruśi. Arcy-Biſkup Gnieznienſki, w Senacie pierwſze ma mieyſce po Krolu, na prawey ręce; On ieſt uſtawicznym Poſłem Dworu Rzymſkiego, (Legatus natus) Głową Duchowienſtwa, Kroleſtwa, y Senatu (Primas regni, lub primus Princeps) W nieprzytomnośći Krolewſkiey, lub pod czas Bezkrolewia, ma on moc, Seym naznaczać, Senat zwoływać, Dekreta wydawać, y Cudzoziemſkim Poſłom Audiencyą dawać. On także koronuie Krola y Krolową y ieſt Canonicus natus Katedry Płockiey. 1749 otrzymał pozwolenie od Papieża Benedykta XIV. Sukień Purpurowych Kardynalſkich zażywać, ale nie Kapeluſza. Rezydencya iego ieſt w Łowiczu; ma on też ſwoiego własnego Marſzałka, Kanclerza, y tego, ktory Krzyż przed nim noſi. Polacy umyslnie do tey

 Godnośći

Godnośći Prałata wyniesli, ponieważ Swiecka Osoba łatwoby tego na złe mogła zażyć. Pod nim iest Arcy-Biskup Lwowski, ktory w Senacie ma mieysce po lewey ręce Krolewskiey. 2) Piętnaśćie Biskupow, ktorzy podle Arcy-Biskupow, Krolowi z obustron siedzą, tym porządkiem: (1) Biskup Krakowski, ktory iest Xiążęciem Siewierskim. Władza iego Duchowna rozciąga śię do 3 Woiewodztw Mało-Polskich. On ma większe dochody od wszystkich Biskupow, nawet y od Arcy-Biskupa Gnieznienskiego. Biskupow Krakowskich 6 iuż byli Kardynałami. On siedzi na lewey ręce Krolowi, po Arcy-Biskupie Lwowskim, choćiaż pierwszym iest Biskupem. (2) Biskup Kujawski, ktory śię także Biskupem Pomorskim pisze, Krolowi po prawey ręce, podle Arcy-Biskupa Gnieznienskiego, siedzi, y pod czas Bezkrolewia, w nieprzytomnośći Arcy-Biskupa Gnieznienskiego, na iego mieyscu, urząd Prymasowski odprawuie. (3) Biskup Poznanski, do ktorego Dyecezyi, nie tylko Woiewodztwo Poznanskie, ale też część Mazowszy, y Warszawa, należą. W nieprzytomnośći Prymasa y Biskupa Kuiawskiego, on przy Elekcyi prezyduie. (4) Biskup Wilenski; Jego Dyecezya ciągnie śię przez Litwę, Białą Ruś, aż do

granic

granic Mazowſzy. On y Biſkup Poznanſki alternatą prym trzymaią. (5) Biſkup Płocki, ktory nad Pułtuſkim Powiatem naywyżſzą ma władzę, tak dalece, że od niego do Krola apellować niemożna. Do iego Duchowney Jurysdykcyi, należy takoż Powiat Dobrzynſki. (6) Biſkup Warminſki w Pruſiech, o ktorym, pod Pruſsami, więcey ſię można dowiedzieć. On immediate od Papieża dependuie. (7) Biſkup Łucki na Wołyniu, do ktorego Dyecezyi, część Mazowſzy, Podlaſza, y Woiewodztwa Brzeſkiego Litewſkiego, należy. Ten, y Biſkup Warminſki, według alternaty prym ſobie biorą. (8) Biſkup Przemyslſki, na Ruśi. (9) Biſkup Zmuydzki, ktory śię też, Biſkupem Piltynſkim w Kurlandii, piſze. (10) Biſkup Chełminſki, ktory śię oraz Biſkupem Pomezanſkim tytułuie. (11) Biſkup Chełmſki na Ruśi. (12) Biſkup Kyowſki y Czernichowſki. (13) Biſkup Kamieniecki, na Podolu. (14) Biſkup Inflantſki, y (15) Biſkup Smolenſki. Po tych Duchownych Senatorach naſtępuią Swieccy, mianowićie. 3) 37 Woiewodow, rachuiąc przytym 3 Kaſztelanow, y Staroſtę Zmuydzkiego; ktorzy w godnośći Wojewodom ſą rowni. Woiewody urząd ieſt, Szlachtę Woiewodztwa ſwoiego pod czas woyny pro-

wadzić, zkąd też Imie swoie bierze: w Pokoiu zaś, Seymiki wyznaczać; na nich, iako też y na Sądach, prezydować, y onymi rządzić; Cenę rzeczy, ktore na targ przywożą, stanowić, czas Seymu iednak, y woyny excypuiąc: O mierze y wadze staranie mieć: Zydow w Wojewodztwie swoim bronić y sądzić. Niektorzy Woiewodowie, żadnego nie maią Woiewodztwa, ale tylko tytuł, iako to: Kijowski, Smolenski y Czerniechowski. Każdy Woiewoda, przez urząd swoy iest Xiążęciem. Wszystkich ich Krol obiera; oprocz Starosty Zmuydzkiego, Woiewody Płockiego y Witepskiego, ktorzy od Szlachty swoiey obierani, od Krola zaś potwierdzani bywaią. Niektorzy z nich, osobliwie Ruski, chcą mieć Imie Wojewody Generalnego. Zaden niemoże razem mieć dwa Wojewodztwa: Maią oni przytym swoich Podwoiewodzych. Woiewodowie, z czterma wprzod wspomnionymi Senatorami, tym, po sobie następuią porządkiem. Kasztelan Krakowski, Woiewoda Krakowski, Poznański (ktorzy w mieyscu y głosie alternuią) Wilenski, Sendomirski, Kasztelan Wilenski, Woiewoda Kaliski, Trocki, Sieradzki, Kasztelan Trocki, Woiewoda Łenczycki, Starosta Zmuydzki, Woiewoda Brzeski

Ku-

Kujawſki, Kijowſki, Inowrocławſki, Ruſki, Wołynſki, Podolſki, Smolenſki, Lubelſki, Potocki, Bełſki, Nowogrodzki, Płocki, Witepſki, Mazowiecki, Podlaſki, Rawſki, Brzeſki Litewſki, Chełminſki, Mſciſławſki, Malborſki, Bracławſki, Pomorſki, Minſki, Inflantſki, Czerniechowſki. 4) 82 Kaſztelanow. Pod czas pokoiu oni tylko ſą Senatorami, y żadney nię maią Juryſdykcyi. Pod czas woyny zaś, urząd zaſtępuią Woiewodow, y pod nimi Szlachtę komenderuią. Dzielą się na więkſzych y na Mnieyſzych: Pierwsi od Woiewodztw, drudzy od Powiatow, ſwoie maią Imiona: Pierwsi z Woiewodami w iedney ſiedzą Linii, na Krzeſłach, drudzy za Woiewodami na ławkach. Z tym wſzyſtkim, rowną maią Godność y Prawa. Więkśi ſą Kaſztelan Poznańſki, Sendomirſki, Kaliſki, Woynicki, Gnieznienſki, Sieradzki, Łęczycki, Zmuydzki, Brzeſki Kujawſki, Kiiowſki, Inowrocławſki, Lwowſki, Wołynſki, Kamieniecki, Smolenſki, Lubelſki, Potocki, Bęłzki, Nowogrodzki, Płocki, Witepſki, Czerſki, Podlaſki, Rawſki, Brzeſki Litewſki, Chełminſki, Mſciſławſki, Elbląſki, Bracławſki, Gdanſki, Minſki, Inflantſki y Czerniechowſki. Mnieyſi ſą, Kaſztelan Sądecki, Miedzyrzecki, Wislicki, Biecki, Rogożynſki, Radomſki, Zawichowſki, Lędzki,

Srzemſki, Zarnowſki, Małogoſki, Wielunſki, Przemyſki, Halicki, Sanocki, Chełmſki, Dobrzynſki, Połaniecki, Przemęcki, Krzywinſki, Czechowſki, Nakielſki, Rozpirſki, Biechowſki, Bydgoſki, Brzezinſki, Kruswicki, Oswiecimſki, Kamienſki, Spicimirſki, Inowłodzki, Kowalſki, Santocki, Sochaczewſki, Warſzawſki, Goſtynſki, Wiſki, Raciąſki, Sierpſki, Wyſzogrodzki, Rypinſki, Zakrocimſki, Ciechanowſki, Liwſki, Słonſki, Lubaczewſki, Konarſki Sieradzki, Konarſki Łęczycki, Konarſki Kuiawſki. Naoſtatek 5) Urzędnikow Koronnych, ktorzy ſą; Marſzałek Wielki Koronny, Marſzałek Wielki Litewſki; Kanclerz Wielki Koronny; Kanclerz Wielki Litewſki; Podkanclerzy Koronny, Podkanclerzy Litewſki; Podſkarbi Wielki Koronny, Podſkarbi Wielki Litewſki; Marſzałek Nadworny Koronny, Marſzałek Nadworny Litewſki. Ci, chociaż oſtatnimi ſą miedzy Senatorami, iednakowoż wielką maią powagę y władzą; Jako też kazdy z nich przyiść może do Naywyżſzego w Kroleſtwie Doſtoienſtwa.

§. 13. Seymy dla dwuch przyczyn odprawuią śię, zwłaſzcza dla naradzania się o powſzechnym Dobrze, y dla Sądow. Dzielą się zaś, in comitia togata, ktore ſą nazwyczaynieyſze, kiedy Stany ſpokoy-

nie

nie y bezbronne w mieście samym się zchodzą, y in comitia paludata, kiedy się uzbroione, y na polu zgromadzaią, co naybarziey podczas Bezkrolewia ma mieysce. Potym, zwykli się też dzielić, na Ordynaryine y Extraordynaryine: Tamte, podług Praw, co lat dwie odprawuią się: Te zaś, czasu potrzeby, przed wyisciem dwuch lat. Do ostatnich, albo wszystkie Stany bywaią zwoływane, albo też tylko Senat. Mieysce Seymowania pospolicie iest Warszawa; każdy zaś trzeci Seym w Grodnie muśi się odprawować. Seym poprzedzaią Seymiki, ktore Krol naznacza, y do ktorych w każdym Woiewodztwie y Powiecie pewne mieysca są naznaczone. Na tych obierani bywaią Posłowie, ktorym, albo osobliwsze iakie na Seym podaią się Instrukcye, albo też tylko władza zlecona bywa, o powszechne Dobro się starać. Posłow iest 182, nierachuiąc tych, ktorych, 3 Woiewodztwa Pruskie, mniey albo więcey podług upodobania swego, posyłaią, zwłaszcza: z Wielkiey Polskiey 58, z Małey Polskiey 70, a z Litwy 54. Odprawowali się też niegdyś Generalne Seymiki, mianowicie: w Wielkiey Polszcze w Kole, w Małey Polszcze w Korczynie, ktore też Nowym miastem się nazywa, w Litwie w Stonimie,

mie, w Mazowszy y Podlasiu w Warszawie, na Wołyniu w Włodzimierzu, w Prusiech na odmianę w Grudziądzu, lub Malborgu; na ktore, nayprzednieysi Urzędnicy, nowo-obrani Posłowie, y inna, ktora do tego ochotę miała, Szlachta, zwykła się zieżdżać, a z tamtąd na sam Seym iechać: Ale te poustawały, oprocz w Mazowsze, gdzie po osobliwych Seymikach, na Generalny zwykli się zieżdżać w Warszawie, y w Prusiech, w zwyż wspomnionych miastach. Seym może bydź zerwany, przez iednego tylko Posła niezgodę, albo interessu proponowanego, lub też innego iakiego dalszego, tyczącą się. Takowe niepozwolenie czyli niezgoda Posła, niszczy y wniwecz obraca wszytko to co iuż było postanowiono: Zkąd pochodzi tyle daremnych y niedoszłych Seymow w Polszcze; A za panowania Krola Fryderyka Augusta III. żaden niedoszedł. Na co się zaś Posłowie, Senat y Krol zgodzą, to ma moc prawa, y do druku bywa podane. Kiedy Szlachta pod czas Bezkrolewia, albo też za życia Krolewskiego związek miedzy sobą uczyni, tedy się ten związek Konfederacyą nazywa.

§. 14. Do Urzędnikow Koronnych należy ieszcze dwoch Hetmanow. Jako Het-

Hetmani, mieyſca niemaią w Senacie; Jednakowoż mogą oraz bydź y ſą z więkſzey częśći, Senatorami. Do Senatu bywaią też, iako Słuchacze, pod przysięgą przypuſzczani, Sekretarze Koronny y Litewſki, ktorzy przy Dworze w niebytnośći Kanclerzow, ich urząd odprawuią y mieysce maią nad wſzyſtkimi Ziemſkimi y Nadwornymi Urzędnikami, oprocz Marſzałka Nadwornego: Zawſze zaś z ſtanu Duchownego bywaią obierani. Po nich naywyżſze mieysce maią Referendarze, mianowicie 2 Koronni, a 2 Litewſcy, z ktorych ieden ieſt Duchowny, a drugi Swiecki. Teraz oni nic nie maią, do czynienia z ſłuchaniem y przekładaniem ſkarg oſob prywatnych; ale tylko decyduią ſprawy, ktore zachodzą miedzy Poſſeſſorami Dobr Krolewſkich, y ich Chłopami, w ſwoich oſobliwych ſądach, ktore ſię Referendariatus nazywaią: Zaſiadaią też w Sądach Aſſeſſorſkich y Relacyinych. Inni Urzędnicy Koronni y Litewſcy ſą: Podkomorzy, Podſkarbi Nadworny, Kanclerze, Inſtygatorowie, Chorąże, Miecznicy, Koniuſze, Podkoniuſze, Kuchmiſtrze, Podczaſze, Kraycze, Stolnicy, Podſtole, Łowcze, y. t. d.

§. 15. Każde Województwo y Powiat, ma ſwoich Urzędnikow Ziemſkich, ktorzy

Dignitarii się nazywaią, mianowicie: Podkomorzęgo, Chorążego, Sędziego, Stolnika, Czeſznika, Podſęka Podſtolego, Podczaſzego, Łowczego, Woyſkiego większego Piſarzą, Miecznika, Woyſkiego mnieyſzego, Skarbnika. Niektorzy z nich, iako to: Miecznik, Czeſznik, Podczaſzy, Stolnik, Podſtoli, Skarbnik, maią wprawdzię tytuł, ale żadney nie odprawuią powinnośći: Iednakowoż mieliby ſwoie zabawy, żeby Krol w ich Województwach przebywał. Inni, w rzeczy ſamey urzędu ſwego przeſtrzegać muſzą. Podkomorzy należy teraz do Spraw, ktore granic ſię tyczą; Krakowſki zaś Podkomorzy y Żupy Solne, w tamtych okolicach znayduiące śię pod ſwoim ma dozorem. Urzędnicy Grodowi też tu należą: Miedzy tymi Staroſtowie ſą nayprzednieyſi, ponieważ oni, nie tylko Zamkami Krolewſkiemi zawiaduią, ale też o ſpokoyność powſzechną w Staroſtwach ſwoich ſię ſtaraią, y onych od gwałtu, złodzieiow, y rozboynikow bronią. Oni mogą Chłopow, Mieſzczan, y Szlachtę ſądzić y karać, Dekreta, ktore od Naywyżſzych Sądow ferowane były, wykonywać; o pożytek y dochody Krolewſkie, ktore mu z Ekonomii, albo z podatkow Miaſt y wſi dochodzą, ſtarać się; przytym też mieć wzgląd na Zamki,

wśie,

wśie, y Miasteczka Krolewskie. Każdy Starosta, ma swoiego Podstarośćiego, ktory w imieniu iego całym Starostwem rządzi; Przy tym też Burgrabię, ktory spokoyność powszechną utrzymuie, y Dekreta Sądowe wykonywa: Ma także podczas Sądow zwyczaynych, Sędziego, y Pisarza Grodowych. Starostwa, nie według Województw ale z większey częśći, według Zamkow, się dzielą. Niektore, więcey iak iedną okolicę wsobie zawieraią. Są też Starostowie bez Jurisdykcii, ktorych więcey daleko iest, iak pierwszych. Niektorzy Biskupi, wielcy Panowie, y bogata Szlachta, maią swoie Zamki, y Starostow. W miastach są Burmistrze y Radni Panowie; na wsiach zaś Szołtys z swoimi Ławnikami. Pospolstwo w Miastach, miasteczkach, y wsiach, częśćią do Krola, częśćią do wielkich Panow y Szlachty, częśćią do Duchowienstwa, należy: Rządzone zaś bywa, barziey podług własnego upodobania, niż podług praw pewnych. Wyższe Sądy są: 1) Trybunał Koronny, ktory w Cywilnych y Kryminalnych Sprawach Szłacheckich Dekreta feruie, a nayprzod w Piotrkowie dla Wielkiey-Polskiey, potym w Lublinie dla Małey-Polskiey, od tychże samych Sędziow, sądzony bywa: Sędziowie, częścią są Duchowni,

chowni, częśćią Swieccy. Takiż Trybunał Litewſki, nayprzod w Wilnie, potym w Minſku albo Nowogrodku śię odprawuie: Sędziowie zaś ſą tylko Swieccy. 2) Trybunał Skarbowy Koronny, ktory Rachunkow Podſkarbiego Wielkiego Koronnego, y wſzyſtkich ſpraw, tyczących ſię Dochodow Koronnych, pilnuie: w Litwie ſię to dzieie, od tamecznego Trybunału. 3) Trybunał Seymowy, ktory wſzyſtkie Kryminały, y inne ſprawy ſądzi 4) Sądy Relacyine, ktore Krol podług upodania odprawuie, y ſam na nich prezyduie. Do tych Sądow należą Sprawy tyczące ſię Przywileiow; Skargi Dobr Krolewſkich; Apellacyie od Sądow Nadwornych Kurlandſkich, Sprawy Inflantſkie, y wſzyſtkie inne, ktore Krolowi ſię upodoba, przed ſiebie zapozwać, od Sądow Aſſeſorſkich y Referendarſkich. 5) Sądy Aſſeſorſkie, ktore też Judicia poſt curiam nazwane bywaią ſądzą wſzyſtkie ſprawy tyczące ſię Miaſt, y Dzierzawcow Dobr Krolewſkich; do ktorych ſię też wytaczaią Apellacyie od Miaſt Municypalnych, y od Sądow Woiewodzinſkich w ſprawach Zydowſkich. 6) Sądy Referendarſkie, do ktorych należą ſprawy Dzierzawcow Dobr Krolewſkich z iedney, a Chłopow onychże, z drugiey ſtrony.

7) Sądy Marſzałkowſkie, ktore zawſze ſą przy Dworze, y na 3. mile od Rezydencyi ſię rozciągaią: Do nich należą wſzyſtkie ſprawy tyczące ſię utrzymania ſpokoyności powſzechney. 8) Sądy zagraniczne, ktore na granicach Moſkiewſkiey, Kozackiey, y Wołoſkiey, bywaią ſądzone, y ſprawy miedzy prywatnymi oſobami zaſzłe, decyduią. Do niżſzych Sądow należą Sądy Ziemſkie w Powiatach Województw: Sądy Staroſtow, przy ktorych ieſt Jurisdykcyia; Sądy Podkomorzych; Sądy Magiſtratu mieyſkiego, i inne.

§ 16 Wſzyſtkie Oſoby Duchowne ſą pod władzą Biſkupow y Arcy-Biſkupow. Rozporządzenie Sądow Duchownych maią Biſkupi, na ktorych mieyſcu ſą Vikaryuſzowie, Kanclerze y Officyałowie, miedzy ktoremi nayprzednieyſzy, Generalnym Officyałem ſię nazywa. Od Biſkupow, y ich Namieśnikow, można apellować do Arcy-Biſkupow; a mianowićie, od Arcy-Biſkupa Lwowſkiego, do Gnieznienſkiego, na koniec zaś do Papieża. Duchowni Sędziowie, karzą Ludzi Stanu ſwoiego immediate; do wykonania zaś Dekretu ferowanego przeciwko Swieckim, muſzą proſić o pomoc Sędziow Swieckich.

Du-

Duchowienstwo po całym Krolestwie rozszerzone wiele posiada dobr.

§ 17. Krolewskie Dochody nazywaią się Krolewskie Dobra Stołowe, Ekonomie, y Ekonomiczne Dochody. Te niegdyś barzo znaczne były: Teraz zaś ledwie Milion Złotych Pruskiey monety, albo 2 Miliony Liwrow Francuzkich, wynoszą. Dochody te w Polszcze pochodzą z Krakowskich Żup Solnych, z Ołowianych y Srebrnych Gor w Olkuszu, zaniedbanych wprawdzie, ale ktoreby mogły bydź, do dawnego przywrocone stanu, z ceł dawnych, z Starostw Sendomirskiego y Samborskiego, z Malborskiey Ekonomii w Prusiech, Trzewskiey w Pomorskim, Rogożynskiey w Chełminskim, Województwach, z Wielkiey Krakowskiey (ktora około 20000 Pruskich Złotych wynosi) z Niepołomickiey (ktora tyleż prawie dodaie) z cła na towary od Elbląga y Gdańska, y z innych rocznych Sum tych miast. Tych Dobr y dochodow Krol niemoże pomnieyszyć ani powiększyć, ani też za słuszną cenę zaarendować. Muszą albowiem koniecznie w arendę bydź puszczone; y to tylko, Kraiowey, osiadłey Szlachcie, ale za tak wysoką cenę, iak może bydź, a nie iak wieleby byli warte.

Opra-

Oprawa (le Douaire) Krolowey, ieſt 200 000 Złotych Polſkich, ktore około 120000 Liwrow Francuſkich wynoſzą y na Staroſtwa ſą naznaczone, oprocz 2000 Czerwonych Złotych, ktore z Żup Solnych Krakowſkich wypłacane bywaią. Dochody Rzeczy poſpolitey barzo ſą ſzczupłe; 1.) Ponieważ z wielkich ſwoich maiętnośći albo Ekonomii, mało ma pożytku; albowiem iedna część na Suſtentacyą Krola ieſt naznaczona, y Ekonomią Krolewſką ſię nazywa, drugą zaś część, pod imieniem Krolewſzczyzn, oſoby prywatne w ſwoiey maią poſſeſyi, zwłaſzcza Staroſtwa y Dzierżawy: 2) ponieważ Dobra Szlacheckie y Duchowne, to ieſt $\frac{11}{12}$ całego Kroleſtwa, wolne ſą odwſzyſtkich podatkow. 3) Ponieważ wielu podatkow, ktore w inſzych Kraiach ſą zwyczayne, tu nieznaią. Szlachcic żadnego niepłaci cła, ani za to co przedaie, ani co kupuie, a tak cały ciężar ſpada na Mieſzczany, y małą liczbę Kupcow. 4) Ponieważ Polſka niema Handlu y Manufaktur. Dochody Korony y Wielkiego Xięſtwa Litewſkiego ſą dwoiakie, iedna część ſłuży do utrzymania Woyſka, druga zaś idzie do ſkarbu, ażeby mogła bydź obrocona na ordynaryine y Extraordynaryine potrzeby Rzeczypoſpolitey.

Do-

Dochody Korony Polskiey

pochodzą

1. z Pogłownego, od ktorego nikt nie iest wolny, y ktore w Wielkiey Polszcze corok 2,000481, w małey Polszcze zaś 1,939995 Polskich Złotych wynosi, a tak wcałey Polszcze 3,940476
2. z Podatku, ktory Poddani Dobr Krolewskich miasto hyberny płacą y ktory w Wielkiey-na 326871, w Małey zaś Polszcze, na 371679 Złotych Polskich wynosi, a tak w całey Polszcze - - 698550
3. z Podatku, ktory Rzymskie Katolickie, y z nim złączone Greckie Duchowieństwo, miasto kyberny płaci, y ktore czyni - 353407
4. z Pogłownego Żydowskiego, ktore wynosi - - 220000
5. z Kwarty, ktorą Dzierżawcy y Possessorowie Dobr Krolewskich płacą y czwartą częścią Dochodow tychże Dobr miałaby bydź, ale teraz ledwie dwudziestą część czyni. W wielkiey Polszcze ona wynosi 60720, a w Małey Polszcze 87897 Złotych Polskich, a tak ze wszystkim 148617
6. z Nowey Kwarty, ktora do utrzymania Artyleryi iest wprowadzona,

y od

y od Posseslorow Dobr Krolewskich płacona bywa; Wynosi ona w Wielkiey 49324, w Małey zaś Polszcze 68474 Złotych Polskich; Ze wszystkim - - . 117798

7. z Podatku, od 20tego morgu Gruntow Krolewskich, ktory niewiele czyni; Służy zaś do Sustentacyi iednego Regimentu Piechoty, y wynosi - - 107200

8. z Cel, ktore z innymi Dochodami Rzeczypospolitey, wynoszą około - - 500000

A tak wszystkie roczne Dochody z Korony, wynoszą około 6,086048 Złotych Polskich,

ktore 1,521012 Talerow uczynią. Z tey Summy płacić potrzeba:

Na woysko Koronne	-	5,420856 Złot. Pol.
Na Artillerią	-	147798
Jeszcze odchodzi	-	16468

Wszystko ze wszystkim 5,585122 Złotych Polskich.

Reszt, ktory około 500926 Złotych Polskich czyni, idzie do Skarbu Koronnego, y na inne potrzeby Rzeczy pospolitey służy.

Dochody z Litwy pochodzą:

1. z Hyberny od Dobr Krolewskich, ktora czyni	487661 Złot. Pol.
2. z Podatku na Trunki albo napoie - -	492300
3. z Pogłownego Zydowskiego	60000
4. z Podatku na Dymy, po 7 Złotych y 9½ groszy	927666
5. z Kwarty, y pieniędzy dla Artilleryi - -	54000
6. z Ceł, y innych Dochodow, ktore wynoszą około	300000
Facit -	2,321627 Złotych Polskich,

ktore 580407 talerow czynią. Z tey Summy odchodzi dla Woyska Litewskiego, 2,067627 Złotych Polskich, a dla Artileryi 69000, ze wszystkim 2,136627 Złotych Polskich: a tak, do Skarbu Litewskiego, na inne potrzeby Rzeczy pospolitey wchodzi, około 185000 Złotych Polskich. Wszystkie tedy dochody roczne Rzeczypospolitey, wynoszą około 2101419 Złotych Cesarskich, z ktorych 171481 do Skarbu wchodzi. Chociaż tedy Dochody Rzeczypospolitey, podług tego opisania, barzo są szczupłe: Iednakowoż wystarczaią na ordynaryine wydatki, ponieważ

nieważ Ekonomie Krolewſkie ſłużą do Onegoż Suſtentacyi; Staroſtwa zaś y Krolewſzczyzny doſtatecznym ſą zrzodłem na inne potrzeby.

§. 18. Na koniec potrzeba ieſzcze nieco, o Zołnierſtwie Polſkim, powiedzieć. Rzeczpoſpolita mogłaby barzo wielkie woyſko trzymać, ponieważ Polſka, wielką ma obfitość dobrych Koni; Polacy zaś przy dobrym dozorze y karnośći, wybornymi mogliby bydź żołnierzami. A przecie, w całey Europie niema Kroleſtwa tak ſłabego, y ktoregoby ſię ſąſiedzi iego mniey obawiali, iak Polſka. Przyczyna tego ieſt ta; że do pomnożenia Woyſka, potrzebaby było nowych podatkow; te zaś na Seymie muſieliby bydź uchwalone; ktora uchwała nigdy do ſkutku nieprzydzie, ponieważ niezgoda iednego Posła, wſzyſtkie obrady wniwecz obrocić może. Za dawnych czaſow w Polſzcze nieznano Woyſka, uſtawicznie na żołdzie będącego; ale, czaſu potrzeby, cała Polſka w Pole wychodziła. Litwa 1551 naypierwey poczęła, woyſko uſtawiczne, dla obrony granic ſwoich, na żołdzie trzymać; Polacy zaś, za ich przykładem poſzli, y pewnych Zołnierzy, dla obrony granic, od Naiazdow łupieżnych ſwoich ſąſiadow, poſtanowili,

nowili, ktorzy żołd swoy maią z czwartey części dochodow Dobr Krolewskich Stołowych, iedynie do tego naznaczonych. Zołnierze ci, ztąd nazwisko Kwarcianow, wzieli: Ale ponieważ oni, do obrony Państwa niewystarczali, innych tedy ieszcze żołnierzy werbowano, a na Jazdę y Piechotę podzielono; Pierwsza iednak za lepszą bywa miana. Całe Woysko dzieli się na Koronne y Litewskie. Koronne Woysko złożone iest, z woyska Narodowego zaciągu, y Cudzoziemskiego. Pierwsze w Polskim chodzi stroiu, y wszystko iest Jazda; Nazywaią się zaś, częścią Husarami, częścią Pancernymi. Husarzy są cięszką Kawaleryą y wszystko Szlachta, ktorzy maią Rang Officerski: Nazywaią się Towarzyszami. Każdy bierze rocznego Zołdu 448 Złotych Polskich. Pancerni, letko są uzbroieni, iednakowoż noszą Pancerz. Rang swoy maią po Husarach, y każdy z nich corocznie bierze 372 Złotych Polskich. Przytym, ieszcze iest letka Jazda, mianowicie Tatarzy y Kozacy. Woysko Cudzoziemskie złożone iest z Piechoty y Dragonii, a po Niemiecku iest ubrane, y komenderowane, chociaż naywięcey Officerow y żołnierzy iest rodowitych Polakow, ktorzy ani słowa po Niemiecku nierozumieią. Polskie

woysko

woyſko dzieli ſię na Pułki, Cudzoziemſkie na Regimenty. Liczy ſię zaś

1. w Woyſku Polſkim Konnym

16 Chorągwi Huſarow, ktore wynoſzą	1000 Ludzi.
71 Chorągwi Pancernych	3990
8 Eſkadronow Tatarow albo Kozakow -	1000
Ze wſzyſtkim	5990 Ludzi.

2. w Woyſku Cudzoziemſkim

7 Regimentow Draganow	4000
7 Regimentow Piechoty	8136
3 Kompanie Węgrzynow lub Janczarow -	400
ze wſzyſtkim -	12536 Ludzi.

A tak całe woyſko Koronne, wynoſiłoby 18526 Ludzi. Lecz, ta tak wielka liczba, tylko ieſt na Papierze; ponieważ Officerowie w tym kompucie na Zołd proſtych zołnierzy ſą przyięći; potrzeba tedy, tyle Zołnierzow odtrącić, ile Zołd Officerow wſzyſtkich wynoſi. Takim ſpoſobem, Woyſko całe licznieyſze niebędzie nad 12 albo 13000 Ludzi. Woyſko Litewſkie, także z Polſkiego zaciągu y Cudzoziemſkiego Woyſka, zkłada ſię. Pierwſze ma 6 Cho-

Chorągwi Huſarow, ktore 400 Ludzi wynoſzą 27 Chorągwi Petyhorſkich, ze wſzyſtkim 1240 Ludzi, y 20 Chorągwi Letkich, mianowicie połowę Tatarow, a połowę Kozakow, ze wſzyſtkim 700 Ludzi: A tak całe Polſkiego zaciągu woyſko, wynoſi 2340 Ludzi. Do woyſka Cudzoziemſkiego należą, 4 Regimenty Dragonow, to ieſt 1500 Ludzi, 3 Regimenty Piechoty, to ieſt 1850 Ludzi, iedna Kompania Artilerii, w ktorey 150 Ludzi, y 4 Kompanie Janczarow, to ieſt 400 Ludzi. Cała tedy Summa Woyſka Cudzoziemſkiego ieſt 3900 Ludzi; a wſzyſtkiego Litewſkiego 6240 Ludzi. W obudwuch Woyſkach, Huſarz bierze 448, Pancerny 372, Tatar y Kozak 272, Dragan 300, Piechotny 200 Złotych Polſkich rocznego Zołdu. Krol w ſwoiey własney ſłużbie ma Ułanow. Oprocz tego, na uſtawicznym żołdzie będącego żołnierſtwa, ieſzcze w Polſzcze ieſt inſze, ktore bez żadnych wydatkow, czaſu potrzeby, prędko może bydź zebrane. Szlachta Polſka mianowicie, muſi, czaſu nagłego y nieuchronnego niebeſpieczeńſtwa, na koń ſiadać; Co ſię Poſpolitym Ruſzeniem nazywa. Te, po propozycyi na Seymikach, poſtanowione bywa na Seymie, y do wiadomośći wſzyſtkich ſię podaie przez

Liſty

Liſty Krolewſkie z Pieczęcią Koronną y Litewſką ſtwierdzone. Liſty takie, Woźny, u laſki ie uwiązawſzy, do wſzyſtkich Urzędnikow, y nayprzednieyſzey Szlachty w każdym Wojewodztwie, przywozi, w gorę ie trzyma, y w Miaſteczkach na Rynkach głośno czyta. Kiedy to po trzy razy powtorzono, tedy Szlachta w Województwach y Powiatach ſwoich ſię zgromadza, a potym ſpolnie na koniu ſię ſtawi, y przez całą wyprawę woienną, czyli kampanią z ſwoiego worka ſię żywi. Wolni iednak od tego ſą Senatorowie, wſzyſcy ci, ktorzy ſą przy boku Krolewſkim, Posłowie za granicą będący, Burgrabia Krakowſki, Podſtarośćiowie, Piſarze Skarbowi, 30 Dworſkich Krolowey, chorzy, y niektorzy inni: Wſzyſcy zaś pozoſtali muſzą ſię ſtawić, ieżeli Dobr ſwoich tracić niechcą. Krol ſam muſi Woyſko komenderować. Miaſta dodaią Wozow, y innego narzędzia woiennego, a przytym pewną liczbę piechoty. Jeżeli w dwuch Niedzielach, żadna ſię niezdarzy okazyia uderzenia na nieprzyiaciela, tedy Szlachta może do Domu powrocić. Jako też nie ieſt obowiązana, za granicę Państwa wychodzić. Ale, kiedy Stany zgromadzone poſtanowią, y Szlachta dobrowolnie to chce uczynić, tedy wprzody

 każde-

każdemu Konnemu y Piechotnemu 5 Mark płacą, Kampania zaś, dłużey trwać niepowinna, iak przez trzy mieśiące: Lecz, od 1672 Pospolitego Ruszenia iuż niebyło; zkąd też do rzadkich y niezwyczaynych przypadkow rachować ie trzeba. Rzeczpospolita, niewiele ma z niego pożytku lub pomocy, ponieważ ta Kampania trwa barzo krotko; Zchodzi przytym na dobrey karnośći, posłuszeństwie potrzebnym, dobrym orężu, dostatecznym dowozie żywnośći, y na innych rzeczach. Cudzoziemskie woyska Posiłkowe, niemogą do Państwa bydź przyprowadzone, bez zezwolenia Stanow. W Polszcze y y w Litwie żadney prawie niemasz Fortecy, ale Polacy upewniaią że ich mężność, naylepszą iest dla Oyczyzny obroną. Kamieniec Podolski, barziey od Natury, iak przez Kunszt iest umocniony. Fortifikacye, przed tym barzo sławne, miasta Zamośćia, w porownaniu z cudzoziemskimi fortecami, barzo są nikczemne; y wszystkie miasta, ktore przedtym oblężenie wytrzymać mogły, teraz są otwartymi mieyscami. Jezeli tedy kto, o mocnych twierdzach Polskich czyta, niemusi wielkich o nich formować mysli, ale ie sobie, iak co podłego, mianowicie Row, wał, drewniany albo kamienny mur, ktoremi

te

te mieyſca ſą otoczone, przed oczy ſtawić. Jedyne miaſto Gdańſk, na Imie Fortecy zaſługuie.

§. 19. Kroleſtwo Polſkie złożone ieſt z trzech wielkich części, ktore ſą Wielka y Mała-Polſka, y Wielkie Xięſtwo Litewſkie. Te podzielenie, ma wielki ſwoy pożytek, w Prawie Powſzechnym Polſkim, ponieważ ſię często wzmianka dzieie, trzech Narodow, y trzech Prowincyi, y na Seymach, ze wſzyſtkich trzech, Marſzałek, alternatą obierany bywa. O czym obſzerniey czytać można, w Lengnicha Jure Publ. regni Polon. Tom. I. p. 18.

I. Wielko-Polska Prowincyia,

do ktorey w Senſie obſzerniey ſzym (Senſu latiori) Mazowſze y Pruſi należą: A tak ona złożona ieſt:

I. z Wielkiey-Polſkiey, własnie tak nazwaney, ktora ſię też Niżſzą Polſką nazywa, y pięć Woiewodztw w ſobie zawiera

1) Woiewodztwo Poznańſkie, z 4 Powiatami, mianowicie Poznańſkim, Ziemią Wſchowſką, Koſcianſkim, y Wałeckim. Staroſta Poznańſki ieſt naywyżſzym Staro-

ſtą Wielko-Polſkim. Te, y naſtępuiące Wojewodztwo, obieraią ſpolnie 12 Poſłow na Seym. Uważać zaś trzeba:

(1) Poznań, piękne y dość wielkie Miaſto nad Wartą, ktore dwoiſtym murem y głębokim rowem ieſt obwarowane: Ma dwa Przedmieſcia z drugiey ſtrony Warty, mianowicie Srzodkę y Waliſzewo, zewſząd wielkim bagnem otoczone, ktore, ſpolnie z miaſtem, często podlegaią powodzi, wylewaiącey rzeki. Zamek, ktory ieſt mocny, na wyſpie rzeki Warty, ſtoi. Rezydencyą ſwoią maią tu, Woiewoda, Kaſztelan większy, y Staroſta. Oprocz innych Koſciołow y Klaſztorow, ieſt tu Collegium XX. Iezuitow, założone od Biſkupa Adama Konarſkiego, według modelu Collegium Brunsberſkiego; Na przedmieściu Gymnaſium Akademiczne, fundacyi Biſkupa Jana Lubranſkiego, zkąd też ſię nazywa Athenæum Lubranſcianum; Seminarium, y Komendorſtwo Kawalerow Orderu S. Jana Jeruzalemſkiego. Pałac Biſkupi, ieſt podle wſpaniałego Tumu, miedzy bagnami. Tuteyſze Biſkupſtwo ieſt pierwſze y nayſtarſze miedzy Polſkimi, poſtanowione od Ceſarza Ottona I. za czaſow Mieczyſława I. y pod Arcy-Biſkupſtwo Magdeburſkie poddane, pod ktorym też, przez dość znaczny czas zoſtawało,

wało, aż poki pod Arcy-Biſkupſtwo Gnieznienſkie doſtało ſię. Handel z Niemcami, do wielkiey miaſto te przyprowadził doſkonałośći. Ma one wielkie Przywileie, miedzy ktorymi też ieſt Jus Stapulæ, albo Prawo Składu. Sądy Ziemſkie ſię tu odprawuią. Wiara Chrzeſciańſka w tey okolicy początek ſwoy wzieła. Miaſto te 1703 od Szwedow, 1716 zaś, od Polakow dobyte było.

(2) Wſchowa, dość dobre miaſto na granicy Szląſkiey, ktore od Niemcow zbudowane, y teraz ieſzcze wielu ma Obywatelow Niemieckich, y 3 Luterſkie Kośćioły. Handel, wołami y wełną dość ieſt znaczny. Ieſt tu też Staroſtwo, y Sądy Ziemſkie. Przedtym należało, do Xięſtwa Szląſkiego Głogowſkiego: Ale Krol Kazimierz ie odebrał 1343, obiecuiąc utrzymać dawną Wolność y Przywileie, miedzy ktorymi było prawo bicia pieniędzy, ktore nadane było od Xiążęcia Głogowſkiego. 1644 prawie całe miaſto zgorzało. 1706 ſprzymierzeni Saſi y Moſkale wielką tu Klęſkę od Szwedow ponieśli.

(3) Koſcian, Miaſteczko z Staroſtwem; Ziemſkie Sądy takoż ſię tu odprawuią.

(4) Wałcz, miaſteczko z Staroſtwem.

(5) Miedzyrzycz, miasteczko, w ktorym iest Kasztelan mnieyszy, Collegium XX. Piarow, y Kosciol Luterski.

(6) Srzem, miasteczko, w ktorym iest Kasztelan mnieyszy.

(7) Santok z Opactwem Zakonu Cysterskiego, y Krzywin, miasteczka, w ktorych są mnieysi Kasztelanowie.

(8) Rożan Miasteczko.

(9) Leszno, piękne y ludne miasto, ktore przedtym wsią tylko było. Ale iak skoro Hrabia Rafał Leszczynski, wielu Ewangelikow, ktorzy z Szląska, Czech, Morawy y Austryi tu przychodzili, mile przyiął, y im wolność w Religii pozwolił, zaraz mieysce te poczeło się szerzyć, y miastem zostało. Obywatele dobry prowadzą Handel. Luteranie maią tu Kościoł y Szkołę. Ewangelicy zaś Kościoł y Gymnasium illustre. Wielu też tu iest Zydow, ktorzy wielką maią Bożnicę. Na tym Mieście pisze się Dom Hrabiow Leszczynskich, z ktorych ostatni Stanisław, Krolem Polskim y Xiążęciem Lotaryńskim został. Ten ie 1748, przedtym Hrabi Rzeszy Niemieckiey, potym Xiążęciu, Alexandrowi Jozefowi Sułkowskiemu przedał, przy ktorego Familii ieszcze zo-

staie,

ſtaie, y z attynencyami ſwoimi ma tytuł Hrabſtwa. 1656 obywatele wyſzli z miaſta obawiaiąc ſię woyſka Polſkiego, ktore, choć prozne miaſto, iednakowo złupiło y ſpaliło. 1707 od Moſkalow takoż ſpuſtoſzone było, ale potym daleko lepiey zabudowane.

(10) Rydzyna, mile od Leſzna; Zamek, ktory był przed zburzeniem ſwoim od Saſow, w roku 1705, ieden z naypięknieyſzych budynkow w Polſzcze, w położeniu barzo przyiemnym, na wyſpie, y niedaleko laſa, przez ktory, proſtą linią. Leſzno można było widzieć. Należał także do Familii Leſzczynſkich.

(11) Rawicz, małe ale ładne miaſto, barzo regularnie budowane, tak dalece, że na pewnym mieyſcu ſtoiąc, wſzyſtkie 4 bramy mieyſkie widzieć można. Otoczone wprawdzie ieſt, ale barzo nikczemnym Wałem. Tu tylko po Niemiecku mowią. Obywatele wſzyſcy ſą Lutheranie, a miedzy nimi naywięcey ieſt Sukiennikow, zkąd też miaſto te barzo znaczny Sukienny Handel prowadzi. Karol XII. 1704 zimowę leżą tu odprawował, y aż do mieſiąca Sierpnia roku naſtępuiącego ſię bawił.

12)

(12) Miasteczka Zbąszeń, Bledzieiow, w ktorym iest Opactwo Cysterskiego Zakonu, Czarnkow, Sierakow, Głuszyn, Golina, Krobia, Kemblew, Lubień, z Opactwem Zakonu Cysterskiego; Obra, w ktorym iest Opactwo Cysterskiego Zakonu; Punic, Rogożno, Ostrorog, Slitnikowa, Smigiel, Szwarzęc, Swięcichowa, Sroda, gdzie Sądy Ziemskie sądzone bywaią: Osieczno, Witkowo.

(13) Paradyż, z bogatym Opactwem Zakonu Cysterskiego.

(14) Bledzieiow, w Klasztor, nad rzeką Obrą.

2) Kaliskie Wojewodztwo, z Powiatami, Kaliskim, Kcenskim, Koninskim, Pyzdrskim, Gnieznieńskim, Nakielskim. Szlachta Seymiki swoie odprawuie, pospołu z Woiewodztwem Poznanskim, w Srzodzie, dla obrania 12 Posłow na Seym. Do niego należy:

(1) Kalisz, wielkie, bagnem y murami otoczone, y przez to zmocnione miasto, nad rzeką Prosną. Tuteysze Collegium XX. Jezuitow, u Narodu Polskiego w wielkiey iest powadze: Arcy-Biskup Gnieznienski Stanisław Karkowski, swoim kosztem ie założył. Kasztelan większy,

Sta-

Starosta, y Woiewoda maią tu swoią rezydencyią: Sądy Ziemskie także się odprawuią. 1655 od Szwedow było obłężone. 1706 Generał Szwedzki Mardefeld, był tu z woyskiem swoim, od sprzymierzonych, pod komendą Krola Polskiego Augusta II, na głowę zbity, y w niewolą zabrany.

(2) Gnieźno, Stołeczne miasto w Wielkiey Polszcze, y naydawnieysze w Państwie, leży w rowninie, y iest wielkie. Arcy-Biskupstwo tuteysze iest fundowane w roku 1000. Arcy-Biskup ma tu swoią Rezydencyią. Bolesław I. kupił od Prussakow, ciało od nich zabitego S. Adalberta lub Albrechta, y tu przywiozszy, kazał go w Farze pochować; Krol zaś Zygmunt III. darował mu srebrny nagrobek. Miedzy Polakami y Czechami, aż do tego czasu ieszcze, iest niepotrzebna, y ktoreyby nigdy wszczynać nietrzeba było, sprzeczka, ieżeli iego Relikwie tu są czyli też 1038. od Czechow zabrane, y do Pragi są zaprowadzone. Kapituła ma swoiego własnego Kanclerza. Iest tu też większy Kasztelan, Starostwo, y Gymnasium. Przedtym tu Krolowie byli koronowani. 1613 prawie całe miasto zgorzało.

(3) Nakto, miasto.

(4) Krcenia, miasteczko małe, z Starostwem.

(5) Miasteczka Konin, Pyzdry, Nakto, ktore są stołecznymi Powiatow od nich nazwanych; y Kraince. Pierwsze 3 są Starostwa, a w trzecim iest Kasztelan mnieyszy, y Sądy Ziemskie.

(6) Koło, małe miasto, w ktorym Seymiki się odprawuią y pod czas Pospolitego Ruszenia, Szlachta Wielko-Polska się zgromadza.

(7) Miasteczka, Koźmin, Grabow, Ląd, w ktorym iest Kasztelan mnieyszy y Opat Zakonu Cysterskiego; Odolanow, Kobelin, Ołobok, w ktorym iest bogaty Klasztor Panienski; Opatowek, Pleszew, Stawiszyn, Słupcza, Biechow, w ktorym mnieyszy Kasztelan, Mogilno, z Opactwem XX. Benedyktynow, Gąsawa, Kamień, gdzie iest Kasztelan mnieyszy.

(8) Trzemeszno, Opactwo Kanonikow regularnych w Dyecezyi Gnieznienskiey: Ma kosztowną Bibliotekę, ktora w piękney Sali iest ułożona.

(9) Wągrowiec, z Opactwem Zakonu Cysterskiego.

(10) Kazimierz, wieś miedzy Słupczą y Poznaniem, gdzie Krol Szwedzki Karol XII. nieszczęsliwego Patkula 1708 żywego kazał bić kołem y czwiertować.

3) Woiewodztwo Sieradzkie, z Powiatami, Sieradzkim; Szadkowſkim, Piotrkowſkim, y Radomſkim; W ktorych ſię znayduie:

(1) Sieradz, dość dobre miaſto nad Wartą z Zamkiem. Ieſt tu Woiewoda, Kaſztelan większy, Staroſta, y Sądy Ziemſkie. 1290, od Tatarow, 1292 od Czechow, a 1331 od Krzyżakow zburzone było.

(2) Piotrkow, mierne miaſteczko handlowne, w ktorym niegdyś *Krolowie* obierani byli, y Seym ſię odprawował. Teraz zaś Trybunał Wielki, Synod Prowincialny Duchowieńſtwa y Sądy Ziemſkie odprawuią ſię. Ieſt też tu Staroſtwo, Collegium XX. Jezuitow, y Piarow. 1640 y 1731 miaſto te zgorzało.

(3) Szadek y Radomſko ſą miaſteczka, w ktorych Sądy Ziemſkie ſię ſądzą: w pierwſzym bywa Seymik tego Woiewodztwa, dla obrania 4 Posłow.

(4) Rozpirz Miaſteczko z Kaſztelanią mnieyſzą.

(5) Laſk, Pabianice, Warta, Unieiow, Spicimierz, w ktorym Kaſztelan mnieyſzy; Konary w Sieradzkim, z Kaſztelanią mnieyſzą; Widawa, Suleiow, z Opactwem Cyſterſkim; Witow, z Opactwem

Norbertanſkim; Wolborz, Koniecpol, ſą małe miaſteczka.

4) Wieluńſka Ziemia, ktora 2 Poſłow obiera, y do ktorey Powiaty Wieluńſki y Oſtrzeſzowſki, z miaſty naſtępuiącemi należą:

Wieluń, w ktorym ieſt mnieyſzy Kaſztelan y Staroſta; Seymiki y Sądy Ziemſkie ſię odprawuią. Ieſt też tu Collegium Piarow; Boleſławiec, Działoſzyn, Oſtrzeſzow, Brudzew, Grabow, Wieruſzow, Praſzka.

5) Województwo Łęczyckie, ktore 4 Powiaty, mianowicie: Łęczycki, Brzezińſki, Orłowſki, y Inowłodzki, w ſobie zawiera, a 4 Poſłow na Seym poſyła. Tu ſą:

(1) Łenczyca, miaſto leżące w bagnach, nad rzeką Nyrem otoczone murem y rowem; przytym ieſt Zamek na ſkale. Ma Woiewodę Kaſztelana większego y Staroſtę; Seymiki, Sądy Ziemſkie, y Synod Prowincyalny Duchowieńſtwa także ſię tu odprawuią. 1462 pogorzało. 1294 od Litwinow, a 1656, iak Szwedzi ie mieli w oblężeniu, od Polakow było ſpalone, y wſzyſcy Obywatele, a oſobliwie Zydzi, pobici byli.

(2) Małe miaſteczka Brzeziny, Konary,

nary, Inowłodz, y Orłow. W pierwszych trzech są Kasztelanowie mnieysi

(3) Piątek, Miasteczko Arcy-Biskupa Gnieźnienskiego

(4) Unieiow, miasto nad Wartą należące także Arcy-Biskupowi Gnieźnienskiemu. 1331 pogorzało. 1376 był tu Ziazd Duchowieństwa Polskiego.

(5) Kłodawa y Łodz są małe miasteczka.

(6) Kutno, małe miasto, ktore, 1753 aż do Krolewskiego Pałacu zgorzało.

(7) Konarzew y Biechow, małe miasteczka.

6) Rawskie Województwo; przed tym było częścią Mazowszy, y 3 Ziemie w sobie zawiera, mianowicie: Rawską, Gostyńską y Sochaczewską. Obiera 6 Posłow na Seym.

(1) Ziemia Rawska, do ktorey też Powiat Bielski należy. Znayduią się w niey:

a) Rawa, małe ale ludne miasto, w ktorym iest Collegium XX. Jezuitow, Rezydencyia większego Kasztelana, Woiewody y Starosty: Seymiki y Sądy Ziemskie także się tu odprawuią. Na zamku tuteyszym zkładana bywa 4ta część Dochodow z Dobr Krolewskich, na utrzymanie żołnierzy

 pogra-

pogranicznych: Więźniow też, ktorzy Kryminał popadli, tu chowaią.

Do Dystryktu miasta tego należą:

a) Skirniewice, miasteczko.

b) Mogilnica, małe miasto.

(2) Ziemia Gostyńska, z Powiatem Gombińskim, zawiera w sobie Gostyń, małe miasto y Zamek, z Starostwem y mnieyszą Kasztelanią. Gombin, miasteczko, w ktorym Seymiki Powiatu Gostyńskiego odprawuią się.

(3) Ziemia Sochaczewska, z Powiatem Mszysanskim, ma w sobie:

a) Sochaczow, małe miasto z Kasztelanią mnieyszą y Starostwem.

b) Łowicz, miasto nad rzeką Bzurą z Zamkiem, oprocz Tumu, ma ieszcze 3 Kośćioły Farskie, kilka Klasztorow, Gymnasium, y Collegium Scholarum Piarum. Stołecznym iest miastem Xięstwa, ktore do Arcy-Biskupa Gnieźnieńskiego należy.

c) Bolernow, miasteczko.

2. Kuiawy częśćią są Wielkiey Polskiey. Prowincyia ta iest urodzayna, y wiele ma rybnych Jezior, miedzy ktoremi Gopło iest nayznacznieysze; ponieważ ma 5 mil długośći, a połmile szerokośći.

Biskup

Biſkup Kuiawſki, ieſt pod Arcy-Biſkupem Gnieźnieńſkim, y Biſkupem Pomorſkim ſię tytułuie. Przedtym Biſkupſtwo te nazywało ſię Kruswickim, ponieważ Kościoł Katedralny był w Kruſzwicy. Ale po przenieſieniu onego do Władysławia, Władysławſkim ſię zwało. Kuiawy, dwa maią Wojewodztwa, y Ziemią Dobrzyńſką.

1) Wojewodztwo Brzeſkie Kuiawſkie, w ktorym ſą Powiaty Brzeſki, Radzieiowſki, Przedeſki, Kruswicki y Kowalſki. Poſłow 4 obiera z naſtępuiącym Woiewodztwem poſpołu. Uważać zaś potrzeba:

(1) Brześć, miaſto małe, na mieyſcu bagniſtym, murem, wałem y rowem otoczone. Ieſt tu Woiewoda, Kaſztelan większy, Staroſta, y Sądy Ziemſkie, iako też Collegium XX. Jezuitow.

(2) Kruſzwica, małe miaſto nad Jeziorem Gopło, z Zamkiem leżącym na wyſpie tego Jeziora. Kościoł S. Piotra, przy ktorym ieſt Collegium 24 Kanonikow, za miaſtem ſtoi. Krol Piaſt tuteyſzym był obywatelem. Ieſt tu Kaſztelania mnieyſza, Staroſtwo, y Sądy Ziemſkie. Biſkupſtwo Kujawſkie tu było założone.

(3) Kowal, Miaſteczko, w ktorym ieſt Kaſztelania mnieyſza, Staroſtwo y Ziemſtwo.

(4) Przedezk, miasteczko z Starostwem.

(5) Wrocławek, Brdow, Nieszawa, miasteczka.

(6) Radzieiow, Miasto z Starostwem, w ktorym Seymiki tego Wojewodztwa odprawuią się. Iest tu Dom Rezydencyi XX. Piarow.

(7) Wolborz, małe miasteczko z Zamkiem Biskupa Kujawskiego. Iest też tu Gymnasium.

(8) Konary, miasteczko z Kasztelanią mnieyszą.

2) Wojewodztwo Inowrocławskie, w ktorym są Powiaty następuiące: Inowrocławski y Bydgoski. Seymiki swoie odprawuie pospołu z pierwszym Wojewodztwem w Radziejowie.

(1) Inowrocław, Miasto y Rezydencya Wojewody, Kasztelana Większego, Starosty y Biskupa Kuiawskiego, ktorego Biskupstwo 1137 z Kruswicy tu było przeniesione. Niektorzy początek iego kładą pod Mieczysławem I. 966, drudzy zaś pod Wnukiem Jego Mieczysławem II.

(2) Bydgoszcz, małe miasto, nad rzeką Brdą, z Zamkiem, Kasztelanią mnieyszą y Starostwem. Tu, miedzy Polską y Brandeburgią 1657 Traktat był uczyniony.

(3) Koronow, miasteczko.

(4) Verdun, także miasteczko.

(5) Płowce wieś, Łabiszyn, Dybow, Strzelno, miasteczka. W ostatnim iest Opactwo Zakonu Premonstrateńskiego.

3) Ziemia Dobrzyńska, ktora Powiaty Dobrzyński, Rypiński y Lipniński w sobie zawiera, 2 zas Posłow na Seym posyła.

a) Dobrzyń, miasto na skale nad Wisłą; Iest tu Starostwo, y Ziemstwo.

b) Lipne, małe miasteczko, w ktorym Seymiki y Sądy Ziemskie odprawuią się.

c) Rypin, małe miasto, w ktorym iest Kasztelania mnieysza, y Ziemstwo.

d) Skampe, Miasteczko, w ktorym iest Klasztor Minorytow z sławnym NN. Panny obrazem.

e) Szlonsk, miasteczko z Kasztelanią mnieyszą.

f) Gorzno, miasteczko Biskupa Płockiego, pod ktorym 1629 Potyczka była miedzy Szwedami y Polakami, gdzie ostatni przegrali.

g) Bobrowniki, miasteczko z Starostwem.

3. Mazowsze, od samego początku Krolestwa Polskiego za część onego było miane; Achociaż po smierci Mieczysława II. odpaść miało, iednakowoż Kazimierz I.

 znowu

znowu ie pod władzę ſwoią podbił. Po podziale Kraiow Polſkich, ktore Bolesław III 1138, miedzy 4 Synow ſwoich uczynił, drugiemu, Bolesławowi IV. doſtało ſię Mazowſze, po ktorym Syn iego Leſzek dziedziczył; ktory ie znowu Oyca ſwego Bratu Kazimierzowi zapiſał, ktorego naymłodſzemu Synowi Konradowi przez Sukceſſyą ſię doſtało. Takim ſpoſobem Kray ten ſwoie własne miał Xiążęta, z ktorych Wencisław 1329 lennym prawem ie miał od Jana Krola Czeſkiego. Lecz kiedy Krola tego Syn Karol, prawa ſwoiego do tey lenności uſtąpił Krolowi Polſkiemu Kazimierzowi Wielkiemu; Xiąże Mazowiecki Ziemowit, muſiał Kray ſwoy lennym prawem brać od niego. 1526 Linia męſka Xiążąt Mazowieckich wymarła: A tak Kray ten zupełnie do Polſkiey był przyłączony: y chociaż Krola Zygmunta I. proſzono, aby Syna ſwoiego Zygmunta Auguſta Xiążęciem Mazowieckim uczynił: Jednakowo niedał ſię do tego namowić, ale potwierdziwſzy Prawa Narodowe 1529 przyłączył ie do Wielkiey Polſkiey. Krol Stefan 1576 przyiął do ſpołeczności Praw Kroleſtwa, chociaż z utrzymaniem niektorych zwyczaiow oſobliwych Kraiu tego. Dwa razy dane było Krolowym za oprawę (Douaire), a przez nieiaki czas

rządzone

rządzone było, od Namieſtnika Krolewſkiego; ale 1576 Woiewoda Mazowiecki, rowną z inſzymi otrzymał powagę. W tym Xięſtwie żadne inſze exercitium Religii pozwolone nieieſt, iak tylko Rzymſkie Katolickie, dla tego też naznaczona ieſt kara na ciele y na Zyciu na Xięży Luterſkich y Ewangelickich, iak ſkoroby ſię ktory tam pokazał. Starowolſki za czaſu ſwoięgo liczył w Mazowſzy Szlacheckich Familii na 45000. Kray ten złożony ieſt z 2 Wojewodztw, ktore ſą:

1. Wojewodztwo Czerſkie, albo właſne Mazowſze, Wojewodztwo Mazowieckie, ktore w ſprawach Duchownych należy do Biſkupow Poznańſkiego, Płockiego y Łuckiego. Obiera 20 Poſłow. W nim ieſt:

1) Ziemia Czerſka, w ktorey zamykaią ſię Powiaty Czerſki, Warſki, Garwolinſki, y naſtępuiące mieyſca:

(1) Czerſko, małe miaſto nad Wiſłą w ktorym ieſt Kaſztelan większy, Staroſta, y Sądy Ziemſkie. Tu przedczaſy Xiążęta Mazowieccy ſwoią miewali Rezydencyią

(2) Warka y Garwolin, Miaſteczka.

2) Ziemia Warſzawſka, w ktorey Powiaty, Warſzawſki, Błońſki, Tarczynſki, y naſtępuiące mieyſca znayduią ſię:

(1) Warſzawa, Stołeczne miaſto Mazowieckie, y Rezydencya Krola Polſkiego, gdzie poſpolicie Seymy ſię odprawuią. Są tu też, Wojewoda Mazowiecki, Kaſztelan mnieyſzy, Staroſta, Sądy Ziemſkie y Seymiki. Leży prawie w poſrzodku Polſzcze, nad Wiſłą, w wielkiey y urodzayney rowninie, a złożone ieſt z Miaſta ſamego, y z Przedmieśći Nowe-Miaſto, Nalewki, Leſzno, Grzybow, Wielopol, Nowy-Swiat, Alexandria, y Przedmieśćie Krakowſkie. Ieſt tu wiele Kamienic, wſpaniałych y pięknych Pałacow, Kośćiołow y Klaſztorow: Oſobliwie zaś ieſt tu koſztowna Załuſkiego Biblioteka, ktorą Bracia, Andrzey Staniſław Koſtka y Jozef Andrzey Hrabie Załuſcy zebrali, y ią Krolestwu y Narodowi Polſkiemu darowali. Ona ma w ſobie więcey, iak 200000 Kſiąg, a roku 1746 otworzona była. W mieśćie ſamym ieſt przy Kośćiele S. Jana Kolegyata, Collegium XX. Jezuitow z Koſciołem, y Klaſztor XX. Auguſtyanow z Koſciołem. Na Nowym-Mieśćie ſą Kośćioł y Klaſztor XX. Paulinow, Szpital S. Łazarza, Kośćioł z Klaſztorem XX. Dominikanow, Kośćioł y Klaſztor PP. Benedyktynek, Kośćioł S. Benona, w ktorym Nabożeńſtwo dla Niemcow ſię odprawuie, Fara Nayſwiętſzey Panny Maryi, Kośćioł z Klaſztorem

XX.

XX. Franciſzkanow, Szpital y Kaplica Bonifratrow, Kaplica S. Jerzego, Kaplica y Szlachetne Collegium XX. Teatynow, Kościoł y Collegium XX. Piarow, Kościoł y Klaſztor PP Brygitek, Kościoł y Klaſztor XX Kapucynow, Zbroiownia (Cekauz) y rożne Pałace, iako to: Pałac Nuncyuſza Papieſkiego, Hrabiow Załuſkich, Radziwiłowſki &c. &c. Leſzno ma ſwoią własną Jurysdykcyą a założone ieſt od Familii Leſzczynſkich; wyżey leży, iak Miaſto. Nayprzednieyſzy tu budynek ieſt, Kościoł y Klaſztor XX. Karmelitow. Na Grzybowie nic niema uwagi godnego; Na Wielopolu zaś ieſt Kościoł y Klaſztor XX. Franciſzkanow, Rezydencya, albo tak nazwane Terragium XX. Jezuitow, y dwa Domy Biſkupa Krakowſkiego. Domy, ktore miedzy Krakowſkim Przedmieściem y Nowym Miaſtem ſtoią, ſpolnym nazwiſkiem nazywaią ſię Podwale, y tam ieſt Pałac Metropolity Litewſkiego, z Kaplicą w ktorey Unici Nabożeńſtwo ſwoie maią. Przed bramą Krakowſką ſtoi kruſzcowa y pozłocona Statua Krola Zygmunta III na ſłupie marmurowym, wyſokości 26 Stop Geometrycznych, ktorą pamiątkę Krol Władyſław IV. 1643 y 44. wyſtawił. Zamek Krolewſki, ktory Krol Zygmunt III. kazał budować, na Krakowſkim ſtoi Przedmieściu,

mieśćiu, na pagorku, y barzo ieſt obſzerny budynek, z 3 częśći złożony, mianowicie z Grodu, gdzie Staroſta Warſzawſki ſwoie odprawuie Sądy, z ſamego Zamku, gdzie Krol rezyduie, gdzie ieſt Izba Senatorſka y Poſelſka, y Archivum Kroleſtwa, y z trzeciey częśći, gdzie Podſkarbi Ekonomii Krolewſkich ma ſwoie mieſzkanie. Bliſko Zamku Krolewſkiego ieſt Kośćioł y Klaſztor PP. Franciſzkanek, naprzeciw ktorego, męſki Klaſztor z Kośćiołem, tegoż Zakonu ſtoi. Ieſt także na Przedmieśćiu Krakowſkim Panieńſki y Męſki Klaſztor Karmelicki, z Kośćiołami; Klaſztor y Kośćioł PP. Wizytek, Fara u S. Krzyża, Kaplica Moſkiewſka, w ktorey ciało Moſkiewſkiego Cara Bazylego Iwanowicza Suyſkiego przez nieiaki czas leżało; y wſpaniały Pałac Krolewſki. Trzecia część Obywatelow Miaſta, ſą Cudzoziemcy, oſobliwie zaś Niemcy. Rezydencyą ſwoią naypierwey tu założył Krol Zygmunt III. w czym y Naſtępcy iego naſladowali. 1569 dla Litwinow Seym był tu przenieſiony. 1655 Miaſto te było od Szwedow oblężone, ktorzy wielkie łupy z Polſkiey tu znieſli; Jako też tu rezydowali niektorzy Szwedcy Woyſkowi y inni Urzędnicy; przytym wiele zacnych Dam, kiedy Polacy 1656 miaſto oblegli; y chociaż nie-

nieprzyiaciele mocno się bronili, przecie potym przez umowę obieli. Szwedzi otrzymali wprawdzie wolne wyiście, Polakom zaś zdobycz się dostała. Ale, iak Karol Gustaw zbliżył się y Krol Polski Jan Kazimierz z woyskiem swoim na przeciw niemu wyszedł, pod Pragą była potyczka, ktora przez 3 dni trwała; Iednakowo Polacy, porzuciwszy swoy oboz y Artyleryą ustąpić musieli: Potym Szwedzi, Mały Garnizon w mieście zostawiwszy, wszystkie fortyfikacye zniesli. 1702 Karol XII. Warszawy, w ktorey żadney nie było osady, dobył, y na Pradze został.

(2) Praga, Miasto na przeciwko Warszawy na drugiey stronie Wisły. Wola, wieś połmile od Miasta; Pod ktorą na czworograniastym polu, krolowie bywaią obierani: Starosta Warszawski ma tu swoy Pałac. Uiazdow, Pałac Krolewski połmile od Warszawy, na mieyscu barzo wesołym: Są tu też łaźnie. Wilanow, Pałac z ogrodem XX. Czartoryskich, ktory Krol Jan III. Sobieski kazał budować, y w ktorym 1696 umarł. Krol August II. 1732 w miesiącu Sierpniu, pokazał tu, rzecz przed tym w Polszcze nigdy niewidzianą. Rozkazał, mianowicie, Woysku swoiemu Niemieckiemu oboz rozbić, y rożnemi Ekzercytacyami Woyskowymi zabawiał się.

Te

Te wyborne obozowanie trwało przez 3 Niedziele. Błonie y Tarczyn ſą małe miaſteczka.

3) Ziemia Wiſka, w ktorey Powiaty Wiſki, Wyſocki y Radzieiowſki, y naſtępuiące mieyſca uważać trzeba:

(1) Wizna, małe miaſto, z Kaſztelanią mnieyſzą y Staroſtwem.

(2) Radzieiow, miaſteczko.

4) Ziemia Wyſſogrodzka, gdzie ſię znayduie, małe miaſto Wyſſogrod nad Wiſłą, z Kaſztelanią mnieyſzą, Staroſtwem, y Sądami Ziemſkimi 1747 połowa miaſta prawie pogorzała.

5) Ziemia Zakrocimſka, w ktorey ſą Powiaty Zakrocimſki, Szerocki, Nowo Mieſki, y Zakrocim Krolewſkie miaſto, z Kaſztelanią mnieyſzą y Staroſtwem.

6) Ziemia Ciechanowſka, w ktorey ſą Powiaty Ciechanowſki, Sąchoczynſki, Przaznſki, y naſtępuiące mieyſca:

(1) Ciechanow, małe miaſto, z Kaſztelanią mnieyſzą y Staroſtwem.

(2) Sonchoczyn, Przazn y inne miaſteczka.

7) Ziemia Łomżynſka, w ktorey ſą Powiaty Łomżynſki, Kolninſki, Zembrowſki, Oſtrołęcki, y naſtępuiące mieyſca:

(1) Łomża, małe miaſto nad rzeką Narwą z Staroſtwem. Ieſt tu Collegium

XX. Jezuitow. Seymiki y Sądy Ziemſkie takoż ſię odprawuią.

(2) *K*olno, Zembrow, Oſtrołenka, Miaſteczka. Staroſtwa dwoch pierwſzych złączone ſą z Łomżynſkim.

8) Ziemia Rożanſka, w ktorey Powiaty Rożanſki, Makowſki, y mieyſca naſtępuiące uważać trzeba:

(1) Rożan, małe miaſto z Staroſtwem. Seymiki ſię tu odprawuią.

(2) Makow Miaſteczko, z Staroſtwem, ktore złączone ieſt z Rożanſkim.

9) Ziemia Liwſka, w ktorey

(1) Liwo, małe miaſto, z mnieyſzą Kaſztelanią y Staroſtwem. Seymiki ſię też odprawuią.

(2) Pułtuſk, miaſteczko, nad rzeką Narwą należy do Biſkupa Płockiego. Ieſt tu Collegium XX. Jezuitow. 1324 y 64 Litwini ie ſpuſtoſzyli. 1703 *K*rol Szwedzki Karol XII. Saſow tu pobił.

10) Ziemia Nurſka, w ktorey Powiaty Nurſki, Kamieniecki, y Oſtrowſki; przy tym małe miaſteczka tegoż Imienia, ktorych Staroſtwa ſą złączone, uważać trzeba.

2. Wojewodztwo Płockie, ma w ſobie Powiaty Płocki, Bielſki, Raciązki, Sierpſki, Płońſki, Srzenſki, Niedzborzki, Mławſki,

ktore

ktore 3 poślednieysze do Ziemi Zawskrzenskiey należą. Obiera 4 Posłow na Seym. Uwagi godne są:

1) Płock, Miasto nad Wisłą z pięknym barzo, nad brzegiem iey prospektem. Maią tu swoią Rezydencyią Biskup, ktory się pisze Xiążęciem Pułtuskim; Woiewoda, Kasztelan większy y Starosta. Kapituła tuteysza rowne ma prawie dochody z Biskupem: Proboszcz albowiem Panem iest Ziemi Wieluńskiey, y Szlachty wniey mieszkaiącey, z kąd się też Xiążęciem Wieluńskim pisze. Iest tu Opactwo XX. Benedyktynow, Collegium XX. Jezuitow, y Gymnasium: Sądy Ziemskie takoż się odprawuią. Obywatele dobry prowadzą Handel. 1754 więcey iak 1200 Domow zgorzało.

2) Płonsko, małe miasto w ktorym Sądy Ziemskie się odprawuią.

3) Raciąż, małe miasto, z Kasztelanią mnieyszą. Seymiki tego Woiewodztwa y Sądy Ziemskie się tu odprawuią.

4) Zawskrzyń miasteczko, z swoim Powiatem.

5) Miasteczka Sierpcz, z Kasztelanią mnieyszą Mława, Bielsk, Niedzborz, Radzanow.

4. Polskie

4. Polſkie Pruſy albo Wielkie Xięſtwo Pruſkie, ktore od tego czaſu do Wielkiey-Polſkiey ieſt przyłączone, od ktorego Szlachta Pruſka Trybunał Polſki, chociaż przeciwko woli Stanow Pruſkich, przyieła; y kiedy ſię przyzwyczaiła na Seymach bywać, na ktorych Pruſacy mieyſce ſwoie miewąli podle Wielko-Polanow, chociaż począcecznie oſobliwym ſą Narodem, y oſobliwſzą czynią Prowincyą. Jan Fryderyk Enderſch wydał oſobną Mappę Kraiu tego. Wielkość iego ieſt około 484 mil Kwadratowych Geograficznych. Ogołem mowiąc ma żyżne pola, y piękne Paſtwiſka. Na pomorzu ſą niektore mieyſca, częścią w ſobie niedobre, częścią zaś zle uprawiane. Oſobliwie ieſt tam Tucholſka puſzcza na 9 mil długa. Naywięcey też laſow ieſt w tymże Pomorzu y Chełmſkim Wojewodztwie.

*Obywatele ſą teraz częścią Polacy, częścią Niemcy; przed tym zaś wſzyſcy z Niemcow pochodzili. Co śię Religii ich tycze, tu także w 16 wieku, Reformacya wczesnie przyięta była, y naśladowcy Kościoła Ewangelickiego w niewielu leciech tak dalece ſię rozmnożyli, że w przednieyſzych miaſtach, przewyżſzali

w

w liczbie Rzymſkich Katolikow; a w mnieyſzych miaſtach y na wſiach toż ſamo prawie było: Lecz w naſtępuiących czaſiech wiele ſię odmieniło. Krolowie Polſcy potwierdzili wprawdzie Miaſtom wolność Nabożeńſtwa Ewangelickiego; ale ledwie niektore pozoſtały, w ktorych Ewangelicy ieſzcze maią ſwoie Kościoły, w inſzych albowiem muſieli ich Katolikom uſtąpić.

Xięſtwo Pruſkie ieſt własne y oſobliwe Corpus Politicum, ktore z Polſką, oprocz Krola y iego iedynie oſoby, nic ſpołecznego niema, a z koroną na wieczne czaſy przez pewne przymierze złączone ieſt. Albowiem, kiedy ſię te Pańſtwo 1466 pod obronę Krola Kazimierza IV. udawało, umyslnie y wyraźnie to ſobie wymowiło, ażeby w niczym do Rzeczypoſpolitey nienależało, ale żeby Krol ſam poſpołu z nimi, ſprawy ich tyczące ſię rozſądzał y ſtanowił; Dla czego też, często miał do nich przyieżdżać, y Seymiki odprawować. Ten tedy wolny Narod, rownym Prawem z Polſką y Litwą Krola obiera, ktory po Koronacyi, Przywileie Pruſkie, przyſięgą potwierdzić muſi,

a

a potym hołd od nich przyimuie. Bez wiadomości Stanow, Krol, w rzeczach Krajowych nic przed się wziąć nie może. STANY te dzielą się na DUCHOWNE y SWIECKIE; Ostatnie zaś na SZLACHECKIE y MIEYSKIE: Z tych, aż do tego czasu, RADA iest złożona, ktora nie tylko Rząd Państwa w swoiey ma mieć władzy, ale do ktorey też, iako do Naywyższych Sądow Krajowych, przed czasy można było apellować; Co ustało, kiedy Szlachta, ku swoiey własney szkodzie, y ku upadkowi Prowincyi za tym idącym, Trybunał Polski przyieła. Rada ta y teraz tak dalece ieszcze została, że na Generałach Pruskich Senat reprezentuie; w oppozycyi Rycerstwa y mnieyszych Miast, Izbę Poselską wyrażaiących. Członki Rady tey są następuiące: 1) Dwa Biskupi. *a)* Biskup Warminski iest Prezydentem y z Stanow nayprzednieyszym; nie dependuie od Arcy-Biskupa Gnieznienskiego, ale immediate od Papieża Niedawnymi czasami otrzymał Pallium y Krzyż. Ma on znaczną Parafią, ktorey Duchowne y Swieckie Sprawy do Naywyższey iego należą władzy Dochody na 3 części są podzielone, z ktorych iedna do Kapituły, a obiedwie pozostałę, do Biskupiego Stołu należą, wynoszą zaś około 64000 Talerow. Krol nominuie

4 Kanonikow z Kapituły, z ktorych Kapituła iednego, a mianowicie, ktorego Krol przed innymi zaleca, za Biſkupa obiera. Przyſięga iego, ktorą on przed Pruſkiemi Stanami, iako Prezydent Rady ich, wykonywa, ieſt oſobliwſza y oſobliwſzym ſpoſobem w Kościele wielkim w Malborgu odprawowana bywa. On ſię tytułuie (ale w tedy tylko kiedy ma ſprawę z Oſobami prywatnemi, y Cudzoziemcami) Xiążęciem Rzeſzy Niemieckiey; ktory tytuł Jan II. Biſkup, od Ceſarza Karola IV. odebrał, ale ktorego mu w Kancellaryi Krolewſkiey niedaią 1743 otrzymał Pallium, y prawo, żeby w Dyecezyi iego ieden z Duchownych Krzyż przed nim noſił. Piſze ſię także Biſkupem Sambiyſkim, ponieważ te w Pruſiech Brandeburſkich położone Biſkupſtwo znieſione, a do niego należące Koscioły Katolickie w Duchownych Sprawach, Jurisdykcyi Biſkupow Warminſkich podpadaią: Tym czaſem Dom Brandeburſki niechce mu przyznać tego tytułu. Dla utrzymania Woyſka Koronnego corocznie daie 29209 Złotych. *b)* Biſkup Chełminſki, ktorego Biſkupſtwo daleko mnieyſze ma dochody, iak Warminſkie. Krol ie tylko rozdaie, bez wiadomości Kapituły Arcy Biſkup Gnieznienſki, Metropolitą ieſt Chełminſkiego.

Ten

Ten ſię nazywa takoż Biſkupem Pomezanſkim, częśćią ponieważ niektore mieyſca, należące przedtym do Dyecezyi Pomezanſkiey, przez pokoy 1466. do Polſkiey, y pod Duchowny dozor Biſkupa Chełminſkiego doſtały ſię: częśćią dla utrzymania pamięci Biſkupſtwa Pomezanſkiego w Pruſiech Brandeburſkich znieſionego. Pod nim ſą Wojewodztwa Chełminſkie y Malborſkie. On może, podług Praw Polſkich, przyiść do Godnośći *Kanclerſkiey*. 2) Trzy Wojewodowie, ktorzy w Doſtoieńſtwie rowni ſą Polſkim. Chełminſki ieſt pierwſzym, Malborſki drugim a Pomorſki trzecim. W tym ſię zaś rożnią od Polſkich, że ich urząd zawſze złączony ieſt z pewnym Staroſtwem; Jako też Chełminſki, ma *Kowalewſkie*; Malborſki Kiſzporſkie; Pomorſki zaś, Skarſzewſkie, Staroſtwa. Z tych oni maią ſwoie Dochody, z innymi oraz pożytkami z Grodow. Maią też ſwoie własne Sądy Grodzkie, ktore w Wojewodztwie Chełminſkim w Kowalewie, Malborſkim w Kiſzporku, a w Pomorſkim w Skarſzowie odprawuią ſię: A poſpolicie przez Podwojewodzych ſądzone bywaią. Dekreta przytym wykonywaią; a czaſu potrzeby zażywaią broni, lub pomocy Rycerſtwa pod nimi będącego. 3) Trzy Kaſztelanowie,

nowie, ktorzy oſobliwego żadnego urzędu niemaią, ale podczas Poſpolitego Ruſzenia, iako Namieſtnicy Wojewodow mogą bydź uważani. Należą do liczby Więkſzych Kaſztelanow Polſkich. Dochody ſwoie maią z Staroſtw, ktore zaiedno trzymaią. 4) Trzy Podkomorze, ktorzy iedynie tylko Tytuł maią y iako Członki Rady, Prym biorą przed innym Rycerſtwem. Nienależą także do liczby Senatorow Polſkich, y ieżeli na Seym przyieżdżaią, tedy iak Posłowie ſtawią ſię. 5) Trzy pozoſtałe ieſzcze wielkie Miaſta, Toruń, Elbląg, y Gdańſk; każde z nich w Imieniu ſwoim 2 Radnych Panow poſyła, ktorzy obydwa ſpolnie iedną kreſkę maią. Przedtym 7 było miaſt Wielkich. Z tych tedy, Członkow RADA Prowincyi ieſt złożona Wſzyſcy Radni Panowie podług Prawa muſieliby bydź urodzeni Pruſacy, ale barzo rzadko tego przeſtrzegaią: Krol ie nominuie, a oni muſzą oſobliwą Przyſięgę Krajową wykonywać. Biſkupi, Wojewodowie y Kaſztelanowie ſą oraz Senatorami Kroleſtwa Polſkiego, ponieważ 1569 pewne mieyſca w Senacie dla nich byli wyznaczone: Maią też wolny przyſtęp do Urzędow Koronnych. Biſkup Warmińſki na Seymikach prezyduie, a w niebytnośći iego, nayprzednieyſzy miedzy przy-

przytomnemi. Te członki wſpomnioney Rady, mogłyby ſię zwać Wyżſzymi Stanami, w oppozycyi Niżſzych Stanow, do ktorych mnieyſza Szlachta, y małe miaſta należą. Szlachta pod Biſkupem Warminſkim będąca, nienależy do Stanow Pańſtwa; Inne zaś Rycerſtwo, poſyła Posłow ſwoich na Seymiki. Małe miaſta ſtawią ſię także na Seymikach w Oſobach Posłow ſwoich, ale od nieiakiego czaſu przez Szlachtę gwałtem ſą wyłączeni od wſzelkich Obrad; Iednakowoż ſpodziewaią ſię ſwoiey Reſtytucyi, od oswieconego teraz Rycerſtwa. Krol *Kazimierz*, obiecał ſwoim y Naſtępcow ſwoich Imieniem, że, bez wiadomośći y poradzenia ſię wſpomnionych Stanow Pruſkich, żadney rzeczy ważnieyſzey przed ſię brać, ani konkludować nie będzie. Przez te ważnieyſze rzeczy rozumieią ſię Regalia, to ieſt Prawa Majeſtatu, lub *Krolewſkie*; a mianowicie te, ktorych *Krol* wraz z Stanami używa, iako to: Moc prowadzenia woyny, wkładania na *Kray* podatkow, czynienia Pokoiu, Stanowienia Praw, y.t.d. Ku temu celowi wprowadzone były Seymiki, ktore przed tym z Polſkimi Seymami żadnego niemieli ſpołeczeńſtwa: Ale 1569 przez Konſtytucyą Lublinſką, częśé Rady Pruſkiey złączona była z Senatem

Polſkim, a Stany przymuſzone były do ſtawienia ſię na Seymach. Od tego czaſu Forma Rządow Pruſkich znacznie ſię odmieniła: Iednakże nigdy niebyła z Polſkimi zmieſzana, lecz Pruſy ſwoie oſobne maią Prawa.

Znaiąc iuż tedy Stany, potrzeba y Seymiki nieco dokładniey rozważyć. Te przed tym dwoiakie bywały, mianowicie: Ordynaryine y Extraordynaryine. Tamte od ſtu lat iuż uſtały, te zaś utrzymały ſię, y od Krola wyznaczane bywaią, ktory oraz Czas y mieyſce Onych naznacza: Iednakowoż, co ſię Mieyſca tycze, alternatą w Malborgu y Grudziądzu odprawować ſię powinne. Przy Krolewſkim wyznaczeniu Generała, Stany determinuią czas y do mnieyſzych Seymikow, na ktorych Poſłowie obierani bywaią, y Plenipotencyia ſię im daie: Ale, pod czas Bezkrolewia, czas y mieyſce Generału, w nakazaniu Prymacyalnym, Stanom Państwa ſię zoſtawuie. Mnieyſze Seymiki w każdym Woiewodztwie ſię odprawuią a mianowicie; w Chełminſkim w Kowalewie, w Malborſkim w Sztumie, w Pomorſkim zaś w Starogardzie: Lecz, wprzody nim Pomorſkie Wojewodztwo w Starogardzie ſię zgromadzi, Powiaty Tczczewſki (do ktorego y Gdanſki łączony bywa) Swiecki,

Tu-

Tucholſki, Czułchowſki, Mirachowſki, y Pucki, ſwoie oſobne ziazdy maią: zkąd przez obranych Posłow do Starogardu iadą; gdzie ze wſzyſtkich Inſtrukcyi, iedna powſzechna Inſtrukcya Wojewodztwa, układana bywa, z ktorą oni na Generale ſię ſtawią, chociaż ieſzcze w Starogardzie Powiaty, ktore Seymikow niemieli, Posłow nieobierali; z *K*owalewa y Sztumu Posłowie także przyieźdźaią, ponieważ wſzyſcy viritim na Generale ſtawić ſię nie powinni. Ieżeli mnieyſze Seymiki ſzczęśliwie doydą, można ſię ſpodziewać dobrego ſkutku na Generale: Ale, kiedy iedne Wojewodztwo tylko nie ſeymikuie, tedy ani na początek Generału myslić potrzeba. Liczba Posłow z każdego Wojewodztwa nie ieſt pewna: Iednakowo, w nowſzych czaſiech większa ieſt, iak przed tym bywała: Naywięcey zawſze ich ieſt z Wojewodztwa Pomorſkiego, a naymniey z Malborſkiego, Inſtrukcya od Seymikow, w Polſkim ięzyku na Piśmie Im bywa podawana. Na początku Generału, przytomne bydź muſzą wſzyſtkie Wojewodztwa y Poseł Krolewſki. Przecie nie koniecznie potrzebna ieſt przytomność wſzyſtkich Członkow Rady, y wſzyſtkich wielkich Miaſt. Odprawuie ſię zaś, zazwyczay na Ratuſzu; Czaſem w *K*ościele,

 albo

albo gdziekolwiek indziey. Wſzyſtkie zupełnie doyść mogą, kiedy iednomyſlność Pruſka dobrze zrozumiana będzie; to ieſt, kiedy Materye, na ktore ſię niemogą zgòdzić, drugim na przeſzkodzie nie ſą, ale na inſzy czas odkładane bywaią. Pisma, w Imieniu całey Prowincyi, ułożone, Toruńſcy Sekretarze, podług zdania wſzyſtkich Stanow, ſtawić muſzą w Łacińſkim Języku, ktore ku końcowi Generała publicznie czytane, y pieczęcią ſtwierdzone bywaią. Wſzyſtkie Pisma, ktore albo na Seymiki przychodzą albo od nich wyprawowane bywaią, zachowuią ſię w Toruniu, w Metryce całego Państwa. Seymiki dzielą ſię in Conuentus Ante- y Poſt- Comitiales, t. j. Ziazdy Przed- y Po-Seymowe. Na pierwſzych Krol oznaymuie materye, ktore na Seymie maią bydź decydowane; Tudzieſz obierani bywaią Poſłowie na Seym, y koſzta dla nich potrzebne, wyznaczone. Na poslednich Seymikach, ſtwierdzaią nowe podatki, z dawnieyſzych rachunkow ſłuchaią, y, ieżeliby na Seymie cokolwiek ku ſzkodzie Państwa uchwalono było, przeciwko temu mowią albo też na Piśmie ſię proteſtuią. Tak tedy Pruſacy, nie tylko ſwoie Seymiki odprawuią, ale też na Seymy Polſkie ieżdżą.

Wyżey

Wyżey iuż ieſt wſpomniono, że Pruſacy Podatki ſwoie, nie na Seymach, ale na własnych Seymikach uchwalaią. Miaſta zwykły płacić, tak nazwany Podatek Słodowy, to ieſt, od każdego korca ſłodu, ktory warzony bywa, muſzą dawać dwa Szelągi; Rycerſtwo zaś wprowadziło Łanowe, od każdego Łana daiąc Złoty Polſki. Oprocz Akcyzy y Łanowego czaſem pozwolono inne pobory. Zamek Malborſki wyznaczony ieſt dla Skarbu Krajowego; Skarb ten ieſt w Dyzpozycyi Podſkarbiego, ktory w niczym nie należy do Podſkarbiego Koronnego, ale iedynie tylko od Stanow dependuie, y ma pod ſobą Piſarza Skarbowego Pruſacy żadnych ceł niepłacą a w Polſzcze, iedynie tylko do dawnych cel pogranicznych obowiązanemi ſię bydź uznaią. W pole także, za granicę Prowincyi, wychodzić niepowinni; Rycerſtwo iednak, w Kraiu ku własney obronie na koń ſiada, miaſta zaś od tego ſą wolne, oprocz Torunczykow, ktorzy względem Dobr ſwoich Szlacheckich, 32 Konie w pole ſtawią y one Szlachcie doſyłaią.

Pruſy ſądzą ſię według Prawa Krajowego Szlacheckiego, y według Prawa Chełminſkiego. Elbląg y inne niektore Mieyſca zażywaią Prawa Lubeckiego.

Ry-

Rycerſtwo w każdym Województwie ma Sądy Ziemſkie y Grodzkie; O oſtatnich wyżey ſię iuż nieco powiedziało pod Wojewodami. Trybunał Piotrkowſki, iako ſię iuż wyżey namieniło, ieſt teraz oſtatnią Sprawą ſądową dla Szlachty; Od Miaſt apellować można do Sądow Nadwornych, albo też Aſſeſſorſkich.

Pruſy przed tym miały ſwoią własną monetę, ktora potym z Polſką złączona była; Trzy wielkie Miaſta, mocą oſobliwych ſwoich Przywilejow, kazały bić w Mennicach ſwoich ſrebrne y złote pieniądze rożnego Gatunku, z wyobrażeniem Krolewſkim, y herbem ſwoim, ktore mieć można za iedyną Pruſką monetę po zabronieniu Krolewſkim bicia pieniędzy w Państwie.

Oprocz zwyż opiſaney Rady, ſą ieſzcze w Pruſiech inni rożni Urzędnicy, mianowicie Podſkarbi, ktory miedzy nimi ieſt nayprzednieyſzy y iedyny, maiący roczną Penſią y inne Dochody; o nim iuż wzmianka była; Miecznik, żadney niema powinnośći; Chorąże, ktorzy Chorągwie nioſą kiedy całe Rycerſtwo w pole wychodzi; Sędziowie Ziemſcy, ktorych ieſt 7, y ich Aſſeſſorowie Ławnicy.

O Miaſtach uważyć potrzeba, że one od dawnych czaſow dzieliły ſię na Większe

Mnieyſze. Większe albo Wielkie ſą Toruń, Elbląg, y Gdańſk; Mnieyſzych, ktore ſię Krolewſkiemi nazywaią ieſt 27. oprocz Miaſt Biſkupow, Warminſkiego y Chełminſkiego. Miaſta te Mnieyſze, za czaſu Krzyżakow miedzy ſobą uczynili ſprzymierzenie ſię, ktore y teraz ieſzcze trwa; Dlaczego też ſwoie Przywileie ſpolnie utrzymuią na prywatnych ziazdach o powſzechne Dobro naradzaią ſię y na Generałach Pruſkich, przez większe Miaſta, Sprawy ſwoie przedkładaią. Co ſię obrad ich tycze, w Malborgu, iako nayprzednieyſzym miedzy niemi, ieſt Directorium. Jako też Miaſto te, tudzieſz Grudziądz, Tczewo, Starogard, Choynice, nazywaią ſię Miaſtami Pełnomocnemi, ktore ſwoie, y drugich Miaſt dolegliwośći y Sprawy, Directorium przedkładaią. Te zaś potym Sprawy ważnieyſze, wielkim Miaſtom donoſi, ktore ſię nazywaią Kwaterowymi Miaſtami, dla tego, że pieczę maią o Miaſtach Wojewodztw ſwoich. Do 27 mnieyſzych Miaſt należą Malborg, Kiſzpork, Sztum, Neuteich, Tołkmitſko, Grudziądz, Brodnica, Laſzyn, Nowe-Miaſto, Radzyn, Golub, Lidzbarg, Kowalewo, Tczewo, Gniew, Nowe Swiecie, Pucko, Starogard, Skarſzow, Berend, Choynice, Bialenburſkie, Fridland, Tuchol,

chol, Hamersztyn, Słuchow. Terazniey-szych czasow, Miasta te barzo są podłe. Apellować mogą od Magistratu swego, do Starostow, od nich zaś do Krola. O Prawach ich czytać można: Privilegium Civitatum Minorum Prussiæ Occidentalis, commentariolo illustratum. Xięstwo Pruskie złożone iest z 4 części.

1. Województwo Chełmińskie, naypierwsze miedzy trzema Pruskiemi; Ma swego Woiewodę Kasztelana, Podkomorzego, Miecznika, Sędziego y 8 Starostow, mianowicie Brodnickiego, Grudziądzkiego, Radzynskiego, Golubskiego, Rogożynskiego, Bratyanskiego, Kowalowskiego y Pokrzywninskiego. Biskupstwo Chełmińskie naystarsze miedzy Pruskiemi, a fundowane od Konrada Xiążęcia Mazowieckiego około roku 1215 albo 1222. Kollegiata Chełminska złożona iest z 4 Kanonikow, ktorych Biskup, z pozostałymi Kanonikami, obiera. Obszerniey się iuż mowiło o Biskupie y Biskupstwie Chełmińskim, w Introdukcyi do tego Rozdziału. Nayprzednieysze mieysca są:

1) Toruń, nad Wisłą naydawnieysze, y pierwsze miedzy trzema Wielkiemi Miastami Pruskimi, chowa Archivum Pruskie, y należy do Rady Kraiowey. Założenie

żenie ſwoie winne ieſt, pierwſzemu Miſtrzowi Wielkiemu Krzyżackiemu, Hermanowi Balk, ktory 1231 Twierdzę Toruń zbudował, przy ktorey naſtępuiącego Roku Miaſto założone było, ktore dla niewygodnego położenia, 1235 znowu z nieſione bydź miało, a wybudowane o milę na teraznieyſzym mieyſcu, nieco wyżey położonym. Imie ſwoie bez wątpienia od tego wzieło, że przezeń Brama (Thor) albo weyśćie do Prowincyi Pruſkiey otworzyło ſię. Miaſto te, za czaſem ſtało ſię Sławnym Handlownym, y do Przymierza Anzeatyckiego przyięte było. Przed tym miało mocny Zamek, ktory 1454 był znieſiony; Oprocz tego też było umocnione. Dzieli ſię na Stare y Nowe Miaſto, ktore przedczaſy miewało ſwoią Własną Zwierzchność, ale 1454 z pierwſzym złączone, a z dwoch, iedne Miaſto y ieden Magiſtrat był uczyniony: Jednakowoż że ſrzodka, Murem y rowem, ſą rozdzielone. Mieſzczanie z większey częśći ſą oboyga wyznania Ewangelicy; Ale Katolicy powoli Kośćioły Ich im poodbierali, tak dalece że Obywatele Nowego Miaſta, ſwoy przeſzły Ratuſz na Kośćioł obrocili, a na Starym Mieśćie na Rynku 1755 nowy Kośćioł poczęto budować. Miniſterium Luterſkie od 4 Kośćiołow, złożone ieſt z

iednego

iednego Seniora y 6 Xięży, do ktorych ieſzcze łączy ſię 2 Xięży, y 4 Kośćioły wieyſkie. Gymnaſium tuteyſze, założone 1594 w dobrym ieſt porządku, y zawſze miało uczonych y Sławnych Rektorow y Profeſſorow; ktorych przy nim ieſt 5, y Lector Języka Polſkiego. Ewangelicy, maią iednego Xiędza, a Nabożeńſtwo ſwoie odprawuią w pewnym wielkim Domu. Katolicy teraz maią w Mieśćie 4 Kośćioły, miedzy ktoremi ſą 3 Klaſztory z Kośćiołami. Ieſt tu Collegium XX. Jezuitow, ktore 1605 założone, a 1699 znowu de novo ieſt wyprowadzone. Sądy-Ziemſkie ſię też tu odprawuią. Miaſto y Mieſzczanie maią wiele Dobr z Szlacheckimi Prawami, y dla tego zawſze zaſiada 2 Radnych Panow, w Szlacheckich Sądach Ziemſkich Chełmińſkich. Toruńſkie Pierniki, delikatne rzepki, piękne mydło, y Kiełbaſy ſą Sławne. Moſt drewniany na Wisłę, długi ieſt prawie na połmile, a dwie ma częśći, ktore wyspa Bazar czyni. Połowa ta, ktora Miaſta ieſt bliżſza, nazywa ſię Moſtem Niemieckim na Niemieckiey Wiśle; druga zaś połowa, ku Polſzcze leżąca, ma Imie Moſtu Polſkiego, na Wiśle Polſkiey. Rzeka co raz ieſt ſzerſza, a tak tedy y moſt, ktorego trzecią część, nie mal corocznie lod zrywa, ponieważ nie

ieſt

ieſt dość mocny; tak dalece że utrzymanie iego barzo wiele koſztuie. W Kościele S. Jana znayduie ſię nagrobek Matematyka Sławnego, Mikołaia *Kopernika*, ktory ſię tu 1472, Dnia 19 Stycznia narodził. Miaſto te, roku 1454 odpadło od Krzyżakow, a do Korony Polſkiey ſię udało. Roku zaś 1485 otrzymało Jus Stapulæ, albo Prawo na Skład. *Krol* Szwedzki Guſtaw Adolf obległ ie był 1629, ale bez ſkutku: Około tegoż czaſu wałem otoczone było. Krol Władyſław IV 1645 ſprawił tu był Rozmowę miedzy Katolikami, Luteranami, y Ewangelikami, chcąc ie złączyć: ale ktora ſię ze zwadą, y bez ſkutku zakończyła. Krol Szwedzki Karol Guſtaw 1655 wziął był miaſto te przez umowę, y kazał ie znacznie umocnić. Polacy y Brandeburczycy 1658, a Karol XII. 1703 bombardował ie y dobył; W oſtatnim wſpomnionym roku, wſzyſtko cokolwiek tylko do umocnienia Miaſta ſłużyło, znieſiono. Od 1708 aż do 1710 przez powietrze z Obywatelow ſwoich mocno obnażone było: w rożnych woynach takoż, wiele wyſtać muſiało. Roku 1724 dnia 16 Lipca, z małey przyczyny, to ieſt, że pewny Student Jezuicki przy Proceſſyi, na Ewangelikow z ſwawoli ſię targnął, wielki wſzczął ſię rozruch*, ktory drugie-

go dnia ieſzcze był większy, tak dalece że Poſpolſtwo gwałtem do Szkoły y Collegium XX Jezuitow wpadłſzy, rożne Bezprawia poczyniło; Za co Prezydent Resner, z niektorymi inſzymi dać głowę, Luteranie, Nowy P. Maryi Kościoł ſtracić, a miaſto Karę pieniężną zapłacić muſiało. Luteranie, iuż po Pokoiu Oliwſkim, Kościoł S. Jakuba utracili. Dyſtrykt mieyſki ma więcey iak 25 wſi, z 4 Kościołami Luterańſkimi. O mile od miaſta leży Katolicka Kaplica S. Barbary, do ktorey na trzeci Dzien Swiątek, wielka Proceſſya z Miaſta idzie.

2) Chełmno, nad Wiſłą na mieyſcu wynioſłym. Założone ieſt 1239. Pewny Xiążę Mazowiecki puſcił ie był Krzyżakom, ale one od nich odpadſzy, do Polſkiey ſię udało. Kiedy Niemcy Panowanie nad nim otrzymali, bywały tu Naywyżſze Sądy Pruſkie, dla czego też Prawo Chełmińſkie tak ieſt ſławne, y prawie od całych Prus y Mazowſzu przyięte. Ieſtci one wielkie, ale niebarzo ludne. Niegdyś było Miaſtem Anzeatyckim, do Krola należało, y z liczby większych Miaſt było, a tak y do Rady wchodziło: Teraz zaś pod Biſkupią ieſt władzą, y iedynie tylko Miaſtem Biſkupim. Są tu 3 Klaſztory, mianowicie 2 męſkie, a ieden Panieńſki.

1554

1554 Gymnaſium było założone, ale ktore niedługo trwało. Krzyżacy, od ktorych miaſto te było odpadło, 1457 znowu ie obieli, ale za czaſem przez Polakow odebrane. 1544 wielką ſzkodę od ognia poniosło.

3) Starygrod, Zamek na pagorku nad Wiſłą, z miaſteczkiem.

4) Chełmża, miaſteczko o mile od Chełmna, Rezydencya Biſkupa Chełmińſkiego, ktory ſię Lubawſkim nazywa, ponieważ w Lubawie także ma ſwoią Rezydencyią. Miaſto te 1251 ieſt założone.

5) Wąbrzyzna, Miaſteczko 1331 wybudowane.

6) Kowalewo, Krolewſkie Miaſto, gdzie ſię Sądy Grodzkie Woiewodzinſkie, y mnieyſze Seymiki tego Woiewodztwa odprawuią; y pod ktorym Generał Saſki Boſe, 1716 zbił Polakow z konfederowanych.

7) Golub, Krolewſkie Miaſto z Zamkiem, nad Rzeką Drybencą, gdzie częſto rezydowała Anna, Sioſtra Krola Zygmunta III., do ktorey także należał Dyſtrykt około leżący.

8) Brodnica, mocne, y w dobrym położeniu, Krolewſkie Miaſto z Zamkiem,

nad Rzeką Drybencą, ktore też, do wyżey wſpomnioney Xiężniczki Anny należało, y w ktorym ona 1625 umarła. Założone iest 1285; częſto oblężone y dobyte było. Ieſt tu Kośćioł Ewangelikow Auſpurſkiego wyznania.

9) Radzyn, Miaſto Krolewſkie z Zamkiem, ktore częſto ſrogośći Woyny y ognia doznało. Sądy Ziemſkie ſię tu odprawuią.

10) Pokrzywno, Miaſteczko z Zamkiem.

11) Grudziądz, przed tym Grodek, Miaſto Krolewſkie, na Wyspie, oblaney Rzeką Oſſą tu w Wiſłę wpadaiącą. Zamek leży na pagorku, y ma Kośćioł. W mieśćie też ieſt Kośćioł 1598 Luteranom odebrany; Dla czego oni, Nabożeńſtwo ſwoie odprawuią na Ratuſzu, gdzie y Szkoły maią. XX Jezuici, wyſtawili tu 1645 Collegium, ktore 1647 przez Konſtytucye Seymowe ſtwierdzone było. Miaſto te, wſławione ieſt Generałami Pruſkiemy, alternatą odprawuiącemi ſię tu, y w Malborgu. Wybudowane zaś ieſt 1299.

12) Laſzyn, Krolewſkie Miaſteczko wybudowane 1328, y zewſząd prawie wodą oblane.

13) Nowe-Miasto, Krolewskie miasteczko, nad rzeką Drybencą, 1319 roku założone.

14) Bratyan, miasto z Zamkiem nad Drybencą wybudowane 1254 roku.

15) Lawernik, Miasteczko nad rzeką Drybencą.

16) Lubawa, Miasto z Zamkiem, gdzie przed tym Biskupi Chełminscy rezydowali. 1545 pogorzało.

17) Lidzbarg, Miasteczko Krolewskie.

18) Rogożno, Krolewska Ekonomia.

19) Michałow, mały Dystrykt, miedzy Mazowszem, Ziemią Dobrzyńską, y Rzeką Drebnicą, ktory od Xiążęcia Leszka 1304 Krzyżakom zastawiony y onym 1343, 1411, y 1436 potwierdzony był. Ma swego własnego Sędzię Ziemskiego, chociaż przed tym należał do Województwa Chełmińskiego.

2. Województwo Malborskie, ma swego Wojewodę, ktory przedtym Elbląskim się nazywał, y w porządku drugim iest miedzy Pruskiemi, Podkomorzego y Sędziego Ziemskiego. Starostwo Malborskie nayprzednieysze iest w całych Prusiech. Województwo te, trzy Zuławy

wy w ſobie zawiera, ktore wprzody opiſać trzeba. Zuławа nazywa ſię Ziemia, ktora, z błot y bagniſk w nizinach położonych, do mieſzkania y uprawowania ſpoſobną ieſt uczyniona. Zuławy obfituią w Zboża y trawę: Laſow y gor niema wiele; Elbląſki Las ze wſzyſtkich ieſt nayświękſzy. Na wielu mieyſcach Obywatele do opału, Ziemi tylko, Torf nazwaney, ba Słomy albo cierniſka, zażywaią. Oprocz Zaiącow, Kuropatw, y innego Ptaſtwa, barzo mało Zwierzyny w leſiech ſię znayduie; ale ſą Wilcy drapieżni. Rzeki obfituią w dobre Ryby. Pożytek z Pſzczoł y Bydła, ieſt znaczny; Oſobliwie zaś *K*onie ſą ſławne. Obywatele Zuław zawſze wolnymi byli Chłopami, a nazywaią ſię Poddanymi *K*rolewſkiemi y *Z*uławianami; Doſtąpili oni też Prawa y Dobr Chełmińſkich od Krzyżakow; Iednakowoż ci, ktorzy teraz należą do Jurysdykcyi Mieyſkiey, barziey ſą ograniczeni, niżeli Krolewſcy na *Z*uławach Malborſkich. Mowią po Niemiecku y po Polſku; a z więkſzey części ſą Luteranie y Katolicy; Ewangelikow mało ieſt, ale Mennonitow wiele. Wielka Zuława Malborſka (Inſula Maior) zewſząd prawie oblana ieſt Wiſłą y Nogatem, ciągnie ſię aż do Friſch-Haffu, a zawiera w ſobie więcey iak 2130 włok albo

Łanow,

Łanow, ktore rożnie ſą podzielone: Do tego ieſzcze należy 40 Łanow Miaſta Malborga, y 2 Łanow Miaſteczka Neuteich nazwanego. W leſie Montawſkim, początek ſwoy bierze Rzeka Tyge, (Tye) ktora początecznie Swienty ſię nazywa, przez całą Zuławę w dłuż płynie, miaſteczko Neuteich dwoma Odnogami oblewa, a potym pod Haberhorſztem do Friſch-Haffu wpada. Wielka Zuława Malborſka dzieli ſię na 5 części, ktore po Niemiecku, Winkel, kąty nazywaią ſię, mianowicie: Montawſki, Szenawſki, Lichtenawſki, Neuteichſki, y Leswicki, a 13 Luterańſkich Parafii w ſobie zamyka. W pierwſzey części ieſt 5 wſi, miedzy ktoremi 2 *Kościelne*; w drugiey 7, z ktorych dwie *Kościelne*; w trzeciey 7, z nich 4 Kościelne; w czwartey, oprocz Miaſteczka Neuteich, 8 wſi, miedzy niemi 3 Kościelne; a w piątey 14, z ktorych 3 Kościelne. We wſzyſtkich tych częściach ſą 4 Krolewſkie Folwarki, znaczne dochody maiące, mianowicie: Klein-Muntau, Leſke, Kaminke, y Kaltenhof. Dyſtrykt Tygenhofſki, ktory więcey iak 632 ma Łanow, częścią ieſt tey wielkiey *Zuławy*: Oprocz Zamku, y Miaſteczka Tygenhof, nad rzeką Tygen, ieſt tam ieſzcze 20 wſi, a miedzy nimi 3 Luterańſkie. Graniczący z tym,

Dyſtrykt Berwaldſki y Barenhofſki, zawiera w ſobie 195 Łanow, 15 Morgow y 5 Wſi, z ktorych 2 Kośćielne Luterańſkie. Na koniec, do Wielkiey Malborgſkiey Zuławy należy ieſzcze część albo Kąt (Winkel) Szarpawſki, ktory ma 96 Łanow, y więcey iak 14 Wſi, a należy do Gdańſkiego Dyſtryktu. Mała Zuława Malborſka, leży miedzy Nogatem y Jeziorem Drauſen, a przedtym nazywała śię Zuławą Fiſzawſką. Pruſkie y Holenderſkie Łany, oraz z Paſtwiſkami, tam ſię znayduiącemi, y oſiadłemi, wynoſzą na 966 Łanow, 12¾ morgow Na Pruſkich Łanach ieſt Wſi 21, a na Holenderſkich Łanach y Paſtwiſkach, 16. Na tey Zuławie ſą 4 Luterańſkie Parafie. Obiedwie Zuławy Malborſkie, do Korony Polſkiey 1525 ſą przyłączone, ktora, Woiewodę albo Staroſtę za Naywyżſzego Ekonoma tamże ſtanowi, ktory ma Prym, przed wſzyſtkimi w Polſkich Pruſięch Staroſtami. Elblągſka Zuława, poczęśći takoż rachuie śię do Małey Zuławy Malborſkiey. Do pierwſzey należą Wſie Kośćielne Fürſtenau, Gros-Mausdorf, y Jungfer nad Haffem; Do drugiey zaś, Wſie Kośćielne Neuheyde y Zeyr, do ktorych 7 wſi ieſt przyłączonych. Zgromadzenia Ewangelickie Oboyga Wyznania, w Malborſkich

obu

obu Żuławach, doznali od Katolikow rożnymi czasami, Naruszenia Ich Praw, y Religii. Ogołem iest tam 26 Xięzy, ale ktorzy nie są ziednoczeni wiedne pewne Corpus, ani przez Seniora rządzeni bywaią, lecz każdy z nich, w niczym od drugiego niedependuie; Zkąd często pochodzą Zamieszania. Każde zgromadzenie powoływa swoich Xięży.

Miasta w Województwie Malborskim, są:

1) Elbląg, dość wielkie, starym sposobem umocnione, y dobre handlowne Miasto, nad rzeką Elbing, ktora z Jeziora Drausen wypływa. Na tym mieyscu, gdzie teraz stoi wybudowane iest roku 1239. Pierwszy Przywiley nadany mu iest 1246, w ktorym też pozwolone Prawo bicia pieniędzy. Nowe-Miasto uprzywileiowane iest 1347. Miedzy Starym Miastem y Przedmieściem, na ktorym są Szpichlerze Kupieckie, płynie Elbing, a Stare od Nowego-Miasta oddzielone iest przez row y mur. Domostwa są wysokie, wąskie y Staroswieckie, prawie iako we Gdańsku, a ulice wąskie. Katolicy, od roku 1616, trzymaią wielki Kościoł Farny S. Mikołaia, Luteranie zaś maią Kościoły S. Maryi, Trzech-Krolow, S. Ducha, S. Ciała, S. Anny, S. Jerzego, y Kościoł

Szpitalny S. Elżbiety. Ewangelicy odprawują swoie Nabożeństwo, na wielkiey Sali w pewnym Domu, rownie iako y Mennonici zgromadzaią się w Domu. Gymnasium iest Luterańskie. Miasto przedtym było Anzeatyckie; a ponieważ Lubecką iest osadą tedy też Prawa Lubeckiego zażywa, iednakowoż w tym swoią osobliwą ma wolnoczynność. Zamek, wystawiony 1237, od Mieszczan 1454 zniesiony był. Fortifikacye, ku *Zuławie* są podłe, ale z drugiey strony nieco lepsze: Z tym wszystkim, miasto te za naymocnieyszą Fortecę w Prusiech bywa miane. Osada iey iest złożona z kilku Kompanii Polskiego Woyska Koronnego, w bramach Mieszczanie na Warcie stoią, a Przedmieścia od *Zołnierzy* Pruskich są osadzone. Miasto, w sprawach Duchownych, ile to bydź może, bez naruszenia Praw, y rożnych Religii, iest pod Biskupem Warminskim; w Sprawach zas Cywilnych iedynie do Krola należy. 1454 odpadło od Krzyżakow, a pod obronę Polską się udało. 1626 y 1656 dobrowolnie poddało się Szwedom. W ugodzie Brombergskiey 1658, obiecanoć wprawdzie było Elektorowi Brandeburgskiemu Fryderykowi Wilhelmowi, że On ie tak długo w zastawie miał trzymać, aż pokiby mu niebyli wy-

pła-

płacone 400000 Talerow, y 1660 znowu go w tym na Pismie upewniono: Iednakowoż On, ani Miasta niedostał, ani Pieniędzy, chociaż czwartey częśći ustąpił. 1698 wziął ie był Syn iego, ale 1700 znowu oddał Polakom, y zrzekł się Prawa Zastawnego, ktore do niego miał, zaco mu 300000 Talerow obiecano, y dla pewnośći tey Summy ze Skarbu *Krolewskiego*, niektore Kleynoty były dane. Miasto musiało się obowiązać, do teyże Summy dać 50000 Talerow, osadę od 300 Ludzi Piechoty, y 50 Konnych, pod dobrym y doświadczonym Generałem utrzymywać, onę aż do 2000 Ludzi, czasu potrzeby powiększać, bez wiadomośći Krola, Rzeczypospolitey, y Stanow Pruskich nigdy się niepoddawać, y w większey czci mieć Religią Katolicką. Ponieważ zaś Elektor zapłaty swoiey niedostał, a tak, mocą *Kontraktu*, obiął Dystrykt do Miasta należący. 1703 oblężone było od Szwedow, y Kontrybucya włożona, ale Moskale ie potym 1710, od nich przez Szturm odebrali. Dla Jeziora Drausen w bliskośći będącego, nazywa się także Urbs Drusiana, y drugim iest miastem, miedzy tak nazwanemi Wielkiemi Miastami Pruskimi.

Dystrykt Mieyski dzieli się na Elbląską Niżinę y Wyżynę. Do tamtey należy

El-

Elblągſka Zuławą, o ktorey wyżey wzmianka ſię iuż ſtała. Wobudwu, 10 ieſt Ewangelickich Wſi Kośćielnych, mianowicie: Fürſtenau, Gros-Mausdorf, Neuheyde, Zeyer, Iungfehr, Preuſchmark, Reichenbach, Pomehrendorf, Trunz, Lenzen, y Filia Dorbek.

2) Malborg, dobrze zabudowane miaſto Krolewſkie nad Nogatem, w barzo przyiemnym, y urodzaynym położeniu, na pagorku. Na przeciw Miaſta Grobla Zuławſka tamuie Rzekę Nogat, ale Fortifikacyi Zamku ſzkodzi Moſt tuteyſzy drewniany na Nogacie, długośći na 539 Stop, Miaſtu barzo ieſt przykry y koſztowny, ponieważ Dochody na budowanie y utrzymywanie onego naznaczone, wcale niewyſtarczaią. Zamek, dość mocny, pierwey ieſt, wybudowany, niżeli Miaſto: Ponieważ tamten 1281, te zaś 1302 ma bydź wyſtawione, a Imie mieyſca Czantrin, przedtym tam będącego, znieſione. Na tym Zamku ſkładany bywa Skarb Pruſki Krajowy. Obywatele Miaſta z więkſzey częśći ſą Katolicy, ieſt iednak tu ieden Kośćioł Luterſki. Przed tym było Rezydencyą Wielkich Miſtrzow Krzyżackich. Generały Pruſkie alternatą ſię odprawuią tu y w Grudziądzu. 1460 Polacy,

1626

1626 y 1655 Szwedzi go dobyli. 1644 *Zamek* pogorzał.

3) Sztum, małe Miasto Krolewskie z Zamkiem, gdzie Seymiki, y Sądy Ziemskie tego Województwa odprawuią się. Ma bydź wybudowane 1249, albo, podług inszych zdania 1278. Polacy 1410, 1454, y 1416 odebrali ie byli Krzyżakom, a 1626 y 56. Szwedzi go dobyli. Niedaleko ztąd leży

Sztumdorf, Wieś, gdzie 1635, do 26 lat przedłużone było Armistitium, miedzy Szwedami y Polakami 1629 do lat 6. tylko umowione.

4) Kiszporg, Miasto Krolewskie, z Zamkiem starym, na gorze założonym 1247, nad rzeką Syrgunen, ktora za Elblągiem w Jezioro Drausen wpada. Tu się odprawuią Sądy Grodzkie całego Województwa. 1400 pogorzało, a 1626 od Szwedow wzięte było.

5. Neuteich, Miasteczko Krolewskie, na Wielkiey Żuławie nad Rzeką Swenty, 1329 wybudowane; ale 1400 przez ogień, y rożne woyny mocno nadwątlone było.

Obserw. Miedzy Dystryktem Elblaskim, Warmią, Frisch-Haffem, y Krolestwem Pruskim leży a

1) Sta-

1) Staroſtwo Tołkmitſkie, w ktorym ieſt:

(1) Tołkmitſko Krolewſkie Miaſteczko nad Friſch-Haffem, wybudowane 1365.

(2) Neukirch, Wieś Kośćielna.

2) Dyſtrykt Kadinen, w ktorym ſię zamyka: Kadinen, Klaſztor; Scharfenberg, Zamek obronny; y Rehberg, Wieś.

3. Woiewodztwo Pomorſkie, ktore niegdyś było częśćią Pomeranii; y ſwoie własne miało Xiążęta z Domu Pomorſkiego; Oſtatni z nich, Imieniem Meſtowin, umarłſzy 1295 bez Potomſtwa, Przemyſława II. Xiążęcia Wielko-Polſkiego, Dziedzicem Kraju ſwoiego uczynił. Ale gdy Margrabiowie Brandeburſcy w Państwo wkroczyli, na pomoc mu przyſzli Krzyżacy; Iednakowoż Margrabiowie przy Posſesſyi onego utrzymali ſię tak długo, aż poki Krzyżacy 1311, u Margrabi Waldemara tey Prowincyi, za 10000 Mark wagi Brandeburſkiey niekupili; ktorą oni aż do roku 1466 trzymali. Przecie potym znowu do Polſkiey ſię doſtała. Obywatele przed tym nazywali ſię Pommerinken, dla rożnicy od drugich. Ma ſwego Woiewodę, ktory trzecim ieſt miedzy Pruſkiemi,

mi, Podkomorzego, y Miecznika: Starostw zaś 5, mianowicie Człuchowskiego, Tucholskiego, Swieckiego, Tczewskiego, y Puckiego. Woiewodztwo te ma 5 Powiatow, a 4 Sędziow Ziemskich; albowiem Gdański y Tczewski, spolnie maią iednego Sędziego Ziemskiego; Tucholski zaś, Pucki, y Mirachowski, każdy z osobna iednego. Biskup Kujawski, nie tylko tu ma swoie znaczne Dobra, ale też, cały prawie Dystrykt, do iego należy Parafii; Zkąd się też nazywa Biskupem Pomorskim, ale do Rady Pruskiey niewchodzi. Część nie iaka Pomeranii iest pod Arcy-Biskupem Gnieznieńskim. Nayznacznieysze mieysca są następuiące:

1) Gdańsk, Sławne Miasto handlowne y forteca, nad Wisłą, o milę od Morza Baltyckiego. Dwie małe rzeki Rodaun y Motława przez Miasto płyną; na pierwszey iest młyn o 18 Kołach; druga płynie miedzy Starym y Nowym Miastem dwiema odnogami, ktore wychodząc z Miasta, znowu się łączą y rownie iako Rodaun, w Wisłę wpada. Miasto iest wielkie, podług staroswieckiey Mody piękne, ale z większey części ma wąskie Ulice, dla ganeczkow, przed Domami wybudowanych. Pod każdym prawie Domostwem, są

ſą dobre ſklepione piwnice. Obywatelow naymniey ieſt 60000, nierachuiąc wielu Cudzoziemcow, ktorzy, częśćią dla handlu tam przebywaią, częśćią też tylko przeieżdzaią. Przywileie y Wolnośći Ich ſą znaczne: Albowiem, iako trzecie wielkie Miaſto Pruſkie, należy do Rady Pruſkiey, a tak tedy ma mieyſce y głos na Seymach Polſkich, y przy Elekcyi Krolewſkiey, ma Prawo bicia pieniędzy, zbierania Burſztynu &c. Krol Kazimierz 1657, Magiſtratowi, Ławnikom y 100 Mężom albo Centumviris nadał Godność Szlachecką, aby odtąd nazywali ſię Nobiles. Miaſto złożone ieſt, własnie mowiąc, z dwuch Miaſt, Nowego y Starego Miaſta, przytym z kilku Przedmieśćia. Ieſt tu 12 Luterſkich Kośćiołow, oprocz tych, ktore ſą w Łazarecie, Cuchthauzie, y Spinhauzie, 2 Ewangelickie, 7 Katolickich, y Collegium XX. Jezuitow, z niektorymi innymi Klaſztorami. Luterſki Maryi albo Wielki Kośćioł, naywſpanialſzy ieſt miedzy wſzyſtkimi. Pierwſzy Xiądz przynim, Seniorem ieſt Miniſterii, ktorego członki w Godnośći y Powadze ſobie ſą rowne, ale dwa z nich zawſze muſzą bydź Doctores Theologiæ. W Luterańſkim Gymnaſium Akademicznym, ieſt 7 Profeſſorow, y ieden Lector Polſkiego Języka.

W

W założeniu y pomnożeniu Biblioteki, do Miasta należącey, wiele pracował, y na wielkie zarobił zasługi, Adrian Engelke. Ratusze na Starym y Nowym Mieście, pod ktorym ostatnim iest Komora, gdzie cło od towarow płacone bywa, publiczna Waga, y Cekauz, są Staroswieckie Budynki. Na Giełdzie, ktora się Artushoff nazywa, Mieszczanie Krolowi Augustowi III. 1755. Marmurową Statuę wystawili. Młyn wielki na Rodaunie, od 18 *Kol*, miał przedtym Miastu każdey Godziny ieden Czerwony złoty przynośić, ale teraz tyle nieczyni. Miasto te niegdyś było, iedne z nayprzednieyszych Miast Anzeatyckich, y teraz ieszcze należy do liczby naysławnieyszych Miast Handlownych w Europie. Do tuteyszego dobrego Portu, corocznie z Morza więcey iak 1000 Okrętow wchodzi, ktore wywożą około 60000 Łasztow Zboża, (Łaszt ieden na 40 Talerow szacować można) przytym Wełnę, Skory, Łoy, Masło, Wosk, Potasz, Drzewo, Futra, y inne towary, ktore na 12 albo 1300 Polskich statkach, Wisłą sprowadzane bywaią: Przywożą zaś, Wina, Korzenie, Sukna, iedwabne y wełniane materye, Oliwę, Sledzie, Towary Aptekarskie, Sol, Zelazo, Ołow, y inne towary. Prawie wszystkie Europeyskie Potencye, maią tu

swoich Rezydentow, y Konsulow. Obywatele z większey części są Luteranie; naybogatsi zaś, y naycelnieysi miedzy nimi są Ewangelicy. Miasto ma swoy własny Garnizon. Fortifikacye są znaczne, osobliwie ku Zachodowi y Pułnocy, gdzie Miasto otoczone iest Gorami y Pagorkami, ktore wyższe są, niż Wieże Mieyskie, y miedzy ktoremi nayznacznieysze są Biskupia Gora, y Hagelsberg. Na ostatniey za dawnych czasow był Zamek, ktory, rownie iako y Gora, od pewnego Człowieka Imieniem Hagel, tak był nazwany; ale ten Hagel dla Tyraństwa swoiego, w nim iest zabity, y Zamek iego spalony. Był też tam Grob Dziedziczny Państwa iakiegoś, czego iasnym iest dowodem Urna, lub Statua, tamże około roku 1664 znaleziona. Niedaleko ztąd, pokazuią nie tylko mieysce, ktore Moskale 1734 daremnie szturmowali, ale też wielką mogiłę, ktora kilka tysięcy Ludzi, przy tey okazyi zabitych, w sobie zamyka. 1752 umarło w Mieście 1846 Ludzi; Na Wisle przyszło 1288 małych y wielkich Statkow Polskich, z Morza zaś 1014 okrętow; a zboża przywieziono 58060 Łasztow, y 40 Korcy. Co się Historyi Miasta dotycze, można dowieść z dawnych monumentow, że stare Miasto Gdańsk, około roku 997, dość

dość dobrym iuż było miaſtem, a nie Wſią albo iedynie tylko podłym Miaſteczkiem. Nowe Miaſto 1311, od Krzyżakow było założone, a 1343 wałem y foſſą umocnione. Roku 1454 wybiło ſię z pod iarzma *Krzyżackiego*, a pod pewnymi Kondycyami poddało ſię Polſkiemu *Krolowi Kazimierzowi*, od ktorego miedzy innymi Przywileiami, otrzymało także Prawo bicia pieniędzy. Ponieważ bez poprzedzaiącego ſtwierdzenia Praw ſwoich, Krolowi Stefanowi hołdować niechciało, a tak 1577 Banicya nań wyſzła, y oblężone było; Jednakowoż, Sprawa ta przez Posrzednictwo była ugodzona, y Krol, po Przeproſzeniu publicznym, znowu Miaſto te przyiąwſzy do Łaſki, potwierdził Prawa Jego, y wolne wyznanie Wiary Ewangelickiey; Ale muſiało *Krolowi*, pewną Summę Pieniędzy wyliczyć. 1734 przyieło było *Krola* Staniſława, lecz zato wytrzymać muſiało, od Woyſka Moſkiewſkiego y Saſkiego, cięſzkie bombardowanie y oblężenie; Jako ſię też na oſtatek, ponieważ wſzyſtka nadzieia pomocy Francuſkiey wniwecz ſię obrociła, a Staniſław drogę do Uyścia znalazł, Elektorowi Saskiemu, Auguſtowi III. iako ſwoiemu prawdziwemu *Krolowi* y Panu, poddało. Niedawno wielkie były ſprzeczki miedzy

Mieszczanami y Magistratem, ktore z wielką pracą ugodzone, y przez Ordinatio Regia Civitati Gedanensi præscripta 1752 uprzątnione były, z ktorey nauczyć się można Formy Rządu Miasta, y Prawiego. Należy do Parafii Biskupa Kujawskiego, ktorego też tak dalece szanuie, ile rożne Religie, y Prawa pozwalaią. Do Miasta należy ieszcze

a) Żuława Gdańska, ktora oblana iest od Wiśły y Motławy, a 33 Wsie w sobie zamyka, ktore 1400 Łanow wynoszą. Magistrat Gdański, wolnowładny tam Rząd prowadzi, do ktorego nayſtarszy Burmistrz, y 2 Radnych Panow, za Dyrektorow y Inspektorow, iest wyznaczonych. Dwanaście iest wsi Kościelnych, mianowicie: Stieblau, Gutland, Osterwik, Wosic, Trutenau, Wozlac, Gotteswald, Reichenberg, Käsemark, Groscunder, Leckau, Nassenhuben, ktora iest Ewangelicka, y 2 *Kaplice*. Od wsi Stieblau, Żuława Stieblawska Imie swoie bierze. We wsi Gutland pod czas woyny Szańce bywaią sypane. W Schmerbloku nad Wiślą iedynie tylko Holendrzy mieszkaią. Motława dzieli Żuławę Gdańską od Gdanskiey Niżiny, ktora z następuiącą nie musi bydź pomieszana.

b) Ni-

b) Niżina, Frische Nehrung nazwana, ktora iest część Ziemi wąska ale długa, miedzy Morzem Bałtyckim, odnogami Wisły, y Frisch-Haffem, ciągnąca się aż do Piławy. Rzecz uwagi naygodnieysza iest tu Forteca Minda, czyli Weyszelmünda, ktora leży, przy wpadku Zachodniey Odnogi Wisły, do Morza Baltyckiego, a naprzeciwko iey, z drugiey Strony rzeki, iest Westerszanc. Imie swoie bierze od uścia Wisły; należy do Miasta, iest mocna, ma swoy Kościoł y Port dość dobry. 1734 dobyła była od Sasow. Są ieszcze tu wsie Kościelne, Bohnsak, Schönbaum, *K*obbelgrube, Neukrug, Probbernau, y Tiegenort.

c) Wyżyna, na ktorey iest Miasteczko Hela albo Heel, leżące na samym *K*ońcu krzywey y wąskiey części Ziemi, ktora się ciągnie w Morze Baltyckie, y tak nazwany Pautzkerwik formuie. Tu okręta na Kotwicach stawaią. 1572 Miasteczko te pogorzało. Na tey Wyżynie iest ieszcze 8 Wsi Kościelnych, mianowicie All Gottes Engeln, Ohra, Muggenhahl, Praust, Gischkau, Loblau, Wonnenberg, Rambeltsch.

2) Oliwa, Sławny Klasztor o milę od Gdańska, krory Xiąże Subisław 1170, lub,

 podług

podług innych zdania, Samboryuſz Xiąże Pomorſki 1178 wyfundował, y Zakonnikami S. Benedykta oſadził. 1224 y 1234 albo 36 ſpalili go, w Pogańſtwie ieſzcze zoſtaiący Pruſacy, a 1432 albo 33 Czeſcy Zołnierze, na żołdzie Polſkim będące. 1577 od Gdańſzczanow był zburzony, ktorzy na nowe wybudowanie onego 20000 Złotych zapłacić muſieli. 1660 na dniu 3 Maia, zawarty tu był pokoy miedzy Szwedami y Polakami, a w roku naſtępuiącym do Konſtytucyi wpiſany. Klaſztor ten teraz należy do Cyſterſow, ktorych ieſt 50. Opat ma naywiękſze Dochody, ze wſzyſtkich Zakonnych Prałatow Polſkich. Kościoł że ſrzodka niewymownie ieſt piękny, oſobliwie zaś Ołtarz wyſoki y Ambona, dla wyborney pozłoty, barzo przyiemny oczom ſprawuię widok. Liczy ſię w nim około 40 Ołtarzow, ktore wſzyſtkie iak naylepiey ſą przyozdobione. Miedzy wſzyſtkimi Kaplicami tam przybudowanymi, naywſpaniałſza ieſt ta, ktora Matce Boſkiey poswięcona. W Chorze leżą Kośći Fundatora Klaſztora, y Synowiego, pod Marmurowym Grobowcem; Po ſtronach widzieć można Obrazy wielkich y zacnych Dobrodzieiow, ktorzy ten Klaſztor udarowali. W Klaſztorze znayduie ſię niedaleko weyſcia do Kośćioła,

Stoł

Stoł marmurowy w Scienie, ktory, na Pamiątkę wyż wspomnionego Pokoiu, tam iest postawiony. Apteka pięknym porządkiem ułożona. Klasztor ma Prawo zbierania Bursztynu. Około niego założone iest Miasteczko dobrze zabudowane.

3) Pucko, Miasteczko z obronnym Zamkiem. Z iedney strony bagniskiem iest otoczone; a teraz znowu Ekonomią Krolewską. 1464 po długim obleżeniu Dunczycy, 1626 Szwedzi, a w następuiącym roku Polacy go dobyli. Morze Baltyckie, miedzy Gdańskiem y Pautzke, formuie Odnogę Morską, ktora się Pautzkerwik nazywa.

4) Zernowiec, wspaniały Klasztor Panien Zakonnych S. Norberta, ktory 1213 iest fundowany.

5) Sukow, Klasztor P. P. Bernardynek.

6) Paradyż, Maryi nazwany, z Klasztorem Kartuzyanskim, niedaleko Mirachowa, miedzy 2 Jeziorami; Jeden tylko iest Klasztor tego Zakonu w całych Prusiech.

7) Mirachow, Miasteczko.

8) Białenburskie, Miasteczko.

9) Tczewo, obronne miasto Krolewskie nad Wisłą wystawione 1209: Przed-

tym nazywało ſię Sau, y Stolicą Hrabſtwa było. Ieſt tu Klaſztor Dominikańſki fundowany 1288 od Mſzczugiuſza. 1310 y 1432 albo 33 Mieyſce te było ſpalone, a 1577 znowu pogorzało. Dobyte było 1626 y 1655 od Szwedow. Sądy Ziemſkie ſię tu odprawuią: Przytym ieſzcze uważać trzeba Ekonomią Tczewſką Krolewſką y Kośćioł Luterańſki.

10) Skarſzow, nad Rzeką Ferſą, Miaſteczko Krolewſkie z Zamkiem. Do wiary rzecz podobna, że po roku 1180 ieſt wybudowane. W lat 6 po założeniu ſwoim, od Pruſakow było zburzone, ale w krotce znowu wyſtawione; potym zaś przez Kupno, lub też Zamianę od Kawalerow S. Jana Jeruzalemſkiego, doſtało ſię Krzyżakom. Jeſt tu Krolewſka Polſka Kancellarya. Co 4 Niedziele odprawuią ſię Sądy na ktorych Podiewodzy Sprawy mnieyſze decyduie, ważnieyſze zaś, ſam Wojewoda co Czwierć Roku ſądzi. Apellować ztąd można do Piotrkowa.

11) Starogard, Małe miaſto Krolewſkie nad Ferſą. Kiedy Miaſto te, podłym tylko ieſzcze było Mieyſcem, Subiſław Xiąże Pomorſki, oddał ie był Kawalerom S. Jana, ktorzy tam Kośćioł S. Jana wybudowali. Na Mieyſcu tym, na ktorym teraz

Miaſto

Miasto leży, od Krzyżakow 1339 iest wybudowane, albo odnowione, y zewszystkim skończone: Z ktorego przeniesienia Miasta, Kawalerowie S Jana wcale niebyli kontenci. 1465 Polacy go dobyli, a 1655 Szwedom poddać się musiało. Tu odprawuią się Seymiki tego Woiewodztwa.

12) Gniew, Krolewskie Miasteczko z Zamkiem, przy wpadku Rzeki Fersy do Wisły. 1283 dostało się Krzyżakom, ktorzy tam Fortecę założyli. 1463 Polakom, a 1626 y 1655 Szwedom poddać się musiało. Kościoł Farny, Katolicy 1596 odebrali. Za nowszych czasow, pewny Xiądz Luterski, Imieniem Jan Gertz, musiał wystawić Statuę S. Nepomucenowi, ktorego, podług ich udania, miał bluźnić.

13) Nowe, Krolewskie Miasteczko, ktore z iedney strony ma Wisłę, z drugiey zaś błota. Wzmianka Jego, dzieie się iuż w roku 1310. Mieszczanie wypędzili 1458 Garnizon Polski, zkąd też Krzyżacy Miasto obieli, ale znowu 1464 albo 65 Polakom ie oddać musieli. 1626 y 1655 Szwedzi do poddania się przymusili.

14) Biszmark, Miasteczko, ktore po kilka razy gorzało.

15) Hamersztyn, Miasto Krolewskie, na początku Rzeki Brdy, ktore się 1466 Polakom poddało. 1719 pogorzało.

16) Friedland Miaſteczko Krolewſkie, z Kościołem Luterſkim.

17) Landek, Miaſteczko.

18) Swiecie, Krolewſkie Miaſto z Zamkiem, nad Wiſłą. Zamek od Xiążęcia Swiatopełka 1244, przeciwko Krzyżakom, ieſt wybudowany; Miaſto potym założone, a 1340 zmocnione, kiedy ſię 1310 w Moc Krzyżakow doſtało. Polacy dobyli go 1454, naſtępuiącego roku Krzyżacy, 1466 znowu Polacy. 1655 Szwedzi, a naoſtatek, w rok potym Polacy.

19) Tuchol, Krolewſkie Miaſto z Zamkiem, nad Rzeką Brdą, ktore niegdyś ſławne było w woynach Polſkich y Pruſkich, y gdzie Sądy Ziemſkie odprawuią ſię.

20) Choynice, Miaſteczko Krolewſkie, z Kościołem Luterańſkim.

21) Słuchow, czyli Człukow, Miaſteczko Krolewſkie.

4. Warmia, zewſząd Króleſtwem Pruſkim otoczona, do żadnego Województwa nienależąca, ale iedynie tylko do Biſkupa y Kapituły, tak dalece, że ani Szlachta, ani inni Obywatele, do żadnych Sądow apellować nie mogą. O Biſkupie wyżey ſię iuż mowiło w Introdukcyi do tego

tego Rozdziału. Dyſtryktu Biſkupſtwa tego, Biſkup ma 2 części, a Kapituła trzecią. Poddani ich, tegoż zażywaią Prawa, ktorego y inſi Pruſacy: Iednakowoż maią ſwoie oſobliwe, ktore u nich ſą ważne, y ktore oni, Ordynacyą, albo Poſtanowieniem Krajowym, nazywaia. Maią też oni ſpolne Seymiki, do ktorych Szlachta, Miaſta, Woytowie, y Wolni (ktorzy od Pańſzczyzny uwolnieni, y ſrzodkiem niby ſą miedzy Szlachtą a Chłopami) należą. Poddani z Generałem Pruſkim żadney niemaią ſpołeczności, ale Biſkup tylko ieſt tam przytomny, ktory potym to co ſię na nim ſtało, y uchwalono było, oſobliwie co ſię Podatkow tycze, Ludziom ſwoim, w oſobnym Zgromadzeniu, przedkłada; Oni zaś, zawſze ſię prawie trzymaią zdania Biſkupa ſwego, y Prowincyi Pruſkiey. Warminſkie Urzędy, Miaſta, y mieyſca naycelnieyſze, ſą naſtępuiące.

I. Urząd albo Woytowſtwo Framburg, w ktorym

1. Framburg, mierne Miaſto nad Friſch-Haffem; Założone ieſt 1279, a zażywa Prawa Lubeckiego. Ieſt tu Kapituła, Kościoł zaś leży na pagorku. Mikołay Kopernik, Matematyk ſławny, był tu Kanonikiem, y umarł 24 Maia 1543.

2. Blu-

2. Bludau, Wieś Kościelna.

II. Urząd Brunsberſki, gdzie

1. Brunsberg, dość wielkie, y dobre handlowne Miaſto nad Rzeką Paſſarge, ktora niedaleko ztąd, do Friſch-Haffu wpada. Wybudowane ieſt 1255, y od Imienia Biſkupa Brunona nazwane; Dzieli ſię na Srare y Nowe - Miaſto, ieſt ludne, y używa Prawa Lubeckiego. Tuteyſze Sławne Collegium XX. Jezuitow, było niegdyś Klaſztorem Franciſzkanſkim, a fundowane ieſt, przez ſławnego y Uczonego Kardynała, a Biſkupa Warmińſkiego Staniſława Hoſiuſza, dla czego też Hoſianum ſie nazywa. Ieſt tu też Klaſztor Panienſki. Tum Warminſki fundowany ieſt 1260, z 16 Proboſtwami, dla tyluż Kanonikow. Obywatele 1461 wypędzili z Miaſta oſadę Polſką y złapali Biſkupa Warmińſkiego, ktory był z ſtrony Krzyżakow. Krol Władiſław 1637 przez publiczny dokument albo Diploma, pierwſzych tuteyſzych kreował Patrycyuſzow. Przedtym miaſto te należało do wielkich Miaſt Pruſkich, a tak, y do Rady: Teraz zaś, tylko ieſt pod Biſkupem, iako iedynie Biſkupie Miaſto.

2.

2. Kreutzkirche, Petelkau, Groſs-Rautenberg, Tidmansdorf, y Schalmei, ſą Wſie Kościelne.

III. Urząd Mehlſacki, w ktorym

1. Mehlſak, Miaſteczko z Zamkiem nad Rzeką Walſzą, ktora do Paſarge wpada.

2. Legſen, Peterswald, Tolksdorf, Plaſtwich, Langwalde, Wuſen, Stegmansdorf, Henerkau, Sonnenwalde, Lichtenau, Plauten, Frauendorf, ſą Wſię Kościelne.

IV. Urząd Ornetſki, w ktorym

1. Orneta, Miaſto z Zamkiem nad Drebnicą wybudowane 1316.

2. Migenen, Kroſſen, Baſien, Open, Benern, Arnsdorf, Kalkſtein, Elditten, Wolfsdorf, ſą Wſie Kościelne.

V. Urząd Helsberſki, gdzie

1. Helsberg, piękne miaſto, z Zamkiem wybornym Rezydencyonalnym Biſkupa Warminſkiego. Ma bydź wybudowane 1240. Pogorzało 1521. Karol XII. Krol Szwedzki, miał tu 1703 ſwoią Kwaterę. Ieſt tu też Collegium XX. Iezuitow.

2. Biſtein, albo Biſchofſtein, Miaſteczko wybudowane 1325. Krzyżacy ię obieli 1455, a 1589 pogorzało.

3. Reimerswalde, Raunau, Reichenberg, Wernegitten, Stolzhagen, Blankenſee, Rogenhauſen, Krekollen, Kiwitten, Schulen, Wuſslak, ſą Wſie Koscielne.

VI. Urząd Guttſtatſki, w ktorym

1) Guttſtad, Miaſteczko, nad rzeką Alle, ktore 1325 wybudowane, y rożnymi czaſami wiele wyſtać muſiało.

2. Peterswalde, Regettlen, Glottau, Qwets, Heiligenthal, Schöliten, Roſengart, Münſterberg, Süſſenthal, Eſchenau, Nuſsberg, ſą Wſie Kościelne.

VII. Urząd Olſztyniecki, gdzie

1. Olſztynek, Miaſteczko z Zamkiem nad Alle, założone 1367. Należy do Kapituły, ktora tu ma Ekonoma.

2. Diwitten, Braunswalde, Neu-Kokendorf, Jonkendorf, Gedkendorf, Schönenberg, Ditterſchwalde, Schönbruk, Groſz-Berting nad Alle: Grislinen, bliſko początku Rzeki Paſſarge; Wutrinen, Groſz-Pasden, Klakendorf, Groſs-Kleberg, ſą Wſię Kościelne.

VIII.

VIII. Urząd Wartenburſki, gdzie

1. Wartenburg, Miaſteczko z Zamkiem, nad rzeką Praſter, założone 1325. Krzyżakom ſię poddało 1455. Pogorzało 1494.

2. Alt-Wartenburg, Lemkendorf, y Bartelsdorf, ſą Wſie Kościelne.

IX. Urząd Seeburſki, w ktorym

1. Seeburg, Miaſteczko.

2. Biſchofsburg, także podłe Miaſteczko.

3. Ramſau, Groſs Beſſau, Fleming, Freidenberg, Lokau, Frankenau, Sigfridswald, Proſitten, Lautern, ſą Wſie Kościelne.

X. Urząd Rœſſelſki, w ktorym

1. Rœſſel, Miaſteczko z Zamkiem, y Collegium XX. Jezuitow, do ktorego, w bliſkości położony Kościoł S. Lipki w Krolestwie Pruſkim, należy.

2. Leginen, Groſs-Cöln, Schellen, Glokſtein, Santopen, Plauſen, Sturmhübel, ſą Wſie Kościelne.

3. Biſchofsdorf, nad Jeziorem Zain, Zamek.

II. Mało-Polska Prowincya,

ktora też y Wyższą Polską nazywa się a własnie 3 Województwa tylko w sobie zawiera, mianowicie: Krakowskie, Sendomirskie, y Lubelskie; Ale przyłączone ieszczę są Ruś, Wołyń, Podole, Kyow, y Podlasze. A tak, po sobie następuią:

I. Trzy Województwa, y iedne Xięstwo, ktore do Małey-Polskiey Własnie należą. Te są:

1) Województwo Krakowskie, ktore w sobie zamyka Powiaty: Krakowski, Sądecki, Szczerzycki, Proszowski, Xięski, Lelowski, Biecki, Czchowski; Przytym Xięstwo Siewierskie, y Starostwo Spiskie. Posłow 6. na Seym obiera. Następuiące mieysca uwagi są godne:

(1) Krakow, Stołeczne miasto całego Krolestwa, leży nad Rzeką Wisłą y Rudawą, ktora ostatnia, w pierwszą tu wpada. Własne Miasto Krakow murem iest opasane, y ma wiele Klasztorow y Kościołow, miedzy ktorymi nayprzednieyszy iest Kościoł P. Maryi. Na Zachodniey stronie iest Przedmieście, pięknymi ozdobione ogro-

ogrodami; Podle ktorych ieſt Pałac Krolewſki tekreacyiny, z budynkami do niego należącymi, Ogrodami, Stawami; y murem ieſt obwiedziony. Na Stronie Południowey ku Wisle, daie ſię widzieć obſzerny Pałac Krolewſki, na Pagorku, albo raczey na Skale, ktory murem, wieżami y Baſztami ieſt otoczony, y miaſtu małemu podobny. Należy do niego, własny Pałac Krolewſki, Kośćioł Katedralny, 2 inne Kośćioły y rożne Domoſtwa. Pomieniona Katedra imie ſwoie bierze od S. Staniſława, ktory tu był Biſkupem, y 1079 od Boleſława II. przy Ołtarzu własną ręką był zabity, ponieważ ſię on mu przykrzył uſtawnym ſwoim napominániem. Leży w Srebrney Trunnie. W tym Kośćiele, w ktorym Nabożeńſtwo trwa wednie y wnocy, ieſt wielki Skarb; Kleynoty Kroleſtwa także tu bywaią chowane, zwłaſzcza: Korona, Sceptr, y Jabłko, nadczym dozor ma Podſkarbi Koronny. Krolowie bywaią tu koronowani, y maią ſwoie Groby. Biſkup Krakowſki ieſt oraz Xiążęciem Siewierſkim; O iego wielkiey władzy Duchowney w Introdukcyi iuż ſię mowiło. Biſkupſtwo te corocznie przynoſi 40000 Talerow. Kapituła złożona ieſt z 36 Kanonikow, y innych Prałatow, ktorzy wielkie maią dochody. Podle Zamku ieſt Przedmieśćie Stradom, na ktorym ſą nie-

ktore *Klaſztory*, *Kośćioły* y Szpitale. Z tego Przedmieśćia, przeyść można przez most, na drugą ſtronę Wiſły, do Miaſta *Kazimierza*, tak nazwanego y fundowanego od *Kazimierza* Wielkiego. Miaſto te leży na Wſchod *Krakowa*, opaſane ieſt murem, y może bydź wzięte za drugą część całego *Krakowa*. Naygodnieyſza uwagi w nim ieſt Akademia, do ktorey założenia *Krol Kazimierz* 1343 początek uczynił, y 1364 dał iey Diploma, ale na dokończeniu Oney Smierć go przeſzkodziła, dla tego też 1401 od *Krola* Władysława Jagieły, y Zony iego Jadwigi dokończona była. Ma ona II. Collegiow, y pod nią także ieſt 12 Szkoł Grammatycznych, ktore na rożnych mieyſcach ſą w Mieśćie, y w ktorych początkow Umiejętnośći, młodzi Akademicy, od Rektora Akademii, podług upodobania do tego wyznaczeni, uczą. Biſkup *Krakowſki* uſtawicznym ieſt iey *Kanclerzem*. Profeſſorowie Teologii, Filozofii, Prawa y Nauk wyzwolonych muſzą bydź wſzyſcy nieżonaci y Kapłani. Profeſſorowie Medycyny mogą ſię żenić. Akademia 1549 wielkiey doznała klęſki, kiedy wſzyſcy Studenci na iednym dniu odiechali, rozumieiąc, że ſię nad ich Społ-Bracią, ktorzy w małey ſprawie, częśćią zabici, częśćią zranieni byli, niedość

po-

pomſzczono. Ieſt tu też Collegium XX Jezuitow y Piarow. Z Krakowem właſnym łączy ſię Zydowſkie Miaſto. Na koniec, ieſt ieſzcze Ku Połnocy Przedmieśćie Kleparz, bez muru; ale ma w ſobie oprocz innych, Kośćioł S. Floryana, y Pałac Biſkupi. Miaſto Krakow ieſt wielkie, y niegdyś barzo wſpaniałe y doſkonałe; ale teraz znacznie podupadło, kiedy Rezydencya ztąd przenieſiona, y w obudwuch Szwedzkich woynach wiele wyćierpieć muſiało. Nie ieſt też teraz tak ludne, iak przedtym było. Niemcy y Włoſi przyprowadzili byli handel do wielkiey doſkonałośći, ale teraz nie ieſt on tak znaczny. Krakowſcy mieſzczanie tę maią prerogatywę, że od Rady mieyſkiey do Krola tylko apellować można: Krol zaś, Sprawy ich, y Miaſt Kazimierza y Kleparza, nigdzie indziey, iak w Krakowie ſądzić może. Woiewoda Krakowſki ma wprawdzie prawo, Radnych Panow obierać, ale ich zrzucać niemoże; Kaſztelan zaś, oprocz Imienia y Dochodow, nic niema ſpolnego z innymi Kaſztelanami, lecz przy Doſtoieńſtwie ſwoim wolen ieſt od wſzyſtkich Urzędow; Iednakowoż w Radzie zaſiadać muſi. Ieſt tu takoż Staroſta. Obywatele tuteyſi maią Prawo, Dobra Ziemſkie kupować, y one dziedzicznie trzymać. Co

ſię Dzieiow Miaſta tego tycze, miało te bydź roku 700 założone, od Polſkiego czyli Czeſkiego Xiążęcia imieniem *Kraku*ſa; ale to ieſt rzecz wcale niepewna. Biſkupſtwo tuteyſze ufundowane ieſt w roku 1000. Miaſto 1257 otrzymało pozwolenie ſądzić ſię Prawem Magdeburſkim: Wiele razy gorzało, iako to, 1241, 1260, 1439, 1462, 1473, 1494. 1504, 1652 y 1702. Powietrze 1707 y 1708 wiele tyſięcy Ludzi zgładziło. 1655 od Szwedow oblężone y dobyte było; 1657 muſiało ſię znowu poddać Polakom. 1702 od Szwedow było wzięte.

(2) Promnik, Pałac *Kro*lewſki, poł mile od *Kra*kowa, z ktorego nowo-obrani *Kro*lowie, wiazd ſwoy do *Kra*kowa miewali.

(3) Szczerzycz, Miaſto z Opactwem Cyſterſkim.

(4) Proſzowice, Miaſto wſławione Seymikami tego Wojewodztwa, y Sądami Ziemſkimi.

(5) Xiąż, Miaſteczko z Ziemſtwem.

(6) Lelow, Miaſteczko z Sądami Ziemſkiemi.

(7) Sądecz, miaſto nad Dunaycem; ma ſwego Staroſtę *Ka*ſztelana mnieyſzego, Sądy Ziemſkie, Kollegiatę y Opactwo S. Norberta.

Sądecz

Sądecz Stary, przyozdobiony Klasztorem barzo bogatym Panien Zakonnych. S. Franciszka.

(8) Czchow, miasteczko wsławione Sądami Ziemskiemi.

(9) Biecz, małe miasto, ma swego Starostę, Mnieyszego Kasztelana y Ziemstwo.

(10) Miechow, Miasteczko, ktorego położenie ma bydź barzo podobne Jeruzalemskiemu, ponieważ Fundator iego Jaxa z Domu Gryfow, modelusz w Jeruzalemie wziął, na pamiątkę swoiey tam uczynioney podroży. On potym ustąpił tego mieysca, Kanonikom Regularnym Grobu Pańskiego.

(11) Mstow, Miasteczko nad Wartą.

(12) Częstochowa, małe miasto nad Wartą Wsławione Jasną Gorą dla tego, że na niey iest fundowany *Kościoł* y Klasztor Eremitow S. Pawła Pustelnika; gdzie iest Obraz P. Maryi, ktory od S. Łukasza ma bydź malowany, do ktorego częste bywaią peregrynacye. Klasztor iest obronny, y ma swoią własną osadę. 1655 Bez skutku od Szwedow był obleżony. Podtym miasteczkiem 1665 była potyczka, miedzy woyskiem Krolewskim y Lubomirskich, w ktorey pierwsi przegrali. 1670 Wesele Krola Michała, z Eleonorą, Siostrą Leopolda Cesarza, tu się odprawiło.

(13) Olſztyn, Miaſteczko nad Wartą, przyozdobione Zamkiem; ma ſwego Staroſtę.

(14) Olkuſz, małe miaſto, wſławione, Srebrnemi, y Ołowianemi Kruſzcami. Należy do Krola. Gory te przedtym były barzo dobre, ale teraz wody ie wcale zalały: Iednakowo mogłyby bydź wyreparowane.

(15) Tyniec, nad Wiſłą, wſławiony Opactwem Benedyktynow, ktorego Opat uſtawicznym ieſt Kanonikiem Krakowſkim: Krol Kazimierz I. fundował ie 1046. Naywiękſzy zaſzczyt Klaſztoru tego ieſt, że Zakonnicy w Naukach mocno ſię cwiczą. Należy do niego 5 Miaſt y 100 Wſiow. Opat Dersław, po wielu przeciwnośćiach, znowu ie do dobrego przyprowadził ſtanu. Mielecki zaś, darował mu ſwoią Bibliotekę y Kabinet Matematyczny.

(16) Mogiła, Mieyſce ſławne Opactwem Cyſterſow, ktore ieſt bogate, piękne y obronne; Uwagi ieſt godne, dla mogiły Krolowey Wandy. Ma dość znaczne Gymnaſium, ktore bywa utrzymywane od Całey Congregacyi Cyſterſow Polſkich, a frequentowane, od młodych Zakonnikow tegoż Zakonu.

(17) Bochnia, miaſteczko wſławione Zupami Solnemi; Na ten czas kiedy te

Zupy

Zupy wynalezione były, to iest 1251. Bochnia wsią tylko była. Niedaleko miasta płynie Rab, mała rzeka, ktora w Wisłę wpada. Około całego miasta są gory y pagorki. Iest tu Gymnasium. Szyby Solne Bocheńskie ciągną się w prawdzie daleko wzdłuż, ale są wąskie. Szerokość ich od Południa na Połnoc, wynosi około 75 pięciołokciowych prętow; 1000 prętow od Wschodu na Zachod; Głębokość zaś nayznacznieysza 120 y kilka. Sol Bocheńska iest nieco przednieysza iak Wielicka, osobliwie kiedy głębiey kopią; Wszystka Sol drobno rąbana bywa y w fasy pakowana. W tych Zupach pracuie około 300 Ludzi. Miedzy Solą znayduią się wielkie szmaty czarnego drzewa skruszonego. Jak daleko się tylko Sol ciągnie, tak iest sucho, że się aż kurzy. Alabastr także się znayduie. Bocheńskie Zupy są pod dyrekcyą Wielickich.

(18) Wieliczka, miasteczko z Zupami Solnemi, milę od Krakowa. Nie tylko całe miasto iest podkopane, ale ze wszystkich stron miasta, Szyby Solne tak daleko się ciągną iak miasto całe iest wielkie. Od Wschodu na Zachod rozciągaią się na 600, od Południa na połnoc na 200, w głębią zaś na 80 Prętow, rachuiąc pręt na 5 łokci Drezdeńskich, albo 10 Stop. Iednakowoż

w tym obrębie ieſzcze ſię Sol niekonczy, lecz w głębią y wzdłuſz ku Zachodowi y Wſchodowi, idzie, kto wie iak daleko. Wſzerz zaś ma ſwoie Granicy. Teraz ieſt 10 Szyb Solnych, a we ſrzodku żadnego wcale niema zrzodła. Ulice pod ziemią ſą barzo przeſtronne; Na rożnych mieyſcach znayduią ſię Ołtarze y Kaplice, w Soli, albo w ſkale wycioſane, gdzie przy Crucifixie, lub innym Obrazie iakiego ſwiętego, uſtawicznie Swiecy ſię palą. Mieyſca te, gdzie Sol rąbano, albo też gdzie teraz rąbią, nazywaią ſię Komory: Niektore z nich tak ſą wielkie, że obſzerny Kośćioł mogłby tam ſtanąć: Inſze ſą obrocone, na Magazyny dla złożenia beczek z Solą albo Siana dla Koni; Inſze znowu ſą Staynie, w ktorych, podług okoliczności roboty w pobliżſzych Szybach, 10 lub 15 par koni, ſtoi. W niektorych Komorach, gdzie przedtym Woda była, na Scianach y podłodze, znayduie ſię wiele 1000 Kryſztałow Solnych, ktore czaſem ½ funta y więcey ważą y kiedy wiele ſwiatła zaydzie, niewymownie piękne ſprawuią widowiſko. Mieyſcami, dla podparcia Gory, ſą zoſtawione wielkie Słupy Solne. Liczba robotnikow tu pracuiących, ieſt około 500 Ludzi; ogołem zaś w Zupach Solnych 700 Ludzi pracuie.

Na

Na wierzchu Sol leży w wielkich niekſztałtownych bałwanach, z ktorych Kwadraty od 30, 40, lub 50 łokci wyrąbywane bywaią. Corocznie dobywaią Soli więcey iak 600000 Centnarow. Naypodleyſzy y naytańſzy Gatunek ieſt Soli Zieloney; ktora złożona ieſt z wielu kryſztałow Solnych rożney wielkośći, y ktorey beczka (poſpolicie 6 Centnarow w ſobie maiąca) za 22 Polſkie Złot; w wielkich zaś bałwanach Centnar za 3 Zł. y gr 20, przedawana bywa. Lepſzy Gatunek ieſt Soli Szybkowey, ktorey beczka 24 Zł. a w wielkich bałwanach Centnar 4 Zł. koſztuie. Trzeci Gatunek ieſt Soli oczkowatey, a znayduie ſię w Małych Sztukach z ziemią zmieſzany, od ktorey odłączony bywa, y ma kſztałt Kwadratu, albo Pryzma rowne węgły maiącego: Naprzedaż iey dobrze niewyrabiaią. Kolor bałwanow Solnych ieſt ciemno ſzary, z mieſzany z Zołtym. Aż do roku 1724 warzono wprawdzie Sol, z okruſzyn y innych oſtatkow, ktore ſię w Zupach zbierali, ale od tego czaſu zaniedbano, dla usporzenia drzewa. W ſoli y w gorach ſamych znayduią ſię ſztuki czarnego drzewa, czaſem tak wielkie iak gałęzie; ktorego poſpolſtwo dla bydła używa. Zupy te, zawſze byli częśćią Dobr ſtołowych Krolewſkich,

lewſkich, ktore zazwyczay były arendowane; iednakowoż czaſem ſam Krol kazał dla ſiebie adminiſtrować. Dom Morzteynow, dziedzicznie ma dozor tych Zup, y corocznie z onychże znaczną bierze Penſyą, ale żadnego Prawa daley do nich niema. Szlachta Mało- y Wielko-Polſka, z Zup doſtaie corocznie 42299 beczek Soli, ktorą na ſwoią y Poddanych ſwoich potrzebę rozwozić może; Płaci zaś tylko za każdą beczkę 4 Zł. Polſkie, chociaż Krolowi ſamemu 12 Zł. koſztuie. Wynaleziona ma bydź Sol około roku 1251, y to wprzody w Bochni, potym zaś w Wieliczce, 1644 y 1696 przez nieoſtrożność ogień ſię był zaiął w Zupach, ktory przez długi czas gorzał. W mieśćie ieſt Gymnaſium.

(19) Woynicz, Miaſteczko nad Dunaycem; ma ſwego Kaſztelana.

(20) Lipowiec Miaſteczko nad Wiſłą z Zamkiem Biſkupim na ſkale, w ktorym ieſt więzienie dla Xięży.

(21) Lanckorona, ozdobna Zamkiem obronnym na wyſokiey ſkale, niedaleko ktorego ieſt Klaſztor na gorze Kalwaryi, gdzie odpuſty częſte bywaią.

(22) Pienin, z Zamkiem od Natury umocnionym, do ktorego iedyny tylko ieſt wąſki przyſtęp.

(23) Tarnow, Miasto z Zamkiem, Kościołem y 2 Klasztorami.

(24) Jędrzeiow, Miasteczko na Granicy Szląskiey y Węgierskiey z Opactwem Cystersow. 1576 znaczny tu był ziazd Szlachty, ktora stwierdziła obranie za Krola Stefana Batorego. Rokosz 1607 sławnym także miasto te czyni.

(25) Miasteczka, Promnik, Rudawa, Czerna, Tenczyn, Oycow, Olwernia, Niepołomice, Skała, Olbrom, Pilica, Ogrodzieniec, Krzepice, Zarki, Kłobucko, Nowytarg.

(26) Hebdow, wsławione Opactwem S. Norberta.

(27) Siewierz, Xięstwo, ktore należało przedtym do Xięstwa, teraz Baronii Beuten w Szląsku, ale 1443 przedane Biskupstwu Krakowskiemu od Wencesława Xiążęcia Teszynskiego; Jako też we 3 lata potym, Biskup Krakowski w Possessyą ie swoią obiął. Biskupi maią tu władzę nay-wyższą y w Sprawach Cywilnych, a Xiążęty się tytułuią. Korona Polska, niema go za część Kraiu do niey należącego, y Polski Szlachcic Siewierskiego nigdy nienazwie Bratem. Zamyka w sobie:

a) Siewierz, miasto Stołeczne, z mocnym Zamkiem na wyspie, nad wielkim Jeziorem.

b) Sła-

b) Sławkow, miaſteczko, podle ktorego ſą Gory ſrebrne.

c) Benczyn, miaſteczko.

d) Czelacz.

e) Modrzew.

(28) Staroſtwo Spiſkie, ktore z więkſzey częśći 1412 od Zygmunta Krola Węgierſkiego, Władysławowi Jagiełowi Krolowi Polſkiemu, było zaſtawione, y aż do tych czas niewykupione. Obywatele wſzyſcy prawie ſą Niemcy, y Luteranie. Ceſarzowa Krolowa Marya Tereſa, 1760 pozwoliła 30 Miaſtom y Miaſteczkom, dla Młodzi Ewangelickiey Szkoły budować. Kraiem tym rządzi Polſki Vice-Staroſta, ktory w Lubownie ma ſwoią Rezydencyą; A oprocz tego, Magiſtraty Miaſt obieraią ſpolnego Prezydenta, ktory ma Tytuł Hrabi ale ieſt pod Vice-Staroſtą. Miaſta, ktore do Polſkiey Częśći Staroſtwa tego należą, ſą naſtępuiące:

(1) Lubowna, Zamek na Gorze, nad Popradem, y Rezydencya Staroſty Polſkiego. 1553 pogorzał. Częſto był oblężony, oſobliwie w Woynie Huſſytſkiey. Niedaleko niego leży, obſzerne y ludne Miaſteczko tegoż Imienia, ktore wſławione ieſt Odpuſtami, Targami, y Jarmarkami.

(2)

(2) Podolin, Miasteczko z Zamkiem nad Popradem, ktore znaczny prowadzi Handel, y gdzie XX. Piarowie Szkołę założyli. Grunta około leżące nie są urodzayne. Za Miastem iest Kaplica S. Anny na Pagorku, wsławiona Odpustami. Tuteysze Zdrowe Wody także są sławne.

(3) Gniazdo, Miasteczko nad Popradem, z Gruntami dość urodzaynymi.

(4) Ober-Rauschenbach, Miasteczko, w ktorym iest zrzodło, w Kamień obracaiące.

(5) Bela, Miasteczko w miłey Rowninie, niedaleko Popradu, ktore przez częste Pożary zniszczało.

(6) Lubica, Miasto nad Rzeczką tegoż Imienia, ktore za dawnych Czasow, 4 razy było większe, iak teraz, kiedy tylko ma, około 200 Domow. Naybarziey przez ogień spustoszone było, ktory tu 1659, 1680 y 1708 grassował. Obywatele wyżywienie swoie maią częścią z Handlu Drzewem, częścią z Rolnictwa.

(7) Mateiowcze, Miasteczko nad Popradem, ktore 1718 całe prawie pogorzało.

(8) Welka, Miasteczko, ktore zniszczenia iest bliskie, chociaż wielkie y urodzayne ma Pola.

(9) Spiska Sobota, Miasteczko w przyiemnym Położeniu, ma choć niewielkie,

wielkie, ale urodzayne Pola. Często wprawdzie gorzało, ale znowu dobrze wybudowane było.

(10) Poprad, Miasteczko, ktorego położenie, niewymownie iest miłe; Ponieważ z iedney strony iest Rzeka tegoż Imienia, z drugiey zaś strony, wielka Rownina. Przed Pożarem 1718 możnieysze było, iak teraz. Obywatele z Rolnictwa się żywią.

(11) Strasa, zruynowane Miasteczko, ktore przedtym w dobrym było Stanie.

(12) Werbowo, złe zabudowane y nieludne Miasteczko.

(13) Twarożna, Miasteczko, ktore obszerne Pole, y dobre ma Lasy.

(14) Ruskinowce, Miasteczko, w nieurodzaynym Położeniu, ktorego Obywatele, naywięcey się żywią z Handlu Drzewem.

(15) Nowa Wieś, miedzy wszystkimi tymi Miasteczkami, naylepiey zabudowane y nayludnieysze; Niegdyś Murami było opasane. Leży nad Rzeką Hernat, a Obywatele łożą się, tak na Rolnictwo, iako też na Kopanie w Gorach, y w rzeczy samey w Gorach blisko leżących kopaią Miedź y Zelazo.

(16) Podhrad, niezłe Miasteczko, ktore leży pod Spiskim Zamkiem; y w Dzień

Wnie-

Wniebowstąpienia Pańskiego, znaczny ma Jarmark.

(17) Wlaski, Olaszy, Miasteczko nad Hernatem, ktore niegdyś Łacinską lub Włoską było Kolonią, iako Imiona Jey pokażuią; Teraz zaś Niemieckich tylko ma Obywatelow. Około leżące Pole iest urodzayne y miłe.

Te są naycelnieysze miasta do Polskiey należące. Pozostała Część Starostwa Spiskiego, ponieważ do Węgier należy, więc tam innych Miast szukać potrzeba.

2. Xięstwo Oswiecimskie, przez lat 274 należało Szląskim Xiążętom Oppelskiemu y Teszynskiemu, ponieważ ie Kazimierz Krol Polski 1179 oddał był Xiążęciu Mieczysławowi. Ale kiedy Jan Xiąże Oswiecimski przeciwko Polakom 1453 woynę podniosł, przymusił go Kazimierz IV, Xięstwo te za pewną Summę pieniędzy, Polszcze ustąpić. Ma w sobie 2 Powiaty następuiące:

a. Powiat Oswiecimski, w ktorym

a) Oswiecim, małe drewniane miasto nad Wisłą z Zamkiem także drewnianym. Ma zaś swoiego Starostę y Kasztelana mnieyszego.

b) Kenty y Zywiec, Miasteczka.

b. Po-

b, Powiat Zatorſki, ktory przedtym był Xięſtwem oſobliwym; Zamyka w ſobie.

a) Zator, Miaſto z Zamkiem nad Wiſłą, w ktorym ſię Seymiki y Sądy Ziemſkie odprawuią.

b) Berwald, miaſteczko.

3. Woiewodztwo Sendomirſkie, ktore Powiaty Sendomirſki, Radomſki, Stężycki, Wislicki, Chęcinſki, Opoczynſki, y Pilznienſki w ſobie zawiera. Obiera 7 Poſłow na Seym. Uważać zaś trzeba,

(1) Sendomirz, Stołeczne miaſto Woiewodztwa, na pagorku nad Wiſłą. Położenie iego ieſt barzo przyiemne, dla czego Kazimierz Wielki y inni Krolowie, radzi ſię tu bawili. Umocnione ieſt przez Kunſzt y od Natury. Ma ſwego Woiewodę Staroſtę y Kaſztelana więkſzego; iako też Collegium bogate Kanonikow, Collegium XX. Jezuitow, y inne. Zamek leżący na wielkiey ſkale 1656 od Szwedow minami był wyſadzony. Sądy Ziemſkie ſię tu odprawuią. Miedzy wſzyſtkimi Staroſtwy, Sendomirſkie ieſt iedyne, ktore z oſobliwſzey prerogatywy, ani w zaſtaw, ani też w arendę na wieczne czaſy, nie może bydź puſzczony. 1259 Tatarowie y Moſkale obrzydliwe tu krwie rozlanie ſprawili.

wili. 1702 roku 2 Sierpnia Szlachta uczyniła sprzymierzenie się dla Krola Augusta II. Wiary, y Wolnośći, ktore też przysięgą stwierdziła.

(2) Pilzno, miasto z Starostwem y Sądami Ziemskiemi. W Powiecie do niego należącym są małe miasteczka: Sendizow, Zarnowiec, Sokołow, Przecław, Zaklin y Leżaysko wsławione Obrazem NN. Panny. Jako też Zamki, Rzemient, Wiewiork, y Baranow.

(3) Małe miasta Olesnicz, Stobnica, Paczanow, Połaniec z Kasztelanią mnieyszą Staszow y Osieczno.

(4) Nowe-Miasto, albo Korczyn, miasto z Zamkiem nad Wisłą. Ma swoiego Starostę, y wsławione iest Generałami Województw Mało-Polskich. Iest tu też Gymnasium.

(5) Wislica, Miasto nad Nidą miedzy błotami wystawione. Ma Sądy Ziemskie y Kasztelana mnieyszego. 1136 od Moskalow przez zdradę było wzięte y złupione. W Dzieiach Polskich często o tym mieyscu wzmianka się dzieie.

(6) Zborow y Chrobesz, Zamki.

(7) Pinczow, bogate Margrabstwo Wielopolskich. Possessor onego zawsze Myszkowskim się nazywa Stołeczne miasto iest Pinczow, maiące Gymnasium. Nie-

daleko ztąd, lub pod Kliſzowem, Krol Karol XII. otrzymał zwycięſtwo nad Krolem Auguſtem

(8) Szydłow, Stare Miaſteczko, w ktorym wiele Zydow mieſzka.

(9) Rakow, Miaſto przedtym ludne, w ktorym Socynianie, albo, iak ich Polacy nazywaią, Arianie, Gymnaſium y Drukarnię mieli, ale 1643 wypędzeni byli. Katechizm Rakowſki ztąd ma Imie ſwoie.

(10) Chęciny, Miaſteczko, gdzie Ołow, Srebro, y Marmur w gorach ſię znayduią. Zamek położony ieſt na wyſokiey ſkale. Ieſt tu Staroſta y Ziemſtwo. Spizowe Gory należą do Krola.

(11) Małogoſzcz, Miaſteczko, z Kaſztelanią mnieyſzą.

(12) Sulow, Miaſteczko, z Opactwem Cyſterſow, do ktorego niektore pograniczne miaſta należą.

(13) Secymin, dobre miaſto z Zamkiem na ſkale. Znayduie ſię tu Kamień lazurowy, y Srebro.

(14) Kielce, Miaſteczko z Kollegiatą y Pałacem Biſkupim. Tuteyſze Gory miedziane należą do Biſkupa Krakowſkiego.

(15) Radoſzyc, Opoczno, z Staroſtwem, Inowłod, Drewic y Sarnowo z Staroſtwem, małe miaſta.

(16)

(16) Słężyca, Miasto nad Wisłą sławne dla Seymu 1575 tam odprawionego, y dla ziazdu Szlachty w roku 1606. Ma swego Starostę.

(17) Radom, Miasto opasane Murem, z Kasztelanią mnieyszą, Starostwem, Sądami Ziemskiemi y Seymikami. Tu się corocznie przez Niedziel 6 Komissia Skarbowa agituie. Ma takoż Collegium XX. Piarow.

(18) Jedlinsk, w ktorym iest Gymnasium Akademiczne, Tarnow y Szydłowiec małe miasta.

(19) Wąchocko, z bogatym Opactwem Cysterskim. Ma piękne Kamienie y Kuznie żelazne.

(20) Kunow, Miasteczko Biskupow Krakowskich, wsławione pięknymi Marmurami.

(21) Iłza, Miasto Biskupa Krakowskiego, gdzie wiele przednich Garkow robią.

(22) Łysa Gora, na ktorey żadnych drzew niemasz, naywyższa iest w całey Polszcze. Na gorze iest Opactwo Benedyktynow S. Krzyż, gdzie wiele iest odpustow.

(23) Borzęcin, Miasto Biskupow Krakowskich, wałem y murem otoczone, z Zamkiem. Leży pod samą Łysą Gorą.

(24) Łagow, Miasteczko Biskupa Kuiawskiego, gdzie wiele garkow robią.

(25) Słupecz, Miasteczko należące do Opactwa S. Krzyża.

(26) Opatow, dobre Miasto w żyżnym y przyiemnym położeniu, z wspaniałym Kościołem. Tu Seymiki odprawuią się.

(27) Jwansk Miasteczko.

(28) Zawichost, Miasto z Zamkiem nad Wisłą z Kasztelanią Mnieyszą y Klasztorem Panienskim. 1205 Moskale tu byli zbici.

(29) Czechow, z Kasztelanią mnieyszą.

(30) Miasta Łysa gora, Sieciechow z Opactwem Benedyktynow, Piotrawin, Skrzynno, Studzianna, Dzikow, Baranow, Dąbrowa, Choretnek, Połowiec.

(31) Opactwa Cysterskie, Koprzywnica, y Wąchocko.

4. Wojewodztwo Lubelskie, maiące trzy Powiaty, Powiat Lubelski Powiat albo Ziemię Lukawską, y Powiat Urzędowski. Wysyła 3 Posłow na Seym. W Duchownych Sprawach należy do Biskupa Krakowskiego. Uwagi naygodnieysze mieysca, są:

(1) Urzendow, Miasteczko nad Jeziorem, wsławione Sądami Ziemskimi.

(2) Miasta, Kock, Krasnik, Lewartow, Piaski, Łenczna, Parczow, Puławy.

(3) Kazimierz, dobrze zabudowane miasto miedzy skałami nad Wisłą, znaczny handel prowadzące. Należy do tych Miast, z ktorych złożony iest, tak nazwany Sąd Sześciu Miast. Karol Gustaw Krol Szwedzki, 1656 przeprawiwszy się tu przez Wisłę, zbił Czarneckiego, Kasztelana Kyowskiego.

(4) Lublin, Murem y fossą otoczone, handlowne Miasto, wielkości pomierney, z Zamkiem na skale wysokiey, w miłym barzo y urodzaynym położeniu, nad Rzeką Bystrzną. Ma swego Woiewodę, Starostę y Kasztelana; tudziesz rożne Kościoły y Klasztory, miedzy ktorymi iest Collegium XX Jezuitow. Na Przedmieściach mieszka wielu Zydow, ktorzy tu wspaniałą maią Bożnicę. Na 3 Jarmarki, ktore corocznie się odprawuią, a każdy z nich trwa przez cały miesiąc, przyieżdża wielu Kupcow Niemieckich, Greckich, Ormianskich, Arabskich, Moskiewskich, Tureckich, y innyh. Tu się agituie Trybunał Mało-Polski; a oprocz tego Sądy Ziemskie y Seymiki się odprawuią. Miasto te 1240 od Tatarow podpalone było; potym zaś przez nieiaki czas w ręku Moskiewskich zostawało. 1447 y 1606, wielką przez pożar poniosło szkodę, a 1656 znowu od Szwedow spalone było. 1703 dobyli go

Swedzi; y w tymże ſamym Roku, odprawował ſię tu Seym Extraordynaryiny.

(5) Łukowl, Miaſteczko maiące ſwego Staroſtę y Sądy Ziemſkie; Oraz Collegium XX Piarow.

(6) Rachow, Miaſteczko.

2. Województwo Podlaskie, albo Województwo Bielſkie, ktore, za Bolesława V. przez Polakow, w Poganſtwie zoſtaiącym Jacwingom odebrane, a 1596 z Polſką złączone było. Litwini, dla niego częſte mieli z Polſką ſprzeczki. W Sprawach Duchownych, należy całe do Biſkupa Łuckiego. Trzy Ziemie w ſobie zamyka, to ieſt: Drohicką, Mielnicką y Bielſką. Na Seym poſyła 6 Poſłow. Uważać w nim potrzeba:

(1) Auguſtow, piękne Miaſto nad Jeziorem, początek ſwoy y Imie biorące od Krola Zygmunta Auguſta. Ma ſwego Staroſtę.

(2) Kniſzyn, Miaſteczko, w ktorym 1572, dnia 7 Lipca, umarł Krol Zygmunt Auguſt. Ieſt tu Staroſta.

(3) Białyſtok, Miaſto, dzielące ſię na Stare y Nowe. 1753 prawie całe Miaſto zgorzało. Na Nowym-Mieſcie, śliczny ieſt Zamek, z Ogrodem barzo dobrze założo-

łożonym, należący Hrabi Branickiemu. Można go nazwać Polſkim Verſailles.

(4) Tykocin, dobre Miaſto nad Narwą z wſpaniałym Zamkiem, leżącym miedzy błotami na obronnym mieyſcu. Sądy Ziemſkie ſię tu odprawuią. Krol Auguſt II. 1705 poſtanowił tu, na pamiątkę wierności y ſtateczności, Order Kawalerſki Orłą Białego.

(5) Suraz, Wyſokie, y Branſk, małe miaſteczka: Pierwſze y oſtatnie, maią ſwego Staroſtę y zaſzczycone ſą Seymikami y Sądami Ziemſkimi.

(6) Bielſk, wielkie ale drewniane Miaſto, gdzie Zydzi wielki prowadzą handel. Leży nad mała Rzeką Biała, ktora do Narwy wpada.

(7) Grodeck, Miaſteczko nad Bugiem.

(8) Drohiczyn, Małe Miaſto nad Bugiem, gdzie Seymiki, y Sądy Ziemſkie odprawuią ſię. Ma także ſwego Staroſtę.

(9) Miedzyles, Małe mieyſce, z Sądami Ziemſkimi.

(10) Mielnik, Miaſto nad Bugiem, z Staroſtwem, Seymikami y Sądami Ziemſkimi.

(11) Małe Miaſta, Boćki, Węgrow, Ciechanowiec, Narew, Sieniatycze, Waſilkow.

3. Wojewodztwo Ruskie, przedtym swoie własne miało Xiążętą: ale, gdy 1340, ostatniego straciło, Kazimierz Krol Polski, Ruś-Czerwoną obiął, mocą Prawa Powinnowactwa, y Polską ią uczynił Prowincyą. Krol Ludwik, Kraie Ruskie, miedzy Węgrzynow podzielił: ktorzy 1396 znowu z nich wypędzeni byli, y chociaż Władysław Jagieło 1412, w pewnym Przymierzu, Krolowi Węgierskiemu Zygmuntowi, przez Omyłkę pozwolił, Prawo nieiakieś, na Ruś y Podole sobie formować; Jednakowoż Prowincya ta przy Polszcze została. Ziemie ktore do niego należą, są następuiące:

1) Ziemia Lwowska, zamyka w sobie

(1) Lwow, wielkie, bogate, y dość dobrze, choc drzewem tylko, umocnione Miasto, nad Rzeczką Pełtew leżące, pagorkami y Gorami, z ktorych ie widzieć możno, otoczone. Ma swego Woiewodę Kasztelana, Starostę Rzymskiego Katolickiego Arcy-Biskupa, Greckiego Biskupa, y Ormianskiego Arcy-Biskupa, ktorzy obydwa z Kościołem Rzymskim są złączeni, Greckie Studium Theologiæ Speculativæ, y Collegium Pontificium Clericorum Regularium Theatinorum, s. Sedis Apostolicæ in Regno Poloniæ Missionariorum,

rum, Dwa Zamki, ieden w Mieście, a drugi za Miastem, ktory leży na Gorze wysokiey, y miasto Cytadeli zażyć może *Klasztoru* obronnego *Karmelitow* bosych. Oprocz wspaniałey Fary, iest tu ieszcze innych wiele Kościołow, miedzy ktorymi, iest także ieden Ruski, y ieden Ormiański; są przytym Bogate Klasztory, osobliwie *Klasztor* XX. Dominikanow, rownego sobie w Polszcze niemaiący, z obrazem P. Maryi; Collegium XX Jezuitow, Gymnasium Akademiczne, Collegium Nobilium, Zbroiownia, publiczny magazin Zboża, 2 Bożnice Zydowskie, y. t. d. Seymiki y Sądy Ziemskie tu odprawuią. Miasto prowadzi znaczny handel. Obywatele są z rożnych Narodow zmieszani. Protestantow wcale nie cierpią. Tuteysze Katolickie Arcy-Biskupstwo fundowane iest 1361 albo 62, do Haliczu przeniesione 1375, ale znowu iuż tu było 1416. Miasto te 1656 od Moskalow y Kozakow, przez 2 miesiące bez skutku oblężone było, a 1672 od Turkow oblężenie wytrzymać musiało, z ktorego się naostatek 80000 Talerow wykupiło; 1704 Karol XII. Krol Szwedzki, przez szturm go dobył, chociaż ieszcze nigdy przedtym dobyte nie było.

(2) Zydaczow, Miasto z Starostwem y Sądami Ziemskimi.

(3) Gliniany, Miasto, pod ktorym, Szlachta Ruska po smierci Zygmunta Augusta, a 1648 Woyska Polskie zgromadzili się.

(4) Zborow, Miasto, pod ktorym 1649 miedzy Polakami z iedney, a miedzy sprzymierzonymi Kozakami y Tatarami z drugiey strony, wielka była potyczka, ktorą ostatni przegrali, y 10000 Ludzi utracili, drugiego zaś dnia Ugoda staneła.

(5) Zołkiew, Miasteczko z Zamkiem.

(6) Złoczow, gdzie iest Collegium XX. Piarow, Dalinow, Grodek, Komorna y Jaworow, w ktorym są Cieplice.

2) Ziemia Przemyslska, w ktorey

(1) Przemysl, dobre Miasto, z Zamkiem na Skale. Leży na mieyscu urodzaynym nad Sanem, y ma swego Kasztelana mnieyszego, Starostę Katolickiego y Greckiego Biskupa, z ktorych tam ten należy pod Arcy-Biskupa Lwowskiego, ten zaś złączony iest z Kościołem Rzymskim. Iest tu też Collegium XX Jezuitow; Sądy Ziemskie y Seymiki się odprawuią.

(2) Jarosław, handlowne Miasto nad Sanem, w ktorym iest Collegium XX Jezuitow, y kilkaset Familii Zydowskich.

(3)

(3) Rzeſzow, Miaſto z Zamkiem, ktore dobry prowadzi handel, oſobliwie w płotnach, y ma Collegium XX Piarow W tey okolicy wiele ieſt Niemcow, ktorych Przodkowie, od Krola Kazimierza Wielkiego, tu ſą ſprowadzeni.

(4) Przeworſk, z Sądami Ziemſkimi, Łancut, Felſztyn, Kraſiczyn, Dombromil, Drohobycz, Leżayſko, Wisnia, Dubiecz, Samborz, y. t. d ſą małe Miaſteczka. Samborz, należy do Dobr Stołowych Krolewſkich, oraz z Solą ktora tu na rożnych mieyſcach, z wod ſłonych warzona bywa.

3) Ziemia Sanocka, z więkſzey części gorzyſta, zawiera w ſobie:

(1) Sanock, Miaſto z Zamkiem nad Sanem, maiące ſwego Kaſztelana mnieyſzego, Staroſtę, Sądy Ziemſkie y Seymiki.

(2) Krosno, lepſze Miaſto iak pierwſze, dobry prowadzące handel, ponieważ Kupcy Węgierſcy, ſwoie Wina y inne towary tu ſkładaią. XX Jezuici maią Collegium.

(3) Brzozow, Dynow, Leſko, Jasliſka, ſą małe Miaſta.

4) Ziemia Halicka, ktorey część Południowo-Wſchodnia, leżąca miedzy Dnieſtrem y Mołdawą nazywa ſię Pokucia. Dnieſtr początek ſwoy tu bierze. Ma w ſobie

fobie Powiaty, Halicki, Trębowelfki, y Kołomyifki, a 6 Posłow na Seym posyła. Uważać trzeba:

(1) Halicz, Miafto nad Dnieftrem z Zamkiem; Przedtym było wielkie, sławne, y Stołeczne Kroleftwa Halickiego, ale teraz barzo podupadło. Arcy-Bifkupftwo Lwowfkie 1375 tu było przeniesione, ale niedługo trwało, ponieważ 1416. znowu już było we Lwowie. Miafto te, wsławione Seymikami, y Sądami Ziemfkimi; Ma Kafztelana mnieyfzego y Staroftę. Sol tu także warzą.

(2) Jurow, Zydaczow, nad Rzeką Stryi, Rohatin, Kaczowce, Martinow, Uście, Monafter, Zawalow, Kąkolnik, y Buczow albo Boczowce, fą małe miafta.

(3) Brzezan, dość ludne Miafto, z obronnym Zamkiem, Polacy 1698 mieli tu fwoy oboz.

(4) Sniatyn, Miafto nad Prutem, y Stołeczne Pokucia, gdzie znaczny ieft handel.

(5) Stanisławow, maiące Collegium XX Jezuitow, Trębowla z Staroftwem, Zabłotow, Kołomyia, Dobrylow, Morcza, Tyczemenicze, Plomacze, Jezupol, Kałufza, Woinłow, Zarnowno, małe Miafta.

5) Ziemia Chełmfka, złożona ieft z Powiatow, Chełmfkiego y Krasnoftawfkiego,

go, a 2 Posłow na Seym wysyła. Ma w sobie:

(1) Chełm, Miasto z Biskupstwem: Ale Biskup tu nie rezyduie, lecz w *Krasnostawie*, y należy do Arcy-Biskupa Lwowskiego. Iest tu też Grecki, z *Kościołem* Rzymskim złączony, Biskup, ktory iest pod Metropolitą Kyowskim: Miasto wsławione iest Seymikami y Sądami Ziemskimi; Ma swego Kasztelana, Starostę, y Collegium XX Piarow.

(2) Krasnostaw, Miasto rezydencyonalne Biskupa Chełmskiego, z Starostwem. Leży nad Wieprzem, y ma Sądy Ziemskie: Maxymilian Arcy-Xiąże Austryacki siedział tu 1588 w więzieniu, będąc od Zamoyskiego, pod Byczyną na Granicy Szląskiey zbitym, y do Poddania się przymuszonym.

(3) Łaszczow, Miasteczko.

6. Województwo Bełskie, ma w sobie Powiaty, Bełski, Lubaczowski, Buski, Horodelski, y Grabowiecki. W nim jest:

1) Bełz, obszerne Miasto, maiące swego Wojewodę, Kasztelana Większego, Starostę Sądy Ziemskie y Seymiki.

2) Busk y Grabowiec, Miasta z Starostwami, y Sądami Ziemskimi.

3) Lubaczow, ma ſwego *Kaſztelana* y Staroſtę.

4) Horodla, Miaſteczko z Staroſtwem nad Bugiem, gdzie Sądy Ziemſkie odprawuią ſię. Na Seymiku tuteyſzym 1413, miedzy Polakami y Litwinami, w Urzędach y Prawach, Rowność poſtanowiona była, wiele Familii Litewſkich, miedzy Polſkie przyięto, Herby złączono, y inne Rozporządzenia dla tego uczyniono.

5) Rubieſzow, Miaſteczko.

6) Zamość, miaſto z Fortecą ktore od ſławnego Wielkiego *Kanclerza* Jana Zamoyſkiego fundowane, wſpaniałą Farą, y innymi *Kościołami*, Akademią teraz wcale prawie zniſzczoną (ktorey uſtawiczni Kanclerze ſą Biſkupi Chełmſcy), Domem Zaſtawnym (mons pietatis) y znacznymi Przywileiami opatrzone y udarowane. Fortifikacye Miaſta barzo teraz ſą podłe. Pan Jego nazywa ſię Xiążęciem Zamoyſkim, y iako Maiorat trzyma. Karol Guſtaw Krol Szwedzki 1656 chciał go dobyć, ale bez ſkutku: W roku zas 1715, dnia 29 Grudnia, nieſpodziewanie od Saſow dobyte było.

7) Szczebrzeſzyn, Turobin, Tamogrod, Tomaſzow, Tyſzowice, Miaſteczka, ktore wſzyſtkie prawie należą do Dyſtryktu Zamoſkiego.

8)

8) Sokal, wsławione Obrazem P. Maryi, Olesko, Brody, Podkamienie, Toporow, są małe Miasteczka.

9) Rawa, Miasto, gdzie Krol August II. 1698 Czara Piotra I. przez 3 dni miał u siebie; a 1716 była tu Rozmowa, miedzy Posłami od Skonfederowanych Stanow, y od Sasow.

7. Podole, Kraina iest barzo urodzayna, ale ktora od dawnych czasow, podiegła była częstym Naiazdom łupieżnych Narodow, ktorzy ią barzo pustoszyli. Wiele ma Stad Koni y Wołow. Obywatele są woienni. Przedtym miało swoie własne Xiążęta. Polacy y Litwini, mocno się miedzy sobą w pietnastym wieku o ten Kray wadzili: Naostatek 1569 na Seymie Lubelskim, do Polskiey był przyłączony. Dwa w sobie zamyka Wojewodztwą:

1) Wojewodztwo Podolskie, ktore ma Powiaty, Kamieniecki, Latyczewski, y Czerwonogrodzki; a Sześć Posłow na Seym wysyła: Uważać w nim trzeba:

(1) Kamieniec Podolski, Miasto Stołeczne, z Zamkiem przez Naturę barziey, iak przez Kunszt umocnionym, ktory leży na Skale, y niegdyś był miany za mocną Fortecę, teraz zaś mocno iest nadwątlony, iednakowoż nayleplza Forteca w Polszcze.

Koło

Koło niego płynie Rzeka Smotrycż, ktora do Dnieſtru wpada W Mieſcie ieſt Rzymſki *K*atolicki, y Ormianſki Biſkupi, Wojewoda, Kaſztelan Więkſzy, Staroſta, y Collegium XX Jezuitow. Seymiki y Sądy Ziemſkie także ſię tu odprawuią. Biſkupſtwo Katolickie fundowane ieſt 1375. Kozacy 1651 daremnie Fortecę w oblężeniu trzymali, ale 1672 Turcy gwałtem do Poddania ſię przymuſili, y aż w Pokoiu *K*arłowickim 1699 znowu uſtąpili. Niedaleko ztąd ieſt Forteca, Okopy S. Troycy nazwana, w ktorey ieſt Garnizon.

(2) Paniowce, Forteca niedaleko Kamieńca, ktorą Turcy 1621 dobydź uſiłowali, ale bez ſkutku.

(3) Latyczow, Miaſto z Staroſtwem y Sądami Ziemſkimi.

(4) Czerwonogrod, Miaſto z Staroſtwem.

(5) Małe Miaſta, Grodek, Smoſtrycz, Donaiofce, Tornawa, Kitaygrod, Sludzienicza, Saraſka, Werbki, Zinkow, Proczenſkow, *K*raſnopol, Wonkoſcze, Kalus (gdzie 1672 Tatarowie byli zbici) Kuryłowcze, Jułtokow, Marianow, Barkow, Berlinec, Jaroſſow, Mochylow, Czerniowcze, Fleżce, Szulaki, Łucznicze, Szarygrod, Mezerow, Bar (w ktorym ieſt

Colle-

Collegium XX. Jezuitow) Chmielnik, *Konstantynow*, Deraznie, Mikutince, Miedzyboce, Plokirow, Czarne, Ostro, Satanow, Usiatin, Szala, Zwaniec, Chorostow, Probozin, Borczowk, *Krybecz*, Grudeck, Zbaraz, (gdzie Polacy 1649 oboz swoy mieli, w ktorym od *Kozakow* y Tatarow cięszkie oblężenie wystać musieli) Tramblow, Tarnopol, Nikulincze, Setrucze, Janow, Czartkow, Jasłowice, Potok, Dobrawody, Wisniowiecz.

2) Wojewodztwo Bracławskie, zawiera w sobie Powiaty, Bracławski, Winnicki y Zwinogrodzki, w ktorych się znayduie:

(1) Bracław, dwoiste Miasto nad Bugiem, ma swego Woiewodę y *Kasztelana*. Nazywa się też Miastem S. Piotra, ponieważ ma w Herbie swoim obraz iego. 1654 Kozakom było odebrane.

(2) Winnica, Miasto nad Bugiem, maiące swego Starostę, Seymiki, Sądy Ziemskie, y Collegium Jezuickie. 1650 *Kozacy* tu byli zbici.

(3) Zwinogrod, Miasto Stołeczne Powiatu.

(4) Torgowica, Miasteczko nad Sinuchą, ktora do Bugu wpada. Imie swoie bierze od handlu, ktory się tam, iako w

Mieście Pogranicznym, prowadzi, a przed tym z Kozakami Zaporoſkimi, teraz zaś z Nowymi Serbami, ktorzy w tey okolicy, pod Moſkiewſką władzą mieſzkaią, utrzymywany bywa.

(5) Miaſta Felſztyn, Samałowka, Chmielnik, Bracłow, *K*rasna, Copigowka, Murachwa, Tulczyn, Ladicin, *K*ormagrod, Tomaspol, Langrod, Gruſka, Buſſa, Jaruga, Jampol, Kowczeniecz, Kamiencza, Raſkow, Czaczanie, Nowe-*K*oniecpole, Nowogrod, Obodowka, Balanowka, Bercad, Alexandrow, Troczeniecz, Uman, Iwangrod, Sohołowka, Woronowka, Zileke, Sobrik, Monaſterycz, Grudeck, Kalnik, Babin, Elius, Piaczesne', Lipowe, Zibotow, Spicinea, Poherwicze, Zbaraz, Pryluka y Kokanow.

8. Wojewodztwo *K*yowſkie, ktore ieſt częścią Ukrainy, o ktorey, y o Obywatelach iey, Kozakach, trzeba pod Moſkwą obſzerniey ſzukać. 1569 Kyow z Polſką był złączony; 1667 Polſka uſtąpiła w Ugodzie Andruchowickiey, tę część, ktora z tamtey Strony Dniepra leży, z Kozakami oraz, ktorzy go w ſwoiey mieli władzy, na wieczne Czaſy Moſkalom; Co 1693 potwierdzono, a Miaſto Kyow zupełnie oddane było. Do

Pol-

Polſkiego Kyowa należą Powiaty, Zytomirſki y Owrucki. Obiera 6 Posłow na Seym. Uwagi godne ſą:

(1) Zytomierz, Miaſto z Staroſtwem; Sądy Ziemſkie ſię tu odprawuią rownie iako y Seymiki, pod czas Pokoiu.

(2) Owrucz, Miaſto z Staroſtwem; Ma Sądy Ziemſkie, y Greckie, z Kośćiołem Rzymſkim złączone, Opactwo Zakonu S. Bazylego.

(3) *Krylow*, Miaſto nad Rzeką Taſzmin, ktora niedaleko ztąd wpada do Dniepra.

(4) Czerin, Woronowka, y Smila, małe Miaſta.

(5) Borowicz, Miaſto nad Dnieprem, gdźie 1638 Kozacy od Polakow otoczeni, y do wydania Generała ſwego Paoluka, tudzieſz 4 nayſtarſzych *Komendantow*, przymuſzeni byli.

(6) Korzun, Miaſto nad Roſſą ktore około roku 1581 od Krola Stefana wybudowane było.

(7) Boguſław, Moſzna, Olſzanka, Stawiocza, Strzybowka, Rokitna, Wołodarka, Tabarowka, Pawołocz, Białacerkiew (gdźie Tatarzy 1626 wielką ponieśli klęſkę) Harmonowka, Chwaſtow, Czernobyl, ſą małe Miaſta.

(8) Kaniow, Miasto z Opactwem Greckim Zakonu S. Bazylego, ktore z Kościołem Rzymskim iest złączone.

9. Województwo Wołyńskie, niewymownie urodzayna Prowincya. Obywatele Zboża wszystkiego wypotrzebować niemogą. W lesiech znayduie się Rozmarin Czeski, Szparagi, y inne zioła, ktorych prawie rozeznać niemożna od Ogrodowych. Wołyń 1569 na Seymie Lubelskim z Polską był złączony. Tatarowie 1618 wniewolą poprowadzili z Kraiu tego 30000 Ludzi, y z inną dobyczą. Województwo te ma Powiaty, Łucki, Włodzimirski, y Krzemieniecki, a 6 Posłow na Seym posyła.

1) Krzemieniecki, w ktorym

(1) Krzemieniec, Miasto nad Irwą z Zamkiem leżącym na skale wysokiey. Ma swego Starostę y Sądy Ziemskie.

(2) Wisniowiecz Miasto z Zamkiem, maiące tytuł Xięstwa.

(3) Bazylia, Krasilow, y Konstantinow, Miasta nad Słuczą.

(4) Olanow, Małe Miasto.

(5) Berdyczow y Kodnia, są stare Miasta. W pierwszym, u Karmelitow iest obraz cudowny P. Maryi, ktoremu 1753 od Papieża przysłana Korona złota, z nayWiększymi Ceremoniami włożona była.

(6)

(6) Korczek, Kzwiahel, Ostrożek, Baronowka, y Miropel są małe Miasta nad Słuczą.

(7) Zasław, Miasto nad Rzeką Horin, ktore z Dystryktem swoim, ma Imie Xięstwa.

(8) Ostrog, Miasto Stołeczne Xięstwa tegoż Imienia, nad Horinem. Jezuici maią Collegium. Iest tu też Collegium Nobilium. Majorat albo Ordynacya Ostrogska, cały niemal zamyka Wołyń, y barzo iest żyźna. Przedtym była Xięstwem. Ostatni Xiąże, Janusz Ostrogski, uczynił 1609 Fidei-commissum, ku pożytkowi Rzeczy pospolitey, y darował ley wiecznymi czasy, wszystkie swoie Miasta y Wsie, tak iednak, żeby nigdy niebyli oddalone, albo rozdzielone. Z większey części Dochodow tych Dobr, od 150 lat, utrzymywani bywaią w służbie Rzeczy pospolitey, 5 albo 600 Zołnierzy; y te rozporządzenie potwierdzone iest przez 7 Konstytucyi Seymowych. Rzeczpospolita rożnym Panom Dobra te dawała; ostatnim zaś onych Dzierżawcą był Xiąże Sanguszko, Marszałek Nadworny Litewski: Korona iednak, nad tymi Ordynacyinymi Dobrami, warowała sobie Jurysdykcyę Militarną y Cywilną. Xiąże Sanguszko, Orchciał na początku roku 1754 Dobra Ordyna-

dynacyine rozdzielić, zkąd wielkie wſzczeło ſię zamieſzanie; Krol rozkazał, Sprawę tę aż do Seymu odłożyć; ktory dla niezgody w InteresſieOrdynacyi, był zerwany. Potym na Remonſtracyą 36 Senatorow poſtanowił Krol, ażeby Dobra Ordynacyine, w Adminiſtracyą oddane były, ku ktoremu celowi Komiſſyą y Adminiſtracyą wyznaczył. Z 10 Komiſarzow każdy corocznie 12000, z 5. zas Adminiſtratorow, każdy na rok 8000 Złotych, mieć miał z Dochodow Dobr Ordynacyinych; Xiążęciu Sanguſzkowi mieli bydź wyliczone 100000 Złotych, to zaś, coby ieſzcze z Dochodow zoſtało, do Warſzawy miało bydź oddane do ſchowania. W tym rozporządzeniu Ordynacya zoſtała aż do Roku 1758, kiedy Krol, Xiążęcia Ianuſza Sanguſzka, pod wyż wſpomnionymi kondycyami, do Poſſeſſyi tych Dobr przywrocił.

(9) Miedezynzek, małe obronne Miaſto nad Horynem, gdzie, Jan oſtatni Xiąże Oſtrogſki, wſpaniały Kościoł y Klaſztor Franciſzkańſki fundował.

(10) Dubno, mocne Miaſto nad Irwą, Ma Greckie Opactwo Zakonu S. Bazylego.

2) Łucki, w ktorym

(1) Łuck, Luceoria, Miaſto Stołeczne Wołynia, nad Styrem, z Zamkiem, na

ktorym

ktorym Biſkup Wołynſki rezyduie, a Jezuici maią Collegium. W Mieśćie Samym ieſt Grecki, z Kośćiołem Rzymſkim złączony Biſkup, ktory ma Prym, przed Połockim y Smoleńſkim Arcy-Biſkupami, y w publicznych Podpiſach, zażywa Titułu Exarchie totius Ruſſiæ. Seymiki tu y Sądy Ziemſkie odprawuią ſię. 1429 znaczne tu było Zgromadzenie, na ktorym Ceſarz Zygmunt, 2 Krolowie, y inni Xiążęta znaydowali ſię. 1752 więkſza część Miaſta zgorzała.

(2) Czartoryſk, Miaſto z Zamkiem.

(3) Powiat Włodzimirſki, w ktorym Włodzimierz, Miaſto nad Bugiem, gdzie Grecki, z Kośćiołem Rzymſkim złączony, Biſkup ma ſwoią Rezydencyą, ktorego Dyecezya daleko ſię rozciąga, y ktory chce mieć Rang, przed Greckimi Potockim y Smolenſkim Arcy-Biſkupami, y w Pismach publicznych piſze ſię Protothronius Metropoliæ Kiovienſis. Ma Sądy Ziemſkie, y Biſkupſtwo Łuckie, naypierwey tu było fundowane.

(4) Ołyka, piękne miaſto z Zamkiem, Akademią y Seminarium. Stołecznym ieſt Xięſtwa, ktore Xiążęcemu Domowi Radziwiłow, iako Maiorat, należy. 1752 wielką od Ognia ponioſło Szkodę.

Obſerw. W tey Ziemi ſą 4 Greckie, z *Kośćiołem* Rzymſkim złączone Opactwa, Derman, Zydyczyn, Mielc y Dorohobuſk.

10. Województwo Czerniechowſkie, ktore z większey części 1636 Moſkwa uſtąpiła; Zawiera zaś ieſzcze w ſobie Ziemie Czerniechowſką y Nowogrodzką. Miaſta iednak, od ktorych oni ſą nazwane, należą do Moſkwy. Seymiki odprawuią ſię w Włodzimierzu na Wołyniu. Województwo te ma ſwego Wojewodę, Kaſztelana większego, y 2 Staroſtow. Na Seym 4. Posłow obiera.

III. Wielkie Xięſtwo Litewſkie.

§. 1.

Litwa była niegdyś gorzyſtym y nieuprawionym *Krajem*. Ale, kiedy pod Zygmuntem I. y naſtępuiącymi *Krolami*, do większego przyſzła Pokoiu, Laſy trocha były przecięte, a Rolę z większym ſtaraniem poczęto uprawować. Dodaie oną wiele Popiołu y Potaſzu, Zboża y Gryki albo Tatarki; Z miodu barzo ſmakowite robi Napoie, iako to: Miod, Lipiec,

Ma-

Malinnik; Ma wyborne Łąki, piękne Stada Bydeł, y Owiec, ktorych Wełna barzo iest przednia, znaczny Ryb Połow, dla wielu Jeziór, znayduiących się w tym Kraiu; W lesiech są Niedzwiedzie, Wilki, dzikie Swinie, Bawoły, Sarny, y niewymownie wiele Jarząbkow. Z tym wszystkim, chociaż Kray iest dobry, Gospodarstwo iednak barzo iest nikczemne. Rola naylepsza, pusta y nieuprawiona leży, Siano się psuie na wybornych Łąkach, a w Lesiech, przez nieostrożność Pożary się wszczynaią. Wszystko, co do Zywnośći należy, barzo iest tanio, ale miedzy Ludźmi mało iest Pieniędzy, zkąd od 100, płacą 10 Prowizyi.

§. 2. Religia w Litwie iest Rzymska Katolicka: Znayduie się iednak wiele Luteranow, Ewangelikow, Zydow y Turkow, Grecy zaś naywiększe miedzy Dyssidentami maią Prawa. Kray ten, chociaż scisłym węzłem z Polską iest złączony, ma iednak osobliwe swoie Prawa, Urzędy, y Woysko.

§. 3. Dzieie naydawnieysze, zawikłane są niepewne y baieczne. Litwa miała swoie własne Xiążęta, ktorzy z Sąsiadami swoimi, Polakami y Moskalami, w częste woyny zawikłani byli. Ryngolt, ktory w 13 żył wieku, naypierwey przyiął Tytuł

 Wiel-

Wielkiego Xiążęcia. Familia Xiążęca z Wolsztynkiem wygasła. Ku Koncowi Wieku 13, Witenes Zmuydzin, otrzymał Godność Wielkiego Xiążęcia; ktorego Prawnuk Jagieło, starał się o Krolewnę Jadwigę, pozostałą Corkę Ludwika, Krola Polskiego y Węgierskiego, a koronowaną Krolową Polską; obiecuiąc, że On, ze wszystkim swoim Ludem, przystąpi do Wiary Chrześciańskiey, Litwę z Polską złączy, y utracone Prowincye znowu do Pastwa przywroci; Co się Polakom barzo podobało. Tak tedy, Wielki Xiąże, przez Posłow Publicznych był zaproszony, 1386 przyiechał do Krakowa, był ochrzczony, y Władysławem nazwany, a po odprawionym z Krolową weselu, koronowany. W następuiącym roku wrociwszy się do Litwy, zniosł stare zabobonne Obrządki, wiele 1000 Ludzi namowił do Przyięcia Wiary Chrześciańskiey, ufundował Biskupstwo Wileńskie, Obrządki Kościelne postanowił, 1392 Alexandra albo Witolda, uczynył W. Xiążęciem Litewskim, nienaruszaiąc iednak przez to złączenia się z Krolestwem, ponieważ Krol naywyższą Władzę zatrzymał. Na Seymiku Wileńskim, 1401 mianym, Unia Litwy przez List Konfirmacyiny stwierdzona była. W. Xiąże Litewski 1408 Zmuydź Krzyżakom odebrał.

Litwini, 1413 na Seymiku w Miaſteczku Horodla odprawionym, Polakom rownymi ſą uczynieni, w Urzędach y Prawach; wiele ich Familii do Polſkich przyięto, y Herby złączono. Poſtanowiono też było, ażeby Litwini od Krola Polſkiego brali ſwoiego Xiążęcia, Polacy zaś, gdyby Krol Ich bez Potomſtwa umarł, zaiedno z Litwą Krola obierali. Zmuydź przyieła Wiarę Chrześciańſką y Biſkupſtwo tam fundowane było, z innymi Urzędami Duchownymi. Roku 1499 odnowione było Przymierze, 1413 z Litwinami uczynione; Do ktorego to ieſzcze było przydano, że ani Litwini, bez wiadomośći Polakow Wielkiego Xiążęcia, ani Ci, bez Litwinow Krola ſwoiego, obierać będą. Krzyżacy 1561 poddali y ſamych ſiebie, y ſwoią ieſzcze pozoſtałą część Inflant, pod Władzę Krola Polſkiego, iako W. Xiążęcia Litewſkiego, a Xiąże Kurlandſki zoſtał Lennikiem Polſkim. Na Seymie Lubelſkim 1569., ktory Polacy y Litwini odprawowali, Wielkie Xięſtwo Litewſkie, z Kroleſtwem tak było złączone, że iednym tylko ſpolnym Ciałem, y pod iednym mieli bydź Krolem; ktorego obadwa Narody w Polſzcze obierać mieli: Seym ieden zawſze ſię miał w Warſzawie odprawować; Oba Narody ſpolną mieli mieć Radę, y

Izbę

Izbę Poſelſką: Monetę rownego waloru, tudzieſz Przymierza, Woyſka Poſiłkowe, y. t. d. Nad to, miedzy Stanami Polſkimi, naznaczone były mieyſca Litewſkim Senatorom, y Szlachetnym Pośłom Ziemſkim; Inflanty też do Kroleſtwa ſię doſtały, ktore aż do tych czas Litwa ſobie tylko przywłaſzczała. W Konſtytucyach 1673, 1677 y 1685 ułożono było, ażeby zawſze trzeci Seym w Grodnie ſię odprawował; Iednakowoż excypowany był Seym Konwokacyiny, Elekcyiny, y Koronacyiny. Prawa Litewſkie z Polſkimi porownane były roku 1697.

§. 4. Litwa teraznieyſza dzieli ſię na 9 Wojewodztw, ktore według porządku, tak po ſobie náſtępuią: Wilenſkie, Trockie, Połockie, Nowogrodzkie, Witepſkie, Brzeſkie, Mſciſławſkie, Minſkie, y Inflandſkie. Z dwuchpierwſzych Litwa własna ieſt złożona, z naſtępuiących zaś 6 Ruś Litewſka, ktora znowu, częścią na Ruś Białą, do ktorey Wojewodztwa, Połockie, Witepſkie, Mſciſławſkie y Minſkie, należą; częścią na Ruś Czarną, do ktorey Wojewodztwo Nowogrodzkie, y Powiaty Rzeczycki y Mozyrſki liczą ſię; Częścią zaś na Poleſie dokąd Wojewodztwo Brzeſkie należy, dzieli ſię. Do tych Wojewodztw, rachować ieſzcze trzeba Xięſtwa,

Zmuydz-

Zmuydzkie, y Kurlandſkie, ktore Lennośćią ieſt Polſką. Każde Wojewodztwo dzieli ſię na pewne Powiaty; We wſzyſtkich zaś zoſtawiona ieſt część kraiu, ktora ſamym niby ieſt Wojewodztwem, a zwyczaynie około naycelnieyſzego Miaſta leży. Okrom tego, ſą ieſzcze w Litwie oſobne Xięſtwa, ktore od ſwoich własnych Xiążąt, rządzone bywaią: Takie ſą, Słuck, Nieswiż, &c.

Tak tedy opiſzę:

1. Litwę ſamą. Do niey należy:

1) Wojewodztwo Wilenſkie, ktore na Seym 10 Poſłow obiera. W nim ieſt:

(1) Wilno, Miaſto Stołeczne Wielkiego Xięſtwa Littewſkiego; ma ſwego Wojewodę y Kaſztelana większego, leży nad Rzeką Wilią tam gdzie Wilyka do niey wpada. Barzo ieſt wielkie, a w gorzyſtym ſtoi położeniu, na Pagorkach, y 2 ma Przedmieśćia, Antokol, y Rudayſzkę. Na ſtarym zruynowanym Krolewſkim Zamku, ieſt Zbroiownia y Izba Trybunalſka, a na przeciwko 1386 wybudowany wſpaniały Kośćioł, ktory wielki Skarb konſerwuie, y piękną Marmurową Kaplicę S. Kazimierza w ſobie zamyka, ktorego Swiętego Srebrna Trunna 30 Centnarow ma ważyć. W mieśćie ieſt więcey iak 40 Kośćiołow, miedzy

miedzy ktorymi, ieden Luterański, Ewangelicki, Tatarski, Grecki, y Zydowska Bożnica; wszystkie inne są Katolickie. Dawnieyszego Pustoszenia, ktore Miasto 1610 y 1655 od Moskalow, a 1737 od Ognia, wytrzymać musiało, niewspominaiąc; straciło iednak 1748 przez straszny Pożar, 13 *Kościołow*, Bożnicę Zydowską, 25 Pałacow, 469 Kamienic, Szpitalow, Dworkow, Łazien, Klasztorow, Młynow, 146 Sklepow y Aptek, wiele barzo Szpichlerzow, y innych Składow Towarow, a roku 1749, ieszcze 6. Kościołow, Ratusz, 8. Pałacow, y 277 innych Kamienic. W Kaplicy tylko S. *Kazimierza*, wiele milionow zgineło. 1760 znowu, wiele Kościołow, Klasztorow y Domow w perzynę się obrociło. Biskupstwo tuteysze fundowane iest 1387; Iest tu też Kapituła, y wiele Duchownych y Zakonnikow. Akademia w Jezuickim Collegium, fundowana iest 1570, od Biskupa Waleriana Suskowskiego Protasewicza, a potwierdzona 1579 od Krola Stefana. Biskup tuteyszy, ustawicznym iey iest Kanclerzem; a znią złączone iest Collegium Nobilium. Iest tu takoż Collegium XX Piarow, y Greckie Studium Theologiæ Speculativæ. Trybunał Głowny, ktory się tu odprawuie, zaczyna się drugiego Tygodnia po Wielkiey-Nocy,

a

a trwa przez 20 Niedziel, potym Sędziowie udaią się do Nowogrodka albo do Minska. Oprocz tego, odprawuią się tu Seymiki y Sądy Ziemskie. Starostwo dependuie od Wojewody. Magistrat, podług Przywileiu, od Krola Zygmunta Augusta 1568 nadanego, Szlachcie iest rowny; Dla czego Dzieci Radnych Panow, Dobra mieć mogą. Ponieważ tu wiele iest Zydow, y Mahomedanow, tedy co tydzien 3 Sabbaty odprawuią się. Miasto znaczny prowadzi handel, y Wiciny swoie, aż do Krolewca posyła. Wybudowane iest 1305 od W. Xiążęcia Giedymina.

(2) Immediate od Miasta dependuiący Dystrykt, w ktorym

a) Dubinki, Miasto Xiążąt Radziwiłow.
b) Rudniki, Miasteczko, z pięknym Zamkiem.
c) Małe mieysca, Giedroyce, Kierno y Bystrzyca.

(3) Powiat Lidzki, gdzie

a) Lida, Miasto z Zamkiem, y Starostwem. Seymiki się tu, y Sądy Ziemskie odprawuią.
b) Bielica, Małe Miasto nad Niemnem.
c) Szczucin, ma Collegium XX Piarow. Jelna, Białogrod, Zermony, Błotno y Gieranony są małe mieysca.

(4)

(4) Powiat Oſzmianſki, w ktorym

a. Oſzmiana, naycelnieyſze Miaſto, z Staroſtwem, gdzie Seymiki y Sądy Ziemſkie odprawuią ſię.

b. Olſiany, Surwiliſzki, Dory, Dołynow, Serwecz, Zodziſzki, Smorgonie, Miedział, y Hłybokie albo Głębokie.

(5) Powiat Bracławſki, gdzie

a. Bracław, Stołeczne Miaſto, ieſt obſzerne, a leży nad Jeziorem. Ma ſwego Staroſtę y Greckie, z *Kościo*łem Rzymſkim złączone Opactwo, Zakonu S. Bazylego. Seymiki także ſię tu odprawuią.

b. Jezioroſzce, Dryswiaty, Polikany, Daugieliſzkl, y Kołtyniany.

(6) Powiat Wilhomirſki, w ktorym Wilhomierz, Miaſto nad Swientą. Ma ſwego Staroſtę Collegium XX Piarow; y zaſzczycone Seymikami, y Sądami Ziemſkimi.

2) Woiewodztwo Trockie, ktore 8 Poſłow na Seym obiera. Do niego należy:

(1) Troki, wielkie drewniane Miaſto miedzy Jeziorami, z 2 Zamkami. Ma ſwego Woiewodę, y Kaſztelana. W teyſzey Farze, ieſt ſławny Obraz P. Maryi; oprocz tego ſą ieſzcze 2 Kościoły. Seymiki

miki y Sądy Ziemſkie odprawuią ſię, a Staroſtwo dependuie od *Wojewody*. Miaſto wybudowane ieſt 1321, od W. Xiążęcia Gedymina. 1390 pogorzało, a 1655 od Moſkalow zburzone było. Niegdyś Xiążęta Litewſcy tu rezydowali, ale potym do Wilna przeniesli ſię. Nazywa ſię też Nowe-Troki, dla roznicy od Starych-Trokow, ktore ſą Wieś, pol mile ztąd leżąca, y Opactwem Benedyktyńſkim przyozdobiona.

(2) Od Miaſta dependuiący Dyſtrykt, w ktorym

a. Poporcie, Olita Klucz Krolewſki, Przerosl, y Wiſzyten.

b. Kalwaria, małe miaſto, w Leſie, nad Szeſzupą, o 5 mil od Pruſkiey Granicy, gdzie 120 Chrześćianſkich, a 300 Zydowſkich mieſzka Familii, ktorzy oſtatni wielki prowadzą handel. Należy Domowi Sapiehow, ktorzy też maią *Kirznę*, ztąd o 3 mile.

(3) Powiat Upitſki, gdzie

a. Birże, Małe Miaſto Xiążąt Radziwiłow, z 3 Kośćiołami, Katolickim, Luterſkim y Ewangelickim. Krol Guſtaw Adolf, dobył go 1625 Pod Miaſtem tym, Ziemia ſię częſto załamywała, zkąd wiele znalazło ſię Jam, ktore 30, 40, aż do 60, *Krokow*, w okrąg maią.

b. Salaty, Pokroie, Ponienumy, Linkau, Janiſzek, Szargaren, y Poniewiez; W oſtatnim ieſt Collegium XX. Piarow, Staroſtwo, y Seymiki ſię odprawuią.

(4) Powiat Kowieńſki, w ktorym

a. *Kowno*, dość dobre handlowne Miaſto, na tym Mieyſcu, gdzie Wilia do Niemna wpada. Sławne ieſt dla dobrego Lipcu, y Miodu; Ma wiele Obywatelow Niemieckich, Staroſtę, Collegium XX Jezuitow, z wſpaniałym Kośćiołem, ogołem 10 Katolickich Kośćiołow, a ieden Luterſki. Seymiki ſię tu odprawuią.

b. Pozoyſcie, Małe mieyſce.

c. Fridensberg, leży o pułtory mili od Kowna, w Leſie, nad Wilią. Na Gorze ſtoi ſławny Klaſztor, w ktorym mieſzka 24 Puſtelnikow *Kamadutow*. Ten wſpaniały Budynek, założony 1674, Fundatorowi iego, Wielkiemu Kanclerzowi Litewſkiemu, Krzyſztofowi Pacowi, 8 beczek złota koſztował. Marmuru tam ieſt aż do zbytku. Kośćioł przyozdobiony ieſt na Sklepieniu, wybornym malowaniem Alfreſco, y innymi Oryginałami Nayſławnieyſzych Malarzow. Do tego należy Dyſtrykt od 300 Chłopow. Fundator, z Zoną ſwoią tu ieſt pochowany.

(5) Powiat Grodzienſki, gdzie

a. Grodno, mierne, y nieporządnie zabu-

zabudowane Miasto, ktore iednak po Wilnie, naylepsze iest w Litwie. Leży nad Niemnem, częścią na Gorze, cześćią zaś w Dolinie, a inszymi Gorami iest otoczone Zamek Stary, niewymownie głęboką Fossą oblany, iest zruynowany, tak dalece, że w iednym tylko ieszcze Skrzydle, można mieszkać. Nowy od przeszłego Krola wybudowany Zamek o 2 Piątrach, iest wielki, piękny, y regularny. Wielka Sala, Izba Senatorska, y Kaplica, naypieknieysze są miedzy wszystkimi Pokoiami. Na Dziedzińcu stoi piękna Kancellarya. W Mieśćie iest 9 Katolickich, a 2 Greckie Kośćioły; Zydzy maią murowaną Bożnicę. Collegium Jezuickie ma wspaniały Kośćioł: Nowy Kośćioł PP. Karmelitek, takoż iest piękny. Opactwo Greckie Zakonu S. Bazylego, złączone iest z Kośćiołem Rzymskim. Pałac Radziwiłowski iest barzo wielki, Sapieżynski zaś, piękny Budynek na Rynku. Rynek, Ulica Zamkowa, y Dziedziniec, są czyste y brukowane, inne Ulice, nie tak są w dobrym porządku. 1673 postanowiono, a żeby tu każdy trzeci Seym odprawował się. Pod czas Seymu, za naięcie 4 Pokoiow z Stayniami, na mieyscu wygodnym, przez 6 Niedziel, po 400 Czerwonych Złotych niegdyś płacono. Seymiki tu y Sądy Ziemskie odprawuią się.

Ieſt tu też Staroſta. Niedaleko Miaſta ieſt, barzo dobrze zabudowany Folwark Krolewſki. 1753 całe niemal Miaſto zgorzało.

b. Merecz, Krolewſkie Miaſteczko nad Mereczą, ktorego położenie barzo ieſt przyiemne, dla czego Krol Władyſław IV. często ſię tu bawił, a 1648, dnia 20 Maia, tamże umarł. Ma Zamek drewniany, y 3 Kościoły.

c. Duspuda, Waſilkow, y Grodek.

d. Suprasl, Stary, y barzo bogaty Grecki Klaſztor, Zakonu Bazylego, dokąd, wiele Ludzi przychodzi; z Kościołem Rzymſkim ieſt złączony. Immediate do Papieża należy, a ma Drukarnią y Bibliotekę.

e Państwo Sereie, należało przed tym do Xiążąt Radziwiłow, a 1669 po ſmierci Xiążęcia Boguſława, doſtało ſię Corce iego Ludowice Karolinie, z ktorą ſię Ludwig Margrabia Brandeburſki ożenił, ktoremu ona 1687 Panſtwo te, dziedzicznie darowała, y po ktorego Smierci na Dom Brandeburſki ſpadło. Teraz adminiſtrowane bywa przez Dzierżawcę Generalnego, ktory Pieniądze za Arendę, do Pruſkiey Krolewſkiey Komory w Gumbinie, wypłaca. Zawiera w ſobie:

a) Se-

a) Sereie, Miasteczko, w Okolicy gorzystey nad Rzeką Persą; ma Kościoły, Katolicki, Ewangelicki, y Bożnicę Żydowską. Są też w Sereiach, y około nich Luteranie.

b) 3 Folwarki, y 22 Wsi,

2. Ruś Litewska złożona iest

1) z Polesia, ktore się też Wojewodztwo Brzeskie, Wojewodztwo Brzescianskie nazywa, a na Seym 4 Posłow obiera. Bagna w tym Wojewodztwie tak są wielkie, że samego Morza maią pozor, iako Adlerfeld pisze. Do niego należy:

(1) Brześć, mierne, y mocne Miasto, z Zamkiem na Skale położonym, nad Bugiem, miedzy błotami. Za Miastem iest Pałac Krolewski y Ogrod. Ma swego Wojewodę, *K*asztelana y Starostę: Seymiki się też odprawuią. Tuteysza Sławna Bożnica Żydowska, od Narodu tego, ze wszystkich Kraiow y Państw Europeyskich, tak dla Nauk, iako też dla Promocyi, freqwentowana bywa. Iest tam y Biskup Grecki.

(2) Immediate od Miasta dependuiący Dystrykt, w ktorym

a. Biała, Miasteczko Xiążąt Radziwiłow, y Gymnasium.

b. Wysokie, *K*amieniec, Szereszow, Hrabi Flemingowi należące Miasto, ktore

1755 niemal całe zgorzało; Janow, Miedzyrzecze, Rososze, Dukodow, Sławatycze, Kodeń, Ratno, Kobryń, gdzie iest Opactwo Greckie, z Kościołem Rzymskim złączone, Zakonu S. Bazylego; Bereża (z Klasztorem Kartuzyanskim) Chomsk, Motol, y Zuchowicze.

c. Ibras, mała Forteca, ktora Jeziorem y błotami prawie zewsząd iest otoczona, y ieden tylko ma przystęp.

d. Horodysk, Opactwo Benedyktynow.

(3) Powiat Pinski, gdzie

a. Pińsk, dość wielkie handlowne Miasto nad Piną należące do Dobr Stołowych Krolewskich. Leży miedzy wielkimi błotami; Zydzi maią tu swoią Bożnicę a Grecy, ktorych iest naywięcey, swoiego, z Kościołem Rzymskim złączonego, Biskupa. W tuteyszym Collegium Jezuickim znayduie się Apteka, ktora w tych Kraiach iest coś niezwyczaynego. Iuchty Pińskie, bywaią miane za naylepsze w całym Krolestwie. Ma swego Starostę. Seymiki się też tam odprawuią.

b. Wychoniec, Pohost, Lahiszyn, Kozangrodek, Wielicze, Turow, Dawidow, Wysock, Dubrowica, Rokitno, Olewsko y Zabłowicze: Leszczyn, Greckie, z

Kościo-

Kościołem Rzymſkim złączone, Opactwo Zakonu S. Bazylego.

2) z Czarney Ruſi; do ktorey należy:

(1) Wojewodztwo Nowogrodzkie, ktore 6. Posłow obiera. W nim ieſt:

a. Nowogrodek, Mierne Miaſto na Pagorku, w ktorym ſą rożne Katolickie y Greckie Klaſztory, przytym Collegium XX. Jezuitow. Ma ſwego Wojewodę, Kaſztelana Więkſzego, Staroſtę Seymiki y Sądy Ziemſkie. Odprawuie ſię także tu, y w Minſku alternatą Trybunał przez 20 Niedziel, ktory zaraz po Wileńſkim zaczyna ſię. Zburzone ieſt 1340 y 1390.

b. Proſto od Miaſta dependuiący Dyſtrykt, w ktorym

a) Nieśwież, Rezydencya Xiążąt Radziwiłow, y Miaſto Stołeczne Xięſtwa y Maioratu, nad Rzeką Uſzą; gdzie ieſt Collegium Jezuickie y Opactwo Benedyktynow. Szwedzi 1706 tę piękną Fortecę zburzyli.

b) Mir, Zamek, na ktorym piſzą ſię Radziwiłowie.

c) Naliboki, Stoupce, Swierzno, gdzie Grecy maią Studium Theologiæ Dogmaticæ & Moralis, y Seminarium; Turzecz, Lubez, Koralicze, Sielub, Cyryn, Iſkołdz, Kleck, Darew, Myſz, (z Hrabſtwem) Połonka, Połonka, w ktorey Zydzi tylko prawie mieſzkaią; Lipſk, ſą Miaſteczka.

d) Luchowicze, obronne Miasto z Hrabstwem, pod ktorym 1660 Kozacy y Moskale byli zbici, a 1706 od Szwedow dobyte y zburzone było.

e. Stołowicze, *Komendorstwo* Johannitow, ktore Xiążęta Radziwiłowie rozdaią.

c. Powiat Wołkowyski, gdzie

Wołkowysk, Miasteczko, w ktorym Seymiki odprawuią się, Mścibow, Porożow y Nowydwor.

d. Powiat Słonimski, w ktorym

a) Słonim, Miasto nad Szczarą gdzie Seymiki odprawuią się. Iest też tam Dom Rezydencyi XX. Jezuitow.

b) Bytyń, Zyrowice, Łyskow, Kossow, Zelwa y Mosty, Miasteczka. Rożana iest Rezydencya Sapiehow, z Sławnym Obrazem Cudownym.

e. Xięstwo Słuckie, należące do Xiążąt Radziwiłow; w ktorym iest:

a) Słuck, wielkie drewniane Miasto, z 3 Zamkami, nad Słuczą.

b) Romanowo, Hrozow, Kopyl (z Xięstwem) Cimkowicze, Kiewicze, Siemieżow, Luban, Wielczyny, y Petrykowo.

Obserw. Powiaty Mozyrski y Rzeczycki, należą wprawdzie do Czarney Rusi, ale pod Minskim są Wojewodztwem.

3) z

3) z Białey Ruſi, dokąd naſtępuiące należą Województwa:

(1) Województwo Mińſkie, które 6 obiera Posłow. W nim ſą:

a. Mińſk, Miaſto nad Swisłoczą z 2 Zamkami, y Greckim, z Kościołem Rzymſkim złączonym, Opactwem Zakonu S. Bazylego. Zydow ieſt wiele. Ma ſwego Woiewodę Kaſztelana, Staroſtę Seymiki, y co lat 2, Trybunał. Vid Wilno y Nowogrodek. XX. Jezuici maią Collegium. 1656 od Moſkalow było dobyte.

b. Proſto od Miaſta dependuiący Dyſtrykt, w ktorym ſą:

Horodek, Berezyna, Dokſzyce, Radziwiłow, Boryſow, Zabin, Horodyſzcze, z Opactwem Benedyktynſkim; Koydanow, Hrebnia, Szack, Dukora, Oczyce, Bohuſzowicze, Brodziec, Lubaſſyn, Swisłocz, Słoboda Krolewſka.

c. Powiat Rzeczycki, w ktorym

Bobruyſk, Hłuſko Dabrowickie, Horwal, Rzeczyca, y Chelmicz, Miaſteczka.

d. Powiat Mozyrſki, gdzie

Mozyr, Stołeczne Miaſto nad Rzeką Przypeć; Ma ſwego Staroſtę y Seymiki; tudzieſz małe Mieyſca, Kimborowka, Babica, Słoboda, Kuźmiloch.

e. Ziemia Rohaczowſka; Tu ſą

a) Rohaczow, Miaſto nad Dnieprem,

maiące swego Starostę y Seymiki, tak Ziemi swoiey, iako też Powiatu Rzeczyckiego.

b) Jurzec, Pobołowo, Czeczersk, Hanuta y Hieronimow.

(2) Woiewodztwo Mścisławskie, ktore 2 Posłow obiera, y zawiera w sobie:

a. Mścisław, dobrze opatrzone pograniczne Miasto, ktore Xiąże Smoleński 1386 bez skutku w oblężeniu trzymał. Ma swego Woiewodę, Większego Kasztelana, Starostę, y Seymiki.

b. Mohilow, dość dobre Kupieckie Miasto nad Dnieprem, z ktorym Moskale znaczny prowadzą handel Władysław, Syn Zygmunta III. 1616 zgromadził tu Woyska Polskie, z ktorymi do Moskwy wkroczył. 1654 od Moskalow dobyte było, y chociaż ie Polacy 1660 oblegli, iednakowoż znowu ustąpić musieli: Obywatele zaś 1662 Moskalom odebrali; Osadę częścią przez zdradę uprzątnąwszy, częścią też w niewolą zabrawszy.

c. Miedzy Czausami y Szyszowem, 1514 Moskale na głowę byli zbici.

d. Horki, Dryszyn, Chwaszczowka, Wrakałahow Nowy y Stary nad Dnieprem; Bychow Nowy y Stary, Propoysk, y Radziwiłowo są Małe Miasteczka. S. Onufrii, Greckie z Kościołem Rzymskim złączone, Opactwo Zakonu S. Bazylego.

(3)

(3) Wojewodztwo Witepſkie, ktore ſamo ſobie obiera Wojewodę, y 4 Posłow na Seym. Do niego należy.

a. Witepſk, obronne Kupieckie Miaſto nad Dzwiną z 2 mocnymi Zamkami, w ktorym ieſt Collegium Jezuickie, Collegium Nobilium, y Collegium XX. Piarow. Ma ſwego Wojewodę, y Staroſtę, ktory od Woiewody dependuie; Seymiki też tam odprawuią ſię. 1654 od Moſkalow było dobyte.

b. Proſto do Miaſta należący Dyſtrykt, w ktorym

a) Newel, mocne Miaſto, ktore 1653 od Moſkalow było dobyte; 1678 do Polakow znowu ſię doſtało.

b) Uświatecz, Miaſto obronne, w posrzod pewnego Jeziora, ktore 1580 Polacy dobyli.

c) Wieliſz, małe umocnione Miaſto, nad Dzwiną, 1580 od Polakow dobyte. 1678 Moſkale, ktorzy ie dawniey byli wzieli, znowu Polakom przywrocili.

d) Ozieryſzcze, Gorzysław, Suraz, Markowo y Oſtrowo, Miaſteczka.

c. Powiat Orſzański, gdzie ſą:

a) Orſza, Miaſto z Zamkiem nad Dnieprem. Ma ſwego Staroſtę Gymnaſium Jezuickie, y Seymiki.

b) Du-

b) Dubrowna y Kopyś Miasteczka, nad Dnieprem: Ostatnie ma Tytuł Xięstwa.

c) Szkłow, obronne Miasto z Hrabstwem, nad Dnieprem, pod ktorym, Wielki Hetman Litewski Xiąże Radziwił, 1653 od Moskalow był zbity; ktorzy Miasto, choć z wielką szkodą, bez skutku iednak, w oblężeniu trzymali.

d) Hołowszyn, pod ktorym Szwedzi, 1708 Moskalow odpędzili.

e) Kadzyn, Białymsie, Kruhla, Miasteczka.

4) Wojewodztwo Smoleńskie, z większey części 1686 Moskwie było ustąpione, y teraz 2 tylko ma Powiaty, ktore od Smoleńska y Starodubowa, Imiona swoie biorą a każdy z nich swoie własne ma Starostwo, ktorzy oba w Wilnie rezyduią, gdzie też Seymiki tego Wojewodztwa odprawuią się dla obrania 4 Posłow na Seym. Starostwo Smoleńskie dependuie od Wojewody, oprocz ktorego, y Biskupa, ma ieszcze ta Prowincya Kasztelana Większego. Krol Polski, w Listach do Dworu Roszyiskiego, w Tytule swoim nie kładnie Smoleńska.

(5) Wojewodztwo Połockie, ktorego Woiewodę, Szlachta sama obiera. W nim są:

a) Połock, obronne Miasto nad Dzwiną, z 2 mocnymi Zamkami; ktore znaczny handel

handel prowadzi. Ma swego Woiewodę, Kasztelana Większego, Starostę, Seymiki, na ktorych 2 Posłow obiera, y Sądy Ziemskie, Przytym Collegium XX. Jezuitow, y Greckie Studium Philosophicum. 1563 od Moskalow było wzięte, ale ie Polacy 1579 znowu odebrali.

b) Krasne y Kosiany, Miasteczka.

c) Ula, Forteca nad Dzwiną, pod ktorą Moskale 1564, w Batalii zwyciężeni byli.

d) Wiazyszcze y Boczeykowo, Miasteczka.

e) Czaszniki, Miasteczko, gdzie 1567 Moskale byli zbici.

f) Lepel, Lukomla, Krasnystaw, Czereia, Pyszne, Woron, Susza, Kamien, Kublicze, Sieliszcze, Uszawcza, Turowla, Bobynicze, Pliszan, Machirowo, Dziesna, Dryssa, Sokol, y Nieszczerda, Miasteczka, o ktorych Dzieie wzmiankę czynią.

g) Hleboborsk, Greckie, z Kościołem Rzymskim złączone, Opactwo Zakonu S. Bazylego.

3. Wojewodztwo Inflantskie, częścią iest Inflant, a pospolicie Polskimi Inflantami nazywa się. Kiedy Polska, Inflantow, w Oliwskim Pokoiu, Szwedom ustępowała, warowała sobie tę Część, ktora

iuż

iuz Roku 1655, w swoiey miała Mocy. Ma swego Biskupa, Wojewodę, y Kasztelana, a do Polskiey y Litwy spolnie należy. Na Seym posyła 6. Posłow, mianowicie: 2 Polakow, 2 Litwinow, y 2 Inflantczykow. Złożona iest z Powiatow, Dyneburg, Rozitten, Lucen, y Pluzin. Naycelnieysze Mieysca w nich są: Marienhauz, Lucen, Rozitten, Dyneburg, y Kreycburg. W Dyneburgu Seymiki y Sądy Ziemskie odprawuią się, od ktorych, tylko do Sądow Assessorskich, apellować można. Jezuici też tam maią Dom Rezydencyi. Kreycburg iest Zamek Szlachecki, z Słobodą y Kościołem Luterskim nad Dzwiną. Starostwo Rzeżyckie (Rozitten) należy do Familii Korfow w Kreycburgu.

4. Zmuydź, albo Xięstwo Zmuydzkie, ktore z dawnych czasow do Litwy należało, y pospołu znią od iednego, lub też od osobliwych Xiążąt, rządzone było oddane, we 4 zaś lata potym, znowu odebrane, a 1411 obiecano, że po Smierci Krola Władysława Jagieły, y W Xiążęcia Alexandra, znowu ie obeymą. Wiarę Chrześciańską przyieło 1431, y oprocz Biskupstwa, ieszcze inne niektore Duchowne Urzędy, postanowione były. W Kraiu tym iest wiele Lasow, iednakowoż dosyć ma Gruntow urodzaynych, y niewymow-

nie

nie wiele Miodu. Ma ſwego Biſkupa, Staroſtę, ktory ma Władzą Wojewody, y Kaſztelana, ktorzy do Senatu należą, y podług upodobania Seymiki nakazać mogą. Dzieli ſię na 25 Powiatow, ktorych Imiona ſą: Wilkiyſki Wielonſki, Eyragolſki, Iaswonſki, Tendziagolſki, Roſieńſki, Widuklewſki, Kroſki, Korſzewſki, Berzanſki, Mały Dyrwiawſki, Wieſzwianſki, Poiurſki, Twerſki, Wielki Dyrwiawſki, Szawdowſki, Telſzewſki, Użwentſki, Retowſki, Gondynſki, Bezynianſki, Sorawſti, Połongowſki y Plotelſki. Wſzyſtkie te ſą pod Staroſtwem Rosſinſkim. Tam też Seymiki odprawuią ſię dla obrania 2 Poſłow na Seym. Wnim ſą uwagi godne:

1) Wornie albo Miedniki, Miaſto z Rezydencyą Biſkupią.

2) Roſienie, Miaſteczko nad Dubiſtą, gdzie Seymiki y Sądy Ziemſkie odprawuią ſię. Ieſt też tam Collegium XX Piarow.

3) Kieydany, Miaſto Xiążąt Radziwiłow, w ktorym ieſt Klaſztor y Kościoł Karmelicki, Luterſki y Ewangelicki.

4) Taurogi, Państwo, ktore ma piękne Stada Koni, y Bydła rogatego, Połowy Ryb, y wiele Zwierzyny. Doſtało ſię do Domu Brandeburgſkiego, przez Ludowikę Karolinę Xiężniczkę Radziwiłowną, ktora była za Ludwikiem Margrabią Brandeburſkim. Taurogi ieſt Miaſto Stołeczne.

IV.

IV. Xięſtwa Kurlandzkie y Semigalskie.

§. 1.

Państwa te, wraz z Inflantami y Eſtlandią na rozmaitych dawnieyſzych Mappach, chociaż barzo niedoſtatecznie y z wielkimi omyłkami, ſą wyrażone. Oſobliwą y barzo dobrą, chociaż niedoſkonałą onych Mappę zrobił M. Adolf Groot, Xiądz niegdyś w Windawie, a Syn Jego Adolf Groot dokonczył: Wydana zaś ieſt 1747 w Norymbergu, u Sukceſſorow Homanowych, pod Imieniem Barnikela Naywyżſzego Budowniczego Kurlandſkiego, na 2 Arkuſzach.

§. 2. Słowo Kurland, w *Języku* Letawſkim Kur-Semme, ma wyznaczać to, co Juhr-Semme, a po Niemiecku See Land, to ieſt, Kray, ktory ſię w Morze, albo nad Morzem rozciąga. Ku Zachodowi graniczy z Morzem Baltyckim, ku Poł-Nocy, z Inflandſką Odnogą mórſką, y Inflantami, ku Wſchodowi, z Litwą własną a ku Południowi, ze Zmuydzią. Długość iego wynoſi na 50, a Szerokość, w niektorych mieyſcach, na 20 Mil, w inſzych zaś, ledwie ma poł tey ſzerokości, ba ku Wſchodowi, wcale ieſt konczaty.

§. 3.

§. 3. Kray ten, z większey części, oprocz w Goldynskim, Windawskim, Alszwangskim &c. ma mocne, tłuste, y gliniaste Grunta; wiele Lasow y Błot; Dla tego też Drogi Kurlandskie tak są zawołane. W Jesieni, y na Wiosnę niskie Łąki są pod wodą, lecz to im miasto nawozu służy. Dawnieysi dobrzy Gospodarze starali się, Mieysca błotniste wysuszyć, a Stawy z nich poczynić; ktore przez lat 3 Jarzyną zasiewane, a przez drugie lat 3, znowu są pod wodą y Rybami napełnione bywaią. Z tym wszystkim w Kurlandyi są dobre Role, wyborne Łąki, piękny Len, Dostatek Ryb Morskich, w Lesiech Niedzwiedzie, Wilki, Ostrowidzie, Lisy, Kuny y Łosie, Zaiące y dzikie Swinie, a osobliwie wielorakie Ptastwo, nad morzem Baltyckim wiele Bursztynu; Oprocz tego, ieszcze Gory miedziane, Zelazne, Kamienne y Gipsowe; Jako też Wody zdrowe. Naycelnieysze Rzeki, oprocz, pod Inflantami opisaney, Dzwiny, ktora Kurlandyą od Inflant dzieli, są: Windawa, po Letawsku Wenta, ktora na Zmuydzi się zaczyna, a pod Miastem Windawą, do Morza Baltyckiego wpada; Sta, po Letawsku Leela-Uppe, to iest, Wielki Strumień, ktory te Imie pod Bauskiem bierze, gdzie Mus y Memel, po Litewsku Musz y Niemen,

łączą się. Oba poczynaią się na Zmuydzi, y wszystkie Dwory w Litwie, ktore nad Muszem leżą, nazywaią się Pomusz, te zaś, ktore są nad Niemnem, Poniemen. Małe Rzeki są: Abau, Berże, Bartau, Anger, Ekau, Suszey, y. t. d.

§. 4. Obywatele częścią są Niemcy, częścią Letowie; Tamci, tak sobie tych podbili, że ich uczynili Poddanymi swoimi. Dla tego też tu są 2 Języki, mianowicie Niemiecki y Letowski, y w tych obudwu Językach Nabożeństwa we wszystkich się Kościołach odprawuią, zwłaszcza, pierwey po Letowsku, a potym po Niemiecku. W Mitawie y Libawie iest kilka Letowskich Kościołow. Mieszkania Lettow w Semigalii, są Izby wcale od Dymu okurzone, a ponieważ z drzewa tylko mchem prześcielanego są budowane, y słomą kryte, barzo łatwo spalić się mogą. W samey Kurlandyi porządniey mieszkaią. Barzo mało iest Lettow, ktorzy umieią czytać; czego przyczyną iest niedostatek Szkoł. Kurlandia 1522 przyieła Wiarę Ewangelicką, potym złączyła się 1532 przez osobne Przymierze z Obywatelami Ryg-skimi; a tak, po Poddaniu się Koronie Polskiey, żadnego w Kraiu tym, nieznaleziono Katolika. Lecz rozne Zamieszania, ktore się wszczeły miedzy Xiążętami y Sta-

nem

nem Szlacheckim, y ktore rozmaite Wyroki y Komissye Polskie za sobą w Kray pociągneły, drogę Religii Katolickiey do Kurlandyi otworzyły, y Kościoły Jey ziednały, tak dalece, że ona teraz wraz z Ewangelicką Auszpurskiego Wyznania, panuie, y iednakowe ma Prawa, ktore 1717 y 27 barzo są powiększone. A iako y niektorzy Szlachta Wiarę Katolicką przyiąwszy, do Kościołow swoich wprowadzili; Więc, przez to znaczne pomnożenie wzieła. W roku zaś 1758 *Kurlandyi* dany był Xiąże Rzymski Katolicki. Przez Spowinnowacenie się Xiążąt, z Xiężniczkami Wiary Ewangelickiey, y ta wprowadzona byłą; Iednakże Członki Oney, przez Prawa, od wszystkich Urzędow Publicznych, są wyłączone. Za Panowania Xiążęcia Karola, Zydzi z Kraiu byli wypędzeni.

§ 5. Rycerstwo Xięstw Kurlandyi y Semigalii ma wielkie Prerogatywy, a z wielką bacznośćią rożnicę czyni miedzy starą y nową Szlachtą. Ale ponieważ tylko 1620, 31 y 34, Lustracya Szlachty była, a tak przyszło ieszcze barzo wiele nowych Familii, ktore, w Regestrach pomienioney Lustracyi, nie są położone; Iednakowoż, podług dawnego, często powtorzonego, y potwierdzonego Prawa,

ſtare tylko Familie, do Godności Publicznych maią bydź przypuſzczane. Szlachta wiele dokłada pilności w Sztuce Woienney. Szlachcic *Kurlandzki* ma Prawo Indygenatu w Polſzcze, tak iako Polſki w Kurlandyi, oba zaś w tedy tylko mogą, z nim złączonych zażyć Prerogatyw, kiedy tam ſwoie maią Poſſeſſye: *Kurlandczyk* iednak, niemoże teraz żadney w Polſzcze doſtąpić Godności, kiedy niezoſtanie Katolikiem; a z przeciwka, Polak Katolik, y naypierwſze w Kurlandyi może mieć Doſtojeńſtwa, oprocz Godności Kanclerſkiey. Do Seymow Polſkich, Szlachta Kurlandzka wcale nienależy. Szlachcic, mocą Praw Krajowych, Panem ieſt Gor iakich kolwiek, w Dobrach iego wynalezionych; Ten zaś, ktory mieſzka nad Brzegiem Morſkim, ma Prawo Pobrzeżne. Według Ordynacyi 1588 Domy Szlacheckie, tak w Mieſciech, iako też na Wſiach, ſą uprzywileiowanym Mieyſcem Ucieczki, zkąd gwałtem brać niemożna tych ktorzy ſię tam uciekli. Ordynacya Roku 1454 zakazuie, Szlachcica, dla Zbrodni iakiey do więżienia ſadzać, lub Dobra Jego konfiſzkować, wprzody niż przed Sąd zapozwany, y prawnie przekonany będzie. Inſze ieſzcze Ordynacye, 1569, 76, 87, 88 y 1650, uwalniaią ich Poddanych, y Czeladź, od

Po-

Podatkow y Ceł, za wszystko to, co do nich należy; a na Dobrach ich, Zołnierzom Gospodą stawać nie wolno. Podług Formuły Decyzyi Ziazdu Szlacheckiego 1634, y Ordynacyi 1676, żaden z nowey Szlachty, aż do trzeciego Pokolenia, dostąpić niemoże iakieykolwiek Godności, albo Urzędu; Za Posła także niemoże bydź obrany; Chyba, żeby się barzo u Rzeczypospolitey zasłużył, lub od dawnieszych Familii był przyięty. Miedzy innymi Przywileiami, nad Poddanymi swoimi wolnowładne maią Panowanie, z Prawem Zycia y Smierci; Iednakże przy Exekucyi *Kary* Gardłowey, muszą kazać odprawić Sąd należyty, ktory w Ordynacyach *Krajowych*, pod karą 100 Złotych iest rozkazany; Kary zaś na ciele, iedynie są w Mocy Szlachcica, ktory Chłopa swoiego, tyle razy może kazać ćwiczyć Rozgami, ile to za rzecz potrzebną osądzi. Własne ćwiczenie u Pręgierza, przez Ręce Katowskie, rownie iako wygnanie, wcale tu nie iest we zwyczaiu, ponieważ przez to Dziedzic straciłby Chłopa iednego, ktorego on przecie wszelkimi sposobami zatrzymać usiłuie. Szlachta wszyscy są sobie rowni. W Parafiach, wraz z Xiążęciem, maią Prawo Kolacyi, albo podawania Urzędow Duchownych; Oprocz tych, Xiąże ma

osobliwe Parafie, ktorych on tylko ieſt Patronem; iako też y Szlachta, w ktorych Kośćiołach Superintendent, z niektorymi Sąſiedzkimi Xiędzami, nowych Xięży, na rozkaz Szlachty, ordynuie y wprowadza: Polować mogą, gdzie ſię Im podoba; Ale za Panowania Xiążęcia *Karola*, dawnieyſze Nadworne Polowania około Mitawy ſą przywrocone, a Szlachcie zabroniono tam, y na Granicy Xiążęcey polować. Podczas woyny, lub kiedy Obowiązki z Rzeczą poſpolitą Polſką tego wymagaią, odprawuią ſwoią przez Ugody poſtanowioną, Służbę *Konną*; a Xiąże ſwoie Vaſallagium, albo Służbę Lenną oſobno: Kiedy zaś wſzyſcy na Koń ſiadać muſzą, Xiąże w Oſobie własney powinien ie prowadzić. Sami ſobie obieraią Pułkownikow, y innych Officerow, ktorzy wſzyſcy ſą pod Komendą Xiążęcia. Nie ſą obowiązani iść za Granicę Panſtwa ſwoiego, ieżeli Xiąże dobrowolnie, ku Dobru Rzeczy Poſpolitey y *Krola*, tego uczynić niechce. Xiążęcia ſwoiego oni barzo ſzanuią; Iednakowoż, kiedy dobre porozumienie ſię miedzy Szlachtą, a Xiążęciem ma bydź utrzymane; tedy ten, z wielkim ſtaraniem, wſzelkiego podeyrzenia, unikać muſi, Naruſzenia Ich Praw, nad ktorymi oni barzo czuią.

§. 6.

§. 6. Kurlandya przedtym należała do Inflant, y iednakowych z nimi odmian, aż do Wieku 13 doznała. Oboie zawoiowane byli od Krzyżakow, ktorzy też tam aż do 1561 panowali. Lecz, kiedy około tego Czasu Moskale w Kray wkroczyli, a Krzyżacy żadney dla siebie niewidzieli pomocy: Gotard, Ketler, ostatni Mistrz, Inflant ustąpił Krolowi Polskiemu, iako Wielkiemu Xiążeciu Litewskiemu; a sam od niego wziął dziedzicznie, Prawem Lennym Kurlandyą y Semigallią, iako Xięstwo Swieckie. Takim sposobem, Xięstwo Kurlandzkie poczeło się 1561, a nowy, pod obronę z Litwą złączonego, Krolestwa, wzięty Xiąże, zupełnie wprowadził Wiarę Ewangelicką. Pod 6. Xiążęciem Frydérykiem Wilhelmem, Kray ten, na początku 18 Wieku, od Szwedow y Moskalow barzo był nagabany; Lecz, iak się on, 1710 z Anną Moskiewską Cesarzowną ożenił; ta, po iego, 1711 zaszłey Smierci, w Possessyi Xięstwa, pod opieką swego Wuia, Cara Piotra I, została, chociaż ieszcze żył Ferdynand, Brat Oyca Xiążęcia Niebosszczyka; ktory, nie dla Odmiany Wiary, iako niektorzy fałszywie rozumieią, ale dla tego z Szlachtą wielkie miał kłotnie, że naywięcey za Granicą się bawił, y w nieprzytomności chciał rządzić; przytym,

 że

że Zastawnikow, gwałtem z Dobr Xiążęcych wypędził. Dla tego, 1717 osobliwa Komissya, z Polskiey do Kurlandyi, musiała bydź wyprawiona. Zamyslano wprawdzie, Annę Wdowę Xiążęcia, wydać za Jana Adolfa Xiążęcia Weisenfelskiego; Ale to do skutku nieprzyszło, rownie iak Zamąż poyście Oney za Margrabię Brandeburg-Szwedzkiego. Dla tego, Stany Polskie miedzy sobą naradzali się, iakby Kray ten, po Smierci Xiążęcia Ferdynanda, do Krolestwa przyłączyć, y na Wojewodztwa podzielić mogli, Stany Kurlandzkie zaś, o Wiarę swoią y inne Przywileie obawiaiąc się, a na Zakaz Krolewski nieuważaiąc, ku Końcowi Miesiąca Czerwca 1726, w Mitawie Seymik Extraordynaryiny złożyli, y na nim, Morica Hrabię Saskiego, Syna Przyrodzonego Polskiego Krola, ze wszystkim Jego Potomstwem Płci Męskiey, za Sukcessora Ferdynanda, po Smierci Onego, naznaczyli. Ktoremu Obraniu, nie tylko Xiąże Ferdynand sprzeciwił się, ale też Polska 1727 na Seymie Grodzieńskim, zą nieważne ie ogłosiła, y Złączenie Kraiu tego z Krolestwem, po Smierci Ferdynanda, nowym Prawem stwierdziła. Patryotycznie myslący Kurlandczycy, mocno się uskarzali nad tym, że Rzeczpospolita Polska odważyła się narussyć

ruſſyć Ich wolność, y dowodzili, że Stany Kurlandzkie, od Przodkow ſwoich wziętego Prawa Obierania Xiążęcia, żadnym ſpoſobem aż do tych czas nieutracili. Odwoływali ſię przytym, na Ugody Poddania ſię, w ktorych poſtanowiono, ażeby Kurlandya wiecznymi Czaſy, poſrzedniczą (mediatam) Zwierzchność Niemiecką, a tak tedy y Prawo, czaſu potrzeby, obierania Xiążęcia, zatrzymała. Ale, ia w Relacyi moiey daley poſtępuię. Kiedy po Smierci Piotra II. Anna Iwanowna w Roku 1730, na Tron Rosſyiſki wſtąpiła, Xiąże Ferdynand 75 lat maiący, ożenił ſię z Johanną Magdaleną, Xiężnicką Saſko-Weiſenfelſką y 1731 przez Poſła ſwoiego Fryderyka Bülowa, w Warſzawie zwyczayne od Krola Prawo Leńſtwa otrzymał. Ale, ponieważ On Krajowi niedowierzał, y rozumiał, że pełen ieſt Malkontentow y Nieprzyiacioł, w rzeczy ſamey do Posſeſſyi onego nieprzyſzedł. Tymczaſem, Ceſarzowa Anna, po Smierci Krola Polſkiego Auguſta II., Woyſku ſwoiemu do Kurlandyi wkroczyć kazała, maiąc ią za Mieyſce barzo ſpoſobne do Woyny, y Założenia części nieiakiey Magazynow. Taż ſama, w roku 1732, Dworowi Polſkiemu oznaymić kazała, że nigdy, na złączenie Kurlandyi z Kroleſtwem, nie-

 pozwoli,

pozwoli, ale, iako Lénſtwo Rzeczypoſpolitey, pod własnymi Xiążętami będące, przy Prawach Iey utrzymywać będzie. Tym tedy Rzeczpoſpolita Polſka nakoniec kontentować ſię muſiała, y 1736 na Seymie Pacifikacyi w Warſzawie uſtanowiła, ażeby po wygaſłey, z Xiążęciem Ferdynandem, Ketlera Familii, Xięſtwo Kurlandzkie, przez wolną Elekcyą Stanow, ſwoie własne miało Xiążęta. Gdy tedy w naſtępuiącym Roku po Smierci Ferdynanda, na Rekomendacyą Imperatorowey Rosſyiſkiey, Naywyżſzy Jey Podkomorzy, Rzeſzy Niemieckiey Hrabia, Ernest Jan Biron, Szlachcic Kurlandſki, Xiążęciem był obrany; Elekcya ta, 1737 przez Senatus Conſilium, w Frauenſtadzie była ſtwierdzona, a nowy Xiąże, przez Posłow ſwoich Pełnomocnych, 1739 w rzeczy ſamey Prawo Lénſtwa otrzymał. Lecz, Szczęście Jego niedługo trwało; Ponieważ Anna Ceſarzowa Rosſyiſka, 1740 kazała go z całą Familią do więzienią wſadzić, a 1741 na wygnanie posłała. Stany Kurlandſkie obrali wprawdzie 1741 Xiążęcia Brunſwicko-Wolfenbüttelſkiego, Ludwika Erneſta, Brata Męża Imperatorowey Rosſyiſkiey, za nowego Xiążęcia; Ale ta Elekcya nigdy do ſkutku nieprzyſzła, y bez Gwałtu przyiść niemogła. Senatus Conſilium

1758 Xięſtwo te za wakuiące ogłoſiło, a Karol Krolewic Polſki Xiążęciem był obrany, ktoremu Imperatorowa Elżbieta dogadzaiąc, wſzyſtkich ſwoich Pretenſyi na te Xięſtwo zrzekłą ſię Na początku 1759 otrzymał Prawo Lenności: ale Stany Kurlandſkie niechcieli pierwey hołdować, aż poki nowy Xiąże pewnych Rewerſałow, ktore ſię Beſpieczeńſtwa Wiary Ewangelickiey dotykali, od ſiebie niedał; Co gdy ſię ſtało, w tymże ieſzcze Roku, Przyſięgę wierności wykonali, 1762 Rzeczy uwagi godne z ſtrony Kurlandyi przytrafiły ſię: Albowiem, nayprzod Piotr III. Ceſarz Moſkiewſki, Xiążęcia Erneſta Jana z całą Jego Familią, z Jaroſławia, gdzie ſię on przez wiele lat bawił, znowu przywołał, y zupełną mu dał wolność: Potym zaś te miał Przedſiewzięcie, ażeby po Zrzeczeniu ſię Kurlandyi Xiążęcia Erneſta Jana, mogł dopomodz Wujowi ſwemu, Jerzemu Ludwikowi Xiążęciu Holſztyn. Gottorpſkiemu, do Godności Xięſtwa Kurlandyi y Semigalii. Ale, ponieważ Detronizacya y Smierć Jego, przeſzkodziła mu te Przedſiewzięcie do ſkutku przyprowadzić, więc Ceſarzowa Katerzyna II, Xiążęciu Erneſtowi Janowi, nie tylko wſzyſtkie, przed tym do niego w Kurlandyi należące Dobra, ktore aż do tego czaſu w Dyſpozycyi Mo-

Moſkiewſkiey byli, oddała, ale go też, z całą Jego Familią, do Kurlandyi puſciła, upewniaiąc Ich o Łaſce ſwoiey y Protekcyi. Tym czaſem Xiąże Erneſt Jan, z Petersburga pod dniem 20 Lipca napiſał do Stanow Kurlandzkich Reſkrypt, w ktorym ſię ſprzeciwiał Seymikowi, od Xiążęcia Karola na dzien 5 Sierpnia naznaczonemu, y ogłoſił, że, iako on do żadnego wyſtępku przeciwko Rzeczy poſpolitey y Krolowi Polſkiemu nie poczuwa ſię, nigdy też niezechce, nabytych Praw ſwoich na Xięſtwa Kurlandyi y Semigalii, uſtąpić. A tak przeſzły Seymik bez żadnego był ſkutku, Xiąże zaś Erneſt Jan, dnia 23 Sierpnia St. St. z Petersburga wyiechał, chcąc Kurlandyą, znowu w ſwoią obiąć Poſſesſyą: Jako też w rzeczy ſamey teraz nad nią ſzczęſliwie panuie.

§. 7. Tytuł Xiążęcy ieſt: z Łaſki Bożey My - - - Xiąże Kurlandyi, Inflant, y Semigalii. Herb Kurlandzki ma 4 Pola: W pierwſzym y czwartym, ieſt Lew Czerwony z Koroną złotą, w białym Polu, dla Kurlandyi; a dla Semigalii, w drugim y 4tym Polu, Połowa Łoſia koronowanego, z przyrodzonymi brunatnymi Farbami, w błękitnym Polu. We Srzodku Tarczy, leży mała w dłuż na 2 Pola podzie-

dzielona Tarcza posrzednia, ktora za Panuiącą idzie Familią. Około Herbu zawieszony iest Płaszcz Xiążecy Purpurowy z Sobolami, ktory trzymaią dwa Lwy koronowane; Cały zaś Herb przykryty iest Kapeluszem Xiążecym.

§. 8. Dochody Xiążęce maią bydź barzo znaczne, a Ekonomie Jego, więcey iak trzecią Część całego Kraiu wynoszą. Ponieważ zaś oprocz tego, Państwo, do Kupiectwa barzo wygodnie, nad morzem leży: Więc Xiąże Kurlandzki może się mocno zbogacić, byleby był oszczędny. O dostatkach Xięstwa tego, łatwo ztąd można sądzić, że Xiąże Jakob 44 Woiennych, a około 75 Kupieckich Okrętow trzymał; Przytym w inszych Częściach Swiata, kosztowne miewał Zamysły, a osobliwie chcąc w Ameryce nową założyć Osadę. Pod czas Woyny, kiedy Woyska Cudzoziemskie Państwo te Podatkami obciążali, Dom Xiążecy brał zawsze trzecią część onych na siebie; lecz Rycerstwo tym niekontentuiąc się Inqwizycyi żądało, na ktorą Xiążęta nigdy niezezwolili.

§. 9. Podług Formy Rządu Xięstw Kurlandyi y Semigallii, ktora 1617 przez Komissyą Polską postanowiona była, iest tam

tam 4 Naywyżſzych Konſyliarzow, y 2 Iuryſtow albo Doktorow, ktorzy ſię nazywaią Konſyliarzami Xiążęcymi Naywyzſi Konſyliarze, w nieprzytomnośći, Mało-letnośći, Chorobie, lub też po Smierci Xiążęcia, wſzelką maią Jurysdykcyą; y Rozkazy, Dekreta, tudzieſz inne do Rządu należące Sprawy, w Imieniu Jego wydaią. Przytym ieſt ieſzcze 4 Naywyżſzych Staroſtow, 2 w Semigalii, to ieſt w Mitawie, y w Selburgu, a 2 w Kurlandyi, mianowicie w Goldyngen, y Tukum. Ci w Powiatach, Jurysdykcyi Ich poleconych, Sprawy pierwſzey Inſtancyi, Szlacheckie y Nieſzlacheckie, rozſądzaią. Oni na mieyſce zmarłych Konſyliarzow Naywyżſzych naſtępuią; Każdy z nich ma pod ſobą 2 Podſtarośćich, ktorzy od Xiążęcia, na Mieyſca zmarłych Staroſtow, obierani bywaią. Od Sądow Starośćinſkich, apellować można do Xiążęcych Sądow Nadwornych; ktore, Xiąże z Naywyżſzymi Konſyliarzami, corocznie dwa razy odprawuie. Ztamtąd, w Sprawach, więcey nad 600 Złotych wynoſzących, ieſt Apellacya do Krola Polſkiego. Sprawy Kryminalne Szlacheckie, ſądzą ſię w Sądach Nadwornych Xiążęcych, w przytomnośći 4 Staroſtow, od ktorych apellować można do Krola, oprocz w Sprawach,

umyſlne-

umyślnego Zaboystwa, Podpalania, Zgwałcenia, y publicznego Rozboiu, tyczących się. Kanclerz także sądzi Sprawy Duchowne, w Przytomności Superintendenta y 4 Proboszczow. Sprawy, miedzy Xiążęciem y Stanem Rycerskim, prosto przed Krola należą. Sądy w Miastach, do Magistratu, lub też do Starosty Powiatu, w ktorym iest oskarzony, podług Sprawy należą; Druga zaś, y trzecia Instancya, musi bydź zaniesiona przed Sądy Nadworne. Co lat 2, w Mitawie Seymik ma się odprawować, na ktory każda Parafia iednego Posła Pełnomocnego wysyła.

§. 10. Kurlandya, ogołem z trzech iest złożona częsci, ktore są: Kurlandya sama, Semigallia, y Powiat Piltyński. Pierwsze 2 części, dzielą się znowu na Starostwa, (Oberhauptmanschaften) te zaś, na pewne Dystrykty, ktore Parafiami nazywaią się. W Kraiu tym, są 2 większe a 3 mnieysze Miasta, 12 Miasteczek, około 700 Xiążęcych y Szlacheckich Dworow, oprocz Karczm, y małych Domow poiedynczych, y. t. d. Takich zas Wsiow tu niemasz, iakie się znayduią w Niemczech y innych Kraiach.

I. Kur-

I. Kurlandya własna. Do niey należy:

1. Starostwo Goldyngskie, ktore z 9 Parafii iest złożone. Te są:

1) Goldyngska Parafia, w ktorey uważać trzeba:

(1) Goldyngen, Małe Miasto nad Windawą, z Starodawnym Zamkiem. Przedtym znaczne było Kupieckie Miasto, ktore dobre miało pożywienie, ponieważ tu Xiążęta czasem rezydowali. Oprocz Luterskiego Kościoła, iest tu też Katolicki. Trzeci Mistrz Kawalerski, Dytrych de Gröningen, Miasto te zbudował. Iest tu Xiążęca Ekonomia.

(2) Mieysce Eden nazwane, gdzie są Gory Zelazne, y Huta miedziana.

2) Windawska, do ktorey należy:

(1) Windawa, Miasto, nad Rzeką tegoż Imienia, ktora tu do Morza Baltyckiego wpada, wielkości pomierney, z Portem. Niegdyś było tu Mieysce do budowania Okrętow, y Woiennych; Mistrzowie Kawalerscy także tu przez czas nieiaki rezydowali. Seymiki też y Ziazdy bywali.

(2) Rothof, Ekonomia Xiążęca.

3)

3) Alſzwangſka, w ktorey ieſt Alſzwangen, Zamek y Miaſteczko.

4) Haſenpotſka; gdzie ieſt Miaſteczko, y Klaſztor Stary Haſenpot, ktory, naprzeciwko Zamku tegoż Imienia w Powiecie Piltynſkim, leży.

5) Durbenſka; w ktorey

(1) Durben, Zamek, y podłe Miaſteczko z Kośćiołem.

(2) Libawa, Xiążęce Miaſto Kupieckie, nad Morzem Baltyckim, otwarte, pomierney Wielkośći, y iedynie tylko drewniane maiące Domy, o iednym piętrze. Miaſto te od Letow ieſt wybudowane, a Imie ſwoie ma mieć od Letowſkiego Słowa Leepaia, ktore znaczy mieyſce, gdzie Lipy ſtoią, iako też ich przedtym wiele tu było. Teraznieyſi Lettowie, ieſzcze ie Leepaia nazywaią. W 13 Wieku, byli iuż tu Niemieccy Obywatele; Ku Końcowi 15, y na początku 16 Wieku, Mieyſce te znacznie ſię poprawiło; A iak Niemcy ſię tam pomnożyli, prawdziwym zoſtało Miaſtem, ktore 1625 ſwoie Przywileie otrzymało. Ponieważ Stary Luterſki Kośćioł mocno ſię był zruynował,

1742 założono fundament do nowego, ktory ieſt wybudowany podług nowey Architektury, z Dachem Włoſkim, y Galerią około niego. Szkoła Mieyſka ma 3 Nauczycielow, y Miſtrza do Piſania y Rachunkow. Katolicy maią także Kościoł. Port tuteyſzy nie ieſt dość głęboki, żeby cięſzko ładowane Okręty do niego mogli wchodzić, ktore dla tego na Odnodze Morſkiey zoſtawać muſzą; Oprocz tego, dla Okrętow letkich barzo ieſt wygodny; Kiedy go Xiąże Erneſt Jan 1737 głębiey kazał wykopać, y przez Machinę wodną od błota zachować. Czaſem przychodzi tu więcey iak 150 Okrętow, ktore biorą Konopie, Siemie lniane &c. Miaſto ma Prawo Pobrzeżne.

Podle Miaſta ieſt pewne Jezioro, ktore Imie ſwoie od niego bierze.

6) Gramsdenſka; w ktorey ieſt Kościoł Szlachecki Gramsden.

7) Grobinſka; gdzie Grobin, podłe Miaſteczko, z Zamkiem. Mieyſce, Swięta Aa nazwane, ktore ma Kościoł y Prawo Pobrzeżne, leży nad Rzeczką tegoż Imienia, ktora Granicą ieſt miedzy Kurlandyą y Zmuydzią.

8) Szrundeńſka; w ktorey ieſt Szrunden, z Kośćiołem y Zamkiem zruynowanym.

9) Frauenburſka; w ktorey Frauenburg, z Kośćiołem, Zamkiem zruynowanym, y Ekonomią Xiążęcą.

Obſerw. Do tego Staroſtwa, należą ieſzcze 2 Proboſtwa, mianowicie Goldynſkie, z 12 Xiążęcymi, a 9 Szlacheckimi Kościołami; y Grobinſkie z 7 Xiążęcymi, a 9 Szlacheckimi Kośćiołami.

2. Staroſtwo Tukumſkie, do ktorego należą Parafie naſtępuiące:

1) Tukumſka; w ktorey Miaſteczko Tukum, y Zamek zruynowany.

2) Kandawſka; gdzie

(1) Kandaw, Miaſteczko nad Rzeką Abau, z Zamkiem zruynowanym, y Ekonomią Xiążęcą.

(2) Angern, z Kośćiołem y Gorami Zelaznymi.

3) Zabelnſka; w ktorey Zabeln, Mia-

ſteczko nad Abawą, gdzie widzieć można Rudera iednego Zamku.

4) Talzenſka; do ktorey należy, Ekonomia Xiążęca y Miaſteczko Talzen.

5) Aucyſka.

Obſer. Do tego Staroſtwa, należy Proboſtwo Kandawſkie, pod ktorym ieſt 9 Xiążęcych, a 14 Szlacheckich Kośćiołow.

II. SEMIGALLiA; Do niey należy:

1. Staroſtwo Mitawſkie, ktore z 9 Parafii ieſt złożone. Te ſą:

1) Mitawſka; W niey ieſt:

(1) Mitawa, Stołeczne y Rezydencyonalne Miaſto Xiążęce nad Rzeką Aa, dość ieſt obſzerne, ale w obrębie ſwoim, wiele proznych placow y Ogrodow, zawiera. Domoſtwa z większey częśći niebarzo ſą dobre, a Wały y Foſſy pozapadały: Obywatelow zaś znaczną ma liczbę. Oprocz 2 Luterſkich Kośćiołow, mianowicie, Niemieckiego Kośćioła Katedralnego, przy ktorym Nayſtarſzy Xiądz, Superintendentem ieſt Oboyga Xięſtw,

y Kościoła Letowskiego, iest ieszcze tu piękny, 1740 dokonczony, Kościoł Ewangelicki, y Katolicki. Szkoła Mieyska, ktora w całym Xięstwie iest naycelnieysza, nie iest teraz w dobrym stanie. Zwierzchność, Rząd Kraiu trzymaiąca, tam swoią ma Rezydencyą. Pod Miastem iest Zamek Xiążęcy, ktory Xiąże Ernest Jan zaczął budować, ale ktorego tylko iedna strona zewnątrz, zupełnie niemal iest gotowa, reszta zaś ledwie ze wszystkim pod Dachem stanela. W przyiemnym leży położeniu, na mieyscu Zamku starego, ma 2 Piątra, y według założenia, iednym z naypięknieyszych w Europie byłby Budynkiem, żeby Kontynuacya y Zakonczenie Onego, przez nieszczęście Autora, przerwane nie było. Od tego zaś czasu, stoiał pustkami y znowu mieyscami pozapadał. Pod iednym Skrzydłem Pałącu, w swiatłym Sklepie stoią Xiążęce Ciała, w Trunnach naywięcey Cynowych, a zewnątrz kosztownie ozdobionych; Miedzy nimi leży takoż Chłop ieden, w Trunnie Cynowey, ktory się Miasto Xiążęcia Ferdynanda, od niektorych sprzysiężonych Szlachty, dał zastrzelić, y tę za to odniosł nadgrodę.

(2) Annenburg, z Ekonomią y Zamkiem zruynowanym.

2) Ekawſka; gdzie Ekau, nad rzeką tegoż Imienia, z Kośćiołem.

3) Baldonſka; w ktorey Baldonen, z Kośćiołem.

4) Neugutſka; gdzie Neugut z Kośćiołem.

5) Seſſawſka; gdzie Seſſau, nad Rzeką tegoż Imienia, z Kośćiołem.

6) Bauſka; w ktorey

(1) Bauſke, Miaſto miedzy Rzekami Muſz, y Memel, z Zamkiem, niedaleko ztąd na Skale leżącym, a Bauſkenburg nazwanym, gdzie ſię te 2 Rzeki łączą a potym ſpolnie Imie Aa biorą. Naprzeciwko Zamku, z tamtey ſtrony Muſſy, ieſt Ekonomia Bauſke. Miaſto niegdyś aż do Zamku ſię ciągneło, ale przez częſte Pożary pomnieyſzało. Ma Kośćioł Niemiecki y Letowſki.

(2) Ruhendal, Ekonomia, z wielkim y koſztownie założonym Zamkiem, ktory Xiąże Erneſt Jan, przed otrzymaną Godnośćią

nośćią Xiążęcą kazał założyć, ale niedokonczył.

(3) Pod Groſs- y Klein-Barbern ſą Kwaśne Wody.

(4) Schönberg, niedaleko Barbern, Szlachecki Dwor Luterſki, z pięknym Katolickim Kośćiołem, y Domem Rezydencyi XX. Jezuitow.

7) Grenzhofſka; w ktorey Grenzhof, z Kośćiołem. Pod Gemewerthofem, nad rzeczką Swete, 1705 była Batalia miedzy Szwedami y Moſkalami, gdzie pierwſi wygrali.

8) Dobleńſka; w ktorey Doblen, Stary Zamek, z Ekonomią Xiążęcą y Kośćiołem.

9) Neuenburgſka; gdzie Neuenburg, Zamek y Kośćioł Szlachecki.

Obſer. Do tego Staroſtwa, należą 3 Proboſtwa, mianowicie Mitawſkie, z 8 Xiążęcymi, y iednym Szlacheckim; Bauſkie, z 11 Xiążęcymi, a 5 Szlacheckimi; y Doblenſkie z 9 Xiążęcymi, a 15 Szlacheckimi Kośćiołami.

2. Staroſtwo Selburgſkie, ze 4 Parafiami, ktore ſą:

1) Aſzeradenſka; w ktorey Aſzeraden, ſtary Zamek.

2) Selburgſka; gdzie

(1) Selburg, przedtym Miaſteczko y Zamek, ktory za dawnych Czaſow, Rezydencyą był Biſkupa Semigalſkiego, od Zamku Selburgſkim ſię nazywaiącego; Teraz zaś Ekonomia z małą Słobodą. Z pewnego monimentu Papieſkiego od 1245, widzieć można, że pod czas założenia Arcy-Biſkupſtwa w Rydze, cała Semigallia, oprocz 3ciey części, ktora do Krzyżakow należała, do niego była przyłączona, a Semigalſkie, albo Selburgſkie Biſkupſtwo znieſione.

(2) Friderichſtad, albo Neuſtädchen, Miaſteczko z Kościołem Luterſkim. Semigallia ztąd, aż ku naydalſzemu Końcowi, Wyżſzym Kraiem nazywa ſię.

(3) Jakobſtad, Miaſteczko, z Katolickim y Greckim, Kościołami. Tameczni Luteranie trzymaią ſię Kościoła Kreucburgſkiego, z tamtey Strony Dzwiny, w Pol-

Polſkich Inflandach. Mieſzka tam wiele Niedzwiednikow, ktorzy iako uprzywilejowani Prożniacy, z Niedzwiedziami ſwoimi daleko ſię włoczą.

Obſerw. W tey Parafii leżące Jezioro Saukenſkie, wdłuż ma 2 mile Geograficzne, a w ſzerz więcey iak poł mile, y barzo ieſt rybne: oſobliwie zaś Okunie iego ſą ſławne. Początek ſwoy ma mieć od załamania ſię Ziemi, pod czas ktorego, wſzyſtkie Domy, ktore na tym mieyſcu ſtały, zapadły: Co do wiary ieſt podobno, częśćią, ponieważ czaſem Sieciami, oſtatki Domow wyciągaią; częśćią, przez załamanie ſię Ziemi pod Birzami.

3) Nerftenſka; w ktorey ieſt Zamek, y Kośćioł Szlachecki Nerften.

4) Dyneburgſka; gdzie ſą

(1) Illuxt, Miaſteczko Szlacheckie, z pięknym Katolickim Kośćiołem, y Collegium Jezuickim, iako też Greckim Kośćiołem Unickim. Przedtym Pańſtwo y Kośćioł, Luterſkie byli.

(2) Subbat, Miaſteczko Szlacheckie, z Kośćiołem Katolickim, nad Jeziorem, z ktorego drugiey ſtrony, leży Neu-Subbat, z Kośćiołem Luterſkim.

Obſerw. Do Proboſtwa Selburgſkiego, należy 10 Xiążęcych, a 23 Szlacheckich Kośćiołow.

III. POWIAT PILTYNSKI, ktory ſię przedtym Biſkupſtwem Kurlandzkim nazywał, a w ſamey Kurlandyi leży. Imię ſwoie bierze, od ſtarego Zamku Pilten, ktory Waldemar II. Krol Dunſki, około 1220, przy fundowaniu Biſkupſtwa iednego w tym Dyſtrykcie do nawrocenia niewiernych Obywatelow, zbudować kazał: Ponieważ, kiedy ſię on Biſkupa, ktory tu miał mieć ſwoią Rezydencyą, ſpytał, gdzie ten Zamek ma ſtać? Biſkup odpowiedział; tam, gdzie Pilten, to ieſt Chłopiec, ſtoi: y tym Imieniem Zamek był nazwany. Te Biſkupſtwo Piltynſkie, tak iako cała Kurlandya, w kilka lat potym Niemcom ſię doſtała; y przy nich, aż do Roku 1559 zoſtała, kiedy oſtatni Biſkup, z boiazni Najazdow Moſkiewſkich, oba Biſkupſtwa, mianowicie Piltynſkie y Oeſelſkie,

ſelſkie, Fryderykowi II. Krolowi Duńſkiemu, przedał, ktory ie Bratu ſwoiemu Magnuſowi, zamiaſt częśći iego Holſztynſkiey, oddał; Ten ie 1560 obiąwſzy, Biſkupſtwo ſekularyzował, y znaczne z nich Dobra, wielu ſwoim Przyiaciołom y Sługom, darował. Iak potym, w roku naſtępuiącym, Gotard Ketler, Inflandy Koronie Polſkiey poddał, poſtanowiono było, ażeby Xiąże Magnus, zamiaſt Biskupſtwa Kurlandzkiego, wziął Zamek Sonneburg, na Wyſpie Oeſel, tamte zaś doſtało ſię nowemu Xiążęciu Ketlerowi; Lecz, w roku 1583 po Smierci Xiążęcia Magnuſa, Powiat Piltynſki, ani Xiążęciu Kurlandzkiemu, ani też Koronię Polſkiey poddać ſię niechciał, ale ſię pod Obronę Duńſką udał. Naoſtatek, kłotnie te, tak były pogodzone, że Fryderyk II. Krol Duńſki, za Pretenſie ſwoie do tego Kraiu, 30000 Talerow od Rzeczy poſpolitey Polſkiey przyiął, ktore pieniądze Jerzy Fryderyk, Xiąże Pruſki y Margrabia Brandeburſki wypłacił, za co mu Ziemia ta 1585 od Polakow w Zaſtaw była dana. Obywatelom potwierdzona była wolność w Nabożeńſtwie Ewangelickim. 1617 pewny Szlachcic Kurlandzki, Imieniem Herman Maydel, doſtał tę Hypotekę, albo

Zapis

Zapis Zastawny, ktora mu także od Krola Polskiego, pod Imieniem Starostwa dana była. Xiąże Jakob wykupił ią znowu 1656 od Maydela, y w tymże roku od Szwedow, ktorzy ten Powiat opanowali byli, okupił, za co Rycerstwo Piltynskie pod władzę iego wprawdzie się poddało, ale w krotce potym przeciw niemu powstało, aż naostatek, 1661 dnia 25 Lutego, mocą Ugody Grobinskiey, pod dobrymi barzo Kondycyami, znowu się poddało. Fryderyk Kazimierz, po 20 lat, zupełnie Ugodę tę dokonczył. Powiat Piltyński dostał osobnego Starostę Naywyższego, ktory w Hasenpot rezydował, a miał pod sobą 6 Konsyliarzow, y Starostę Neuhausenskiego. Podług Formy Rządu od roku 1717, Powiat ten rządzą teraz 7 Konsyliarzow Polskich, Apellacye zaś, iedynie do Krola tylko idą. Biskup Zmuydzki nazywa się też Biskupem Piltynskim: Iednakże Powiat ten, ma swego własnego Superin-

perin-

perintendenta, y Konſyſtorz. Do tego Powiatu należy 7 Parafii:

1. Haſenpotſka; w ktorey Haſenpot, Zamek zruynowany na Gorze.

2. Neuhauſenſka.

3. Sakenhauſenſka; gdzie Sakenhauzen, Zamek.

4. Ambotenſka; w ktorey Amboten, Zamek na Gorze.

5. Piltynſka; gdzie

1) Pilten, Małe Miaſto nad Windawą, z Zamkiem y Staroſtwem.

2) Angermunde, z Starym zapadłym Zamkiem.

6. Dondangenſka; w ktorey

1) Dondangen, Zamek, ktory niegdyś należał do Dobr Stołowych Arcy-Biſkupa Rygſkiego, potym od pewnego Biſku-

Biſkupa Piltyńſkiego był kupiony, roku zaś 1561 doſtał ſię Magnuſowi Xiążęciu Holſztynſkiemu, ktory go, z innymi Maiętnościami, zaſtawił, aż naoſtatek, po wielu odmianach, w nowſzych Czaſiech, doſtał ſię Oberſztleytnantowi, Janowi Ulrichowi de Saken, ktorego Syn teraz trzyma. Do niego należy 10 Wſiow, miedzy ktoremi Anſtruppen, gdzie ſą dobre Wody Zdrowe.

2) Gora Nadmorſka Domesneſz, ktora ku Poł-Nocy ciągnie ſię w Inflantſką Odnogę Morſką, a od tey poczynaią ſię Syrty piaſzczyſte, na 4 mile w Morze idące, ktorych połowa pod Wodą ukryta, a okrom tego, podle nich ku Stronie Wſchodniey ieſt bezdenna, cicho ſtoiąca, przepaść. Zeby ſię tedy Szyprowie, do Jnflant płynący, tego, im barzo niebeſpiecznego, uſtrzedz mogli mieyſca; Zbudo-

wane

wane ſą dwa, na przeciwko ſobie ſtoiące Ogniſka czworograniaſte, na koncu Lądu, niedaleko Kośćioła Domesneńſkiego, z ktorych ieden, w zwyż ma 12, drugi zaś $8\frac{1}{2}$ Sążni; Na tych, od 1 Sierpnia, aż do 1 Stycznia Starego Stylu, od Zmroku, aż do Switania, wielkie ognie rozkładane bywaią. Jeżeli Zeglarze, ieden tylko postrzegą Ogień, tedy ſą beſpieczni; Jeżeli zaś oba widzą Ogniſka, na ten czas w Niebeſpieczeńſtwie zoſtaią. Na te Ogniſka corocznie wychodził około 900 Sążni Drzewa, a 100 Sążni Smolnego Drzewa. Należą do Szlacheckich Dobr Dondangen, zkąd one o 6 mil ſą oddalone, y na ktorych utrzymanie, Riga corocznie 2500 Talerow daie. Las tuteyſzy, w bliſkośći będący, Drew doſyć dodać może. Poſſeſſorowie maią Wolność Kupczenia z Holendrami; a Szlacheckie Dondangienſkie Pobrzeże, na 11 mil w dłuż rozciąga ſię.

7 Erwalenſka, ktora z Piltyńſką ieſt złączona. Tuteyſze Miaſteczko Erwalen, dla rożnicy drugiego tegoż Imienia, w Parafii Tukumſkiey, Wielkie (Groſs) Erwalen, nazywa ſię.